

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.5Valvasor

Prejeto: 9. 1. 2013

Boris Golec

dr., izr. prof., znanstveni svetnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (1. del)

IZVLEČEK

Prispevek obravnava izvor, sorodstvo, primarno družino in prvih trideset let življenja kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693). Z novimi viri so osvetljeni njegovo genealoško, socialno in družinsko ozadje ter okoliščine, v katerih se je osebno oblikoval in rasel, preden se je ustalil na Bogenšperku in se v celoti posvetil znanstvenemu delu. Dejstvo, da je Valvasor po starših pripadal tako staremu kot novemu kranjskemu plemstvu, se je odražalo tudi v njegovi percepciji rodne dežele Kranjske.

KLJUČNE BESEDE

Valvasor, Medija, Ljubljana, kranjsko plemstvo, štajersko plemstvo, plemiška vzgoja in izobrazba, baroni Rauber

ABSTRACT

VALVASOR'S ORIGIN, FAMILY AND YOUTH – THE OLD UNKNOWNNS IN NEW LIGHT (PART 1)

The contribution focuses on the origin, relatives, immediate family and the first thirty years of the life of the Carniolan polymath Johann Weikhard Valvasor (1641–1693). New sources shed light on his genealogical, social and family background, as well as on circumstances in which he pursued his personal growth and development before he settled down at Bogenšperk (Wagensberg) Castle and immersed himself entirely in his scholarly work. The fact that, through his parents, Valvasor belonged to both the old and new Carniolan nobility also reflected in his perception of the native province of Carniola.

KEY WORDS

Valvasor, Medija, Ljubljana, Carniolan nobility, noble upbringing and education, Rauber barons

Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) ostaja v slovenski kulturni in zgodovinski zavesti ena redkih nespornih stalnic še od prve polovice 19. stoletja in hvaležna referenca za celo vrsto modernih znanosti tako v našem kakor tudi v širšem prostoru. O njegovem trdoživem mestu v kolektivnem spominu ne nazadnje priča dejstvo, da polihistorjevega monumentalnega spomenika v Ljubljani od postavitve leta 1903¹ niso mogli zamajati niti tektonski politični premiki minulega stoletja in je kot eden redkih v mestu, vsekakor pa kot največji javni spomenik človeku, preživel vse spremembe državne pripadnosti in politične ureditve. In vendar se ob vsaki obletnici in založniškem podvigu, kot je denimo zadnji, prevod celotne *Slave vojvodine Kranjske* v slovenščino (2009–12),² vedno znova pokaže, da sta Valvasorjevo življenje in delo v resnici preučena še precej pomanjkljivo, prenekatero vprašanje površno, brez prave utemeljitve ponavljajočih se trditve in interpretacij. V preteklih nekaj letih je bilo sicer pojasnjenih kar nekaj neznank iz polihistorjevega poznejšega življenja in temeljito raziskano njegovo do nedavna povsem neznano potomstvo vse do današnjih dni,³ a smo na drugi strani zadnjih sto let izvedeli le malo novega o Valvasorjevem socialnem ozadju, družinskem okolju in mladosti, preden se je »svetovni popotnik« pri enaintridesetih ustalil na Bogenšperku in se v celoti posvetil znanstvenemu delu. Pričujoči prispevek je zasnovan kot poskus odgovoriti na kompleksno vprašanje, kakšne okoliščine so nam torej dale osebnost, katere delo je v svojem času doživelo v domovini malo priznanja, njegov pomen pa so morali tudi na Kranjskem najprej prepoznati tujci.⁴

Obraznava polihistorjeve mladosti temelji skoraj samo na posrednih pričevanjih, na virih, ki govorijo o njegovi družini in okoljih, v katerih se je gibal, ter na njegovih lastnih poznejših pričevanjih o tem obdobju. O njegovih mlajših letih tako kot za mnoge mlade plemiče tega časa skoraj ni ohranjenih sočasnih zapisov. Poleg vpisa krsta v krstni matični knjigi poznamo pred poroko spomladi 1672 le štiri neposredna sočasna pričevanja o tem, da je Janez Vajkard Valvasor sploh živel. Prvo je materina oporoka, ko mu je bilo šestnajst let (1657), drugo vpis med člane ljubljanske jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete dve leti pozneje (1659), tretje in četrto pa sta povezani s podelitvijo čakarine v okviru deželne konjenice (1671), potem ko se je vrnil z mladostnih popotovanj.

1. Polihistorjevo genealoško in socialno ozadje

Natančna genealogija Janeza Vajkarda Valvasorja, ki bi obsegala vse ugotovljive generacije njegovih prednikov, bi zahtevala poglobljeno in zamudno raziskavo, poleg tega pa njeni rezultati ne bi bili vedno zanesljivi. Zlasti pri rodbini Valvasor, ki ni bila plemiškega porekla, se raziskovanje ustavi že pri drugi generaciji,

pri polihistorjevem dedu Hieronimu. Le po srečnem naključju ali s sistematičnim analiziranjem virov v italijanskih arhivih bomo morda kdaj izsledili še kakšno zgodnejšo generacijo. V pričujoči razpravi smo se zato pri vseh vejah prednikov kranjskega polihistorja omejili na dve oziroma tri generacije, do vključno njegovih prastaršev, in na umestitev njihovih rodbin v družbeni kontekst, pri intenzivnosti obravnave pa dali rahlo prednost rodbini Valvasor. Genealoško in socialno ozadje Janeza Vajkarda Valvasorja lahko strnjeno opredelimo z naslednjo že dolgo znano ugotovitvijo: po očetu je pripadal rodbini novega plemstva, ki je imela po ženski, babičini strani sicer globoke plemiške korenine, po materi pa je bil potomec stare kranjske rodbine. V uvodu v pričujoče poglavje bomo najprej podali glavne ugotovitve, ki bodo v nadaljevanju predstavljene natančneje in utemeljene s kritičnim aparatom.

Kranjski polihistor se je rodil kot sin neplemiškega, v otroštvu plemenitenega očeta Jerneja Valvasorja. Ta je sicer imel mater iz stare štajersko-kranjske plemiške rodovine Scheyerjev (Širskih), toda on sam in njegov oče Hieronim Valvasor sta bila prišteta med plemiče šele, ko je bilo Jerneju kakšnih šest let (1602). Nasprotno je polihistorjeva mati Ana Marija pl. Rauber pripadala staremu kranjskemu rodu vitezov Rauberjev (Ravbarjev), ni pa bila baronica, kot jo je v *Slavi* označil Janez Vajkard, saj je cesar Leopold I. domnevno staro baronstvo priznal šele leta 1681 njenim sorodnikom. Kranjski polihistor je torej v sebi združeval korenine dveh tipičnih kranjskih plemiških rodbin 17. stoletja – prve priseljene plemenitene in druge stare, a ne tako pomembne in z nižjim nazivom, kot bi ga želela imeti.

Če smo povsem natančni in upoštevamo izvor njegovih štirih starih staršev, je bil Janez Vajkard Valvasor le četrť Kranjca, namreč po materinem očetu Juriju pl. Rauberju. Ded po očetovi strani Hieronim Valvasor se je priselil iz severne Italije, medtem ko sta se obe babici, Neža pl. Scheyer in Doroteja pl. Leyser, rodili na slovenskem Štajerskem. Generacijo pred tem je bilo razmerje kranjske in nekranjske krvi za kranjsko stran za spoznanje »boljše«: praded Jurij pl. Scheyer je na Štajersko prišel s Kranjskega, iz polihistorjeve rodne dežele pa je izvirala tudi prababica po materini strani Ana Marija Gall pl. Rudolfseck.

O svojih koreninah je Janez Vajkard, kot bomo videli, v mladosti vedel precej manj kot pozneje, ko se je lahko poglobil v pisne vire. Od sorodstva je veliko bolje poznal mlajše ljudi kakor svoje neposredne prednike in njihove sorojence. Tako v *Slavi* (1689) ni mogel navesti niti osebnega imena, ampak zgolj priimek zgodaj umrle žene svojega edinega strica po očetovi strani Adama Valvasorja. Lahko bi rekli, da je bil že v zgodnji mladosti oziroma še pred rojstvom odtrgan od živih prič lastne rodbinske preteklosti. Oče mu je umrl pri devetih letih in pol, mati pri šestnajstih. Skoraj zagotovo ni poznal nobenega od svojih štirih starih staršev. Še več, oba deda, Hieronim Valvasor († 1602/3) in Jurij pl. Rauber († 1616), sta preminila, ko sta bila polihistorjeva starša še otroka. Prva babica Doroteja pl. Rauber, roj. pl. Leyser, je umrla med letoma 1630 in 1632, druga, generacijo starejša Neža

¹ O spomeniku gl. zlasti Š.[ubic], Valvasorjev spomenik.

² »Čast in slava vojvodine Kranjske«, izdaja Zavoda dežele Kranjske.

³ Golec, Neznano in presenetljivo; isti, Valvasorjevo neznano potomstvo.

⁴ Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 262.

Valvasor, roj. pl. Scheyer, pa bržkone ni živela prav dolgo zatem, ko je leta 1627 zadnjič omenjena v znanih virih, in bi ji bilo, ko je Janez Vajkard prišel na svet, že okoli osemdeset let.

Ob tem se postavlja vprašanje, koliko je polihistor o prednikih sploh lahko izvedel iz prve roke, zlasti od staršev. Še posebej zato, ker sta starša že sama slabo poznala svoja očeta. Glede na to, da je bil Janez Vajkard ob smrti očeta Jerneja šele v desetem letu, je – gotovo sicer že tedaj zvedav otrok – lahko razumel očetova pripovedovanja le v omejeni meri, pa tudi Jernejeve informacije o Valvasorjevem rodu so morale biti prilagojene dečkovim sposobnostim dojemanja. Ko mu je umrla mati Ana Marija, mu je bilo že šestnajst let in je imel za seboj skoraj celotno šolanje, tako da bi ga materino izročilo o Rauberjih, pa tudi njeno (omejeno) védenje o Valvasorjih, lahko zaznamovalo veliko bolj kot očetovo. Po očetovi, Valvasorjevi strani namreč skoraj ni imel starejših sorodnikov, od katerih bi lahko kar koli poizvedel. Deda Hieronima se ni spominjal nihče od vnukov, babice Neže pa le najstarejši med njimi. Prav tako je minilo že veliko časa od smrti edinega strica Adama Valvasorja († 1624) in stričeve še pred njim preminule žene Sidonije. Zelo zgodaj, kmalu za dedom, mu je umrla najstarejša teta Lukrecija, poročena Posarel († 1604/5), bržčas pa se Janez Vajkard ni spominjal niti druge tete po očetovi strani, Sofije, poročene pl. Apfalterer, ki je kot živa zadnjič izpričana štiri leta pred njegovim rojstvom (1637).

Živo vez s preteklostjo Valvasorjevega rodu so zanj predstavljali zgolj trije generacije starejši bratranci, sinovi strica Adama Valvasorja, vendar sta dva zgodaj umrla, tretji, Jurij Sigmund, pa je zapustil Kranjsko še pred odvzemom deželanstva (1657), s katerim so ga kaznovali zaradi stanu neprimerne poroke. Družinsko izročilo o Valvasorjih so tako do Janeza Vajkarda še najlažje prenesli njegovi trije polbratje in dve polsestri, od katerih je imel v zrelih letih stike le z dvema ali tremi, s Karlom († 1697), Marijo Klaro († 1679) in morda tudi z Marijo Dorotejo († 1657–79). V času, ko je pisal *Slavo vojvodine Kranjske*, si je lahko pomagal kvečjemu še z veliko starejšim bratrancem Janezom Jurijem baronom Apfalterjem († 1698), sinom tete Sofije, medtem ko z drugim bratrancem, »izobčenim« Jurijem Sigmundom Valvasorjem († 1686–89), očitno ni vzdrževal stikov. Njegovo zgodaj umrlo mater, soprogo edinega strica Adama, namreč na rodovnem deblu navaja zgolj kot rojeno pl. Gusič in brez osebnega imena, kar slejkoprej kaže tudi na diskontinuiteto v družinskem izročilu Adamove rodbinske veje.

Tudi po materini, Rauberjevi strani že v polihistorjevi mladosti ni živelo veliko zanesljivih informatorjev, ki bi mu lahko pripovedovali o »slavi« in »podvigih« Rauberjevega rodu. Poleg polihistorjeve matere Ane Marije († 1657) je zgodovinski spomin o zadnjih desetletjih Rauberjev lahko prenašal le še njen očim Leopold Raumschüssl († 1659), ki je preživel vse svoje pastorko in umrl, ko je bil Janez Vajkard v devetnajstem letu. Bil je polihistorjev najstarejši živeči sorodnik sploh, čeravno v rodbino samo priženjen. Edinega strica po Rauberjevi strani Volfa Danijela († 1631) Janez Vajkard ni poznal, tako kot ne edinega

strica po očetu. Tudi edina prava teta iz Rauberjeve rodovine Regina Doroteja, poročena pl. Rasp († 1650), je umrla še v njegovem otroštvu, stara komaj nekaj nad štirideset let, potem ko je štiri leta prej pokopala svojega moža Janeza Ludvika († 1646). Prav tako so drug za drugim še mladi pomrli trije od štirih novoodkritih materinih mlajših polbratov in polsester pl. Raumschüsslov, v polihistorjevih mladih letih povzdignjenih v baronski stan (1654). Rojevali so se sočasno z njegovimi polbrati in polsestrami, kar trije pa so ta svet zapustili že v četrtem desetletju življenja, v času, ko je bil Janez Vajkard nekaj let v tujini: Franc Vajkard († 1662), Jurij Sigmund († 1663) in klarisa Ivana Katarina († 1663). Nekaj dlje je živela samo Benigna Rozina, poročena Forest († pred 1687), edina, s katero bi se po vrnitvi z mladostnih potovanj še lahko srečal.

Janez Vajkard Valvasor je bil torej od živga izročila o prednikih odrezan že v otroštvu in mladosti ter toliko bolj v svojih najbolj ustvarjalnih letih. Opreti se je mogel na zvečine posredna pričevanja matere in starejših sorojencev, zato torej v tem večji meri na dokumente. Ti imajo sicer zanesljivejšo pričevanjsko vrednost, manjkajo pa jim tista veziva, ki bi jih kranjski polihistor pri svojem delu še dodatno potreboval, če bi hotel o svojih prednikih podati zanesljivo podobo. Takih namenov pri njem sicer ni zaznati, konec koncev pa mu pri obravnavi lastnega rodu, kot bomo videli, tudi ni šlo vedno in samo za čisto resnico.

1.1 Ded Hieronim Valvasor (ok. 1550–1602/3) in babica Neža pl. Scheyer (ok. 1560 – po 1627)

V IX. knjigi *Slave*, pri obravnavi kranjskih baronskih rodbin, jasno vidimo, kako malo je Janez Vajkard vedel o svojih italijanskih prednikih po očetovi strani in kako nepomembni so bili ti ljudje v resnici, čeprav se je polihistor trudil prikazati Valvasorjev rod v kar največjem sijaju. S sklicevanjem na *Milansko kroniko* (1654) ga je potegnil vse do 1. stoletja po Kr., do cesarja Nerona, in po skoraj tisočletni vrzeli naštel do svojega časa vse škofe, ki so nosili njegov priimek. Tega naj bi po istem viru zapisovali različno: *Valvasori* in *Valvasori*, zadnjo obliko po neki imenitni službi, ki so jo Valvasorji menda »od nekdaj« opravljali v Milanu.⁵ V zadregi, ker je od neposrednih prednikov vedel le za očeta Jerneja in deda Hieronima, ta pa ni imel plemiških korenin, je začel polihistor obravnavo svojega rodu z dedovo naselitvijo na Kranjskem, a še tu ni šlo brez prikrajanja dejstev:

»Začenjam le s časom, ko je naš rod prvokrat prispel iz Italije, iz pokrajine Bergamaško, na Kranjsko, namreč okoli leta Kristusovega 1550, tako kot to očitno izkazuje tu zraven natisnjeni izvleček iz oporoke. Okoli pravkar omenjenega leta 1550 sta prišla Janez Krstnik in Hieronim iz Italije, iz navedenega Bergamaškega, v vojvodino Kranjsko, kakor se vidi iz prej omenjene oporoke, ki jo je Janez Krstnik sestavil leta 1581, 2. avgusta, na Kranjskem na Šrajbarskem turnu ...«.⁶

⁵ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106, 108.

⁶ Prav tam, str. 106. – V izvirniku: »Ich mache den Anfang nur/ von der Zeit an/ da unser Geschlecht/ zum ersten aus Italien/ von Bergamasco, in Crain gelangt; nemlich um das

V resnici je bila prva omemba Hieronima Valvasorja tako polihistorju kakor danes znana šele iz omenjene oporoke Janeza Krstnika. Njeno vsebino je Janez Vajkard v nadaljevanju povzel precej svobodno, še posebej enajsti člen, ki govori o dedu Hieronimu, v resnici služabniku in ne krvnem sorodniku bogatega Janeza Krstnika. V *Slavi* je interpretacija tega člena povsem drugačna: »Svojemu bratrancu (*Vettern*) Hieronimu Valvasorju (od katerega izviramo), [zapuščam] 10.000 goldinarjev skupaj z gradom Medija (*samt dem Schloß und der Festen Gallneck*) in še nekaj drugih imenj.«⁷ Iz objavljenega izvlečka oporoke v nasprotju s polihistorjevo napovedjo tudi ni mogoče razbrati, da bi Hieronim in Janez Krstnik prišla na Kranjsko skupaj in oba že okoli leta 1550. V sami oporoki piše, da je Hieronim služil pri Janezu Krstniku (samo) nekaj let (*bey mir etliche Jahr lang treulich vnd fleysig gedient*),⁸ kar je polihistor zamolčal. Branko Reisp pa je iz te navedbe utemeljeno sklepal, da je šlo za mlajšega človeka, ki ga je Janez Krstnik »pritegnil v službo po vsej verjetnosti šele na svoja stara leta.«⁹

Kot je znano že od prve objave izvlečka oporoke iz leta 1581 (I. Orožen, 1881),¹⁰ obogateli Bergamaš **Janez Krstnik Valvasor** ni bil v nobenem sorodstvu s svojim služabnikom Hieronimom. Spoznanje o polihistorjevem dedu – služabniku ni bilo nikakor vseh Petru Radicsu, saj ga je v svoji prvi objavi povzetka oporoke (1895) preprosto izpustil in Hieronima označil zgolj kot testatorjevega soimenjaka (*Namensverwandten*),¹¹ nato pa pri naslednji interpretaciji oporoke (1899) zamolčal še to dejstvo in celo zapisal (pač po navedbi v *Slavi*), da se je Hieronim priselil na Kranjsko skupaj z Janezom Krstnikom.¹² Končno je v svoji drugi, znanstveni monografiji o Janezu Vajkardu Valvasorju (1910) objavil integralno besedilo člena oporoke, ki govori o Hieronimu, ne da bi ga soočil s polihistorjevo drugačno interpretacijo v *Slavi*.¹³ Na

neskladje med vsebino oporoke in njenim povzetkom v *Slavi* je tudi Reisp opozoril pozno, šele v monografiji iz leta 1983, in Janeza Vajkarda pri tem nekoliko vzel v bran. Dopustil je namreč možnost, da se je Valvasor »opiral na morebiti že prirejeni prepis oporoke, ki ga je hranil,« šele nato pa je zapisal, da je polihistor v nasprotjem primeru zavestno priredil dejstva »v želji povečati ugled svoje rodbine«. A tudi tu je Reisp pripomnil, »da sorodstveno razmerje, izraženo z besedo *Vetter*, v tistem času ni natančneje opredeljeno«, kajti »izraz lahko pomeni ne le bratranc, ampak tudi daljnega sorodnika nasploh.«¹⁴ Tovrstno relativiziranje v korist kranjskemu polihistorju ni bilo potrebno. Iz oporoke je namreč jasno vidno, koga Janez Krstnik imenuje »*Vetter*« – svoje nečake – in kaj je Hieronim svojemu dobrotniku v resnici: zgolj soimenjak, niti ne daljni ali vsaj priženjeni sorodnik (*gleichwol meines Namens und aber in der Blutfreundschaft mir gar nichts verwandt noch befreund ist*).¹⁵

Preden preidemo na oporoko, temeljni vir o izvoru, premoženju ter sorodstvenih zvezah Janeza Krstnika Valvasorja, prvega svojega imena na Kranjskem, se le na kratko pomudimo pri njegovi življenjski poti. Od

Orožen ni navedel, kje je našel izvod, ki ga je leta 1881 obravnaval v svoji knjigi o laški dekaniji (*Das Dekanat Tüffer*, str. 72–76), zato ni trdne opore za Reispovo trditev, da je šlo res za prepis iz laškega trškega arhiva (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 285, op. 19), je pa to vsaj zelo verjetno. O usodi oporoke in njenih prepisov natančno Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 284–285, op. 19. Reisp je opozoril na ohranjeni nemški prepis v fondu graške Re-prezentance in komore v Štajerskem deželnem arhivu in na latinski prepis v Arhivu Republike Slovenije, ki dotlej ni bil pritegnjen v obravnavo. Spomniti gre še na tretji, delni prepis, nastal leta 1718 v pisarni vicedomskega urada v Celju in danes shranjen v nadvse skromnem arhivskem fondu rodbine Valvasor v Štajerskem deželnem arhivu; obsega samo dvanajsto točko, ki govori o špitalu v Laškem, ter sklepni del s podpisi prič (StLA, A. Valvasor Familie, K 1, 2. 8. 1581, transsumpt 10. 7. 1718).

Jahr Christi 1550. Wie dessen dieser beygedruckter Auszug deß Testaments den Augenschein giebt. Um jetztbenanntes 1550 seynd Joannes Baptista/ und Hieronymus Valvasor aus Italien/ von besagtem Bergamasco, in dieses Hertzogthum Crain gekommen; Massen solches/ aus erstberührtem Testament/ zu ersehen/ welches Johann Baptista Valvasor/ im Jahr 1581/ den 2. Augusti/ in Crain/ zu Thurn am Hart/ ausgesetzt ...«.

7 Prav tam, str. 106.

8 Po prepisu oporoke iz leta 1753: StLA, Representation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2. Prim. objavo tega člena oporoke v: Radics, *Johann Weikhard*, str. 260.

9 Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52. – Radics je nasprotno zapisal, da je Janez Krstnik prišel na Kranjsko v prvi polovici 16. stoletja, njegov soimenjak (*ein Namensverwandter*) Hieronim pa naj bi mu sledil prav kmalu (*gar bald*) (Radics, *Johann Weikhard*, str. 3).

10 Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 74.

11 Radics, Valvasor-Studien IX, str. 1625.

12 Radics, Valvasorjev rod, str. 106.

13 Radics, *Johann Weikhard*, str. 3, 10, 15. – Radics je oporoko razen 11. člena, ki ga je pustil v integralni obliki, objavil le v izvlečkih in brez natančnejše navedbe hranišča citiral »Landesarchiv in Graz« (prav tam, str. 259–262). Po njegovi navedbi iz leta 1899 naj bi en izvod oporoke hranilo celjsko okrajno glavarstvo in drugega arhiv trga Laško (Radics, Valvasorjev rod, str. 106), oba pa je imel nekaj let prej v rokah (Radics, Valvasor-Studien VII, str. 1607). I.

14 Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52. – Člen oporoke Janeza Krstnika, ki govori o Hieronimu Valvasorju kot soimenjaku in ne kot o sorodniku Janeza Krstnika, je Reisp v orisih Valvasorjevega življenja in dela povzel sicer že pred tem, ne da bi omenil, kako je oporoko interpretiral Janez Vajkard v *Slavi* (Reisp, Valvasorjev čas, str. XV; isti, Janez Vajkard Valvasor, str. 110). – V Valvasorjevem zapuščinskem inventarju sta navedena tudi prepisa oporoke Janeza Krstnika Valvasorja (Nr. 29) in neke starejše Valvasorjeve diplome: »Ein Abschrüfft Einer Valuasorischen Diploma De anno 1553« (Nr. 20) (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani (odslej: Zap. inv.), šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 10/Nr. 20, 11/ Nr. 299; prim. objavi: Radics, *Johann Weikhard*, str. 313; Černelič Krošelj (ur.), *Zapuščina*, str. 22 in 35). – Izraz »*Vetter*« se sicer lahko nanaša na moškega sorodnika v širšem smislu, običajno na vrstnika ali tudi mlajšega od osebe, ki ga tako naslavlja (prim. razlago pomenov besede *Vetter* v: <http://woerterbuchnetz.de/DWB/?sigle=DWB&mode=Vernetzung&clmid=GV07065>). V oporoki Janeza Krstnika Valvasorja (1581) so s to oznako imenovani njegovi nečaki bratje Mosconi. Tudi Jernej Valvasor govori leta 1636 o »meine dreß Vettern der Valuasorn«, s čimer so mišljeni njegovi trije nečaki, sinovi pokojnega brata Adama (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 7).

15 Radics, *Johann Weikhard*, str. 260. – Prepis oporoke iz leta 1753: StLA, Representation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2.

prihoda na Kranjsko do smrti jo je po virih obdelal že Radics, Reisp pa dopolnil in postavil v širši kontekst. V tega je vključil obravnavo dveh s prvim Valvasorjem sorodstveno povezanih uveljavljenih rodbin – Khislov, rodbine, iz katere je izšla njegova prva žena, in Mosconov, katerih veljavo je odločilno dvignilo dedovanje po stricu Janezu Krstniku Valvasorju.¹⁶ Pri tem je Reisp po pravici opozoril na dejstvo, da je del bogastva, ki ga je spretni bergamaški trgovec Janez Krstnik pridobil v naših deželah, ravno sto let pozneje nad vse koristno porabil vnuk njegovega varovanca Janez Vajkard.¹⁷ Prvi kranjski Valvasor, dobrotnik polihistorjevega deda Hieronima, je za našo problematiko zanimiv sicer le z vidika svojega odnosa s Hieronimom in deloma tudi zaradi nečakov in glavnih dedičev Mosconov. Sam ni imel potomcev in prav zato sta po njegovi zaslugi vzniknili dve pomembni plemiški rodovini, pozneje obe baronski – Valvasorji in Mosconi.

Preden je najdena oporoka Petru Radicsu razkrila, da Janez Krstnik in Hieronim nista bila sorodnika, se je lahko opiral samo na prikrojeni povzetek oporoke v Valvasorjevi *Slavi*, zato je, povsem razumljivo, posvetil veliko truda zbiranju gradiva o prvem možu tega imena na Kranjskem.¹⁸ Podobno kakor učenci svetopisemskega Janeza Krstnika se je spraševal: »Si ti tisti, ki ga čakamo?« Oni pa bi mu, če bi lahko, odgovorili: »Ne, nisem, tisti, ki ga čakate, pride za menoj.«

Kot je Janez Krstnik Valvasor – izvorno *Zuan Baptista Vavasar*¹⁹ – izpričal v oporoki, sestavljeni 2. avgusta 1581 na Šrajbarskem turnu pri Krškem,²⁰ se je rodil v kraju Telgate na Bergamaškem. Ob smrti je imel tam še nekaj očetove dediščine, sicer pa je podedoval le neznaten del svojega premoženja, medtem ko si je vse drugo »prislužil sam s trdim delom in soočen z raznimi življenjskimi nevarnostmi.«²¹ Njegova zgodba je dokaj tipična za povzpeticnika 16. stoletja. Bil je eden

številnih podjetnih mož iz italijanskih dežel, predvsem z Beneškega in Lombardije, ki so poskusili srečo tostran Alp. Leta 1547 je izpričan kot priča pri oporoki ljubljanskega župana Vida Khisla, svojega (bodočega) tasta, in nato še kot trgovec z železom, ki je dobil dovoljenje za trgovanje z Ancono. Ko je malo zatem, še istega leta kot »Baptista Vavisor« postal ljubljanski meščan, mu je bilo po Radicsevih izračunih med 30 in 40 let.²² Ker pa je po ugotovitvah F. Gestrina že v letih 1533 in 1534 v Italiji trgoval z ogrskim blagom,²³ bi znal biti starejši, rojen morda že okoli leta 1500 in potemtakem ob smrti leta 1581 osemdesetletnik.²⁴ Temu v prid govori tudi navedba v oporoki (1581), da ima v Telgatu dediščino že več kot petdeset let.²⁵ Spretni Bergamaš je naglo obogatel s prehodno trgovino in se leta 1551 odrekel meščanskim pravicam, ker je že tedaj računal na plemstvo.²⁶ Po uspehih denarnih poslih je posegel više, postal leta 1554 zastavni imetnik pomembnega deželnoknežjega gospostva Laško na spodnjem Štajerskem, imel nekaj časa v zastavi gospostvo Konjice, na Kranjskem pa kupil gradova Šrajbarski turn pri Krškem in Medijo pod Trojanami. V šestdesetih in sedemdesetih letih ga srečamo v donosni službi vrhovnega proviantnega mojstra v Slavonski, Hrvaški in Morski krajini. Leta 1571 je kot podjetnik in viden zemljiški gospod okronal svoje poslovne uspehe še s sprejemom med kranjske deželane, s čimer mu je bil zagotovljen sedež v kranjskem deželnem zboru in dejansko priznan plemiški stan; že isto leto je bil tudi član deželnega odbora. K vzponu so mu gotovo pripomogle zveze z drugo kranjsko povzpeticniško plemeniteno rodbino, v kateri se je rodila njegova prva žena Emerencijana Khisl († 1572). Toda vse nako-pičeno bogastvo je zaman čakalo na sina, ki bi nadaljeval pravkar rojeni plemiški rod. Toliko zelenega potomstva namreč nista dali Janezu Krstniku ne prva in ne druga žena, s katero se je kmalu sporazumno razšel, izvirala pa je skoraj gotovo iz stare kranjske plemiške rodbine Wernegk. Prav zato se je v zadnjih letih tako oklenil soimenjaka in rojaka Hieronima Valvasorja, ki mu je po navedbi v oporoki nekaj let zvesto služil in ga v bolezni negoval, nazadnje pa je ob izrecnem pogoju, da mora ostati v deželi, po njem tudi podedoval del posesti – Medijo, »izvorni grad« novih kranjskih Valvasorjev.²⁷ Kot priča nagrobnik, še ohranjen v Laškem

16 Radics, *Johann Weikhard*, str. 3–11; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 40–53.

17 Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52–53.

18 ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, III Prvi Valvasor Janez Krstnik. – Iz Radicsevega gradiva ni razvidno, da bi vedel za Orožnovo objavo izvlečka oporoke.

19 Z imenom *Zuan Baptista* ga v prošnji za podelitev deželanstva pred 12. aprilom 1602 imenuje Hieronim Valvasor (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 848, Pisma deželanstva, V–4, s. d.). O obliki priimka Vavasar gl. op. 210–216.

20 Za pričujočo razpravo sem uporabljal oba integralna prepisa, starejšega latinskega, verjetno nastalega že leta 1581 ali kmalu zatem (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani (odslej: Testamenti), II. serija, fasc. V 1–16, testament V–1, 2. 8. 1581), in mlajšega nemškega iz leta 1753 (StLA, Representation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2). Prim. tudi izvleček v: Radics, *Johann Weikhard*, str. 259, 261. – Ohranjen je izvornik prošnje Janeza Krstnika Valvasorja Francu pl. Scheyerju s Soteske, naj skupaj z drugimi povabljenimi pričami sopodpiše in sopočati njegovo zadnjo voljo; ker je prošnja datirana 2. avgusta 1581 na Šrajbarskem turnu, torej šele na dan pisanja oporoke, jo je Valvasor izročil Scheyerju istega dne (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 2. 8. 1581).

21 O rojstnem kraju govori 15. točka oporoke, o dediščini po očetu 3. točka, o načinu pridobitve premoženja pa uvod (gl. prejšnjo opombo).

22 Radics, *Johann Weikhard*, str. 3–5, 8. – ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I/6, sejni zapisniki 1547–1548, fol. 4v, 11v, 148.

23 Gestrin, Italijani v slovenskih deželah, str. 231.

24 Radics, *Johann Weikhard*, str. 8, mu pripisuje 60 do 70 let. Pri tem ne gre prezreti, da je Hieronim Valvasor govoril o njegovi visoki starosti (*schwachen hohen alters*) (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 848, Pisma deželanstva, V–4, s. d., Hieronymen Vavisor Zue Gallnegkh gehorsam dienstlich anlangen, ad 12. 4. 1602).

25 ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–1, 2. 8. 1581; StLA, Representation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2, 2. 8. 1581.

26 Gestrin, Italijani v slovenskih deželah, str. 231. – O odpuvdi meščanskim pravicam: ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I/8, sejni zapisniki 1551–1552, fol. 84.

27 Radics, *Johann Weikhard*, str. 3–11; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 40–53. – O posestih Janeza Krstnika Valvasorja

(ne sicer na kraju pokopa), je Janez Krstnik umrl 2. novembra 1581, tri mesece po nastanku oporoke, pokopali pa so ga ob njegovi prvi ženi Emerencijani.²⁸

Za razumevanje poznejšega dogajanja ni nepomembno vprašanje o konfesionalni pripadnosti prvega kranjskega Valvasorja. Na podlagi sorodstvenih vezi s Khisli, napisov na nagrobniku ter oseb, ki so izpričane v njegovi bližini, je Radics sklepal, da je bil Janez Krstnik Valvasor odprt za evangeličansko vero.²⁹ Po Reispu bi njegove tesne osebne in sorodstvene vezi celo dopuščale domnevo o protestantski verski usmerjenosti ali vsaj naklonjenosti protestantom. Vendar pa o diametralno nasprotnem govoru oporoka, v kateri srečamo željo, naj ga pokopljejo po katoliškem obredu, ter določila o mašah in miloščini. Na to dejstvo je Reisp opozoril kot na zanimivost, ki v verskih zmedah 16. stoletja ni nenavadna, saj so se zveze prepletale ne glede na nazorske oziroma verske razlike.³⁰ Če upo-

števamo, da je bil Janez Krstnik Valvasor tujec, najprej zastavni imetnik deželno knežjih gospodstev in šele pozneje deželan, bi se že iz pragmatičnih razlogov težko odločil za formalni prestop v novo vero, tudi če bi mu bila osebno blizu. O slednjem ni prav nobenih indicij, ampak ravno nasprotno. Pomenljiv je že podatek, da je za Valvasorjev sprejem med kranjske deželane posredoval pri (protestantskih) deželnih stanovih strogo katoliški deželni knez nadvojvoda Karel.³¹ Poleg tega je prvi kranjski Valvasor izviral iz italijanskega obnebja. In če se poglobimo v njegovo oporoko, zlasti v tista mesta, ki jih je Radics v svoji delni objavi preskočil, prepoznamo v njem trdnega katoličana. V drugi točki oporoke namreč s posebno kranjsko govoru o svoji sestri redovnici Moniki in njenih sestroh, ki so mu z molitvijo izprosile rešitev iz številnih nevarnosti,³² v zvezi z donacijo špitalu v Laškem pa določa, da mora špitalski duhovnik trikrat na teden maševati in se pri tem z molitvijo spominjati njega, njegove žene ter njenih dedičev in sorodnikov.³³

Mož, ki je deset let pred iztekom življenjske poti postal plemenit in po desetletjih (ne sicer kontinuiranega) bivanja na Kranjskem tudi »uradno«³⁴ Kranjec, ni nikoli pretrgal vezi z rodnim Bergamaškim. V domačem Telgatu je namreč – kot pravi v oporoki – več kot 50 let obdržal skromno dediščino po očetu, ki so jo uživali sestra Katarina Moscon, njen soprog ter njuni sorodniki in dediči, svoje tamkajšnje imetje pa je

na Kranjskem in Štajerskem najdemo v literaturi pogosto nasprotujoče si trditve. Poleg zgoraj naštetih posesti, ki jih kot edine navaja Reisp (str. 40), ima Radics še gradova Kostanjevica in Krško, na spodnjem Štajerskem pa vinske gorice pri Slovenski Bistrici (Ritoznj), Planino pri Sevnici, Ziče, Jurkloster in Širje nad Zidanim Mostom ter neimenovano drobno posest (str. 6–7). Poleg tiste posesti, ki jo je Janez Krstnik razdelil z oporoko leta 1581 – gradova Šrajbarski turn in Medija s Herbersteinovim imenjem, zastavno gospodstvo Laško, hiša na Ptuj z vrtom in travnikom – je v oporoki omenjeno le še gospodstvo Konjice, ki ga je Janez Krstnik nekoč tako kot Laško za nekaj let prepustil v užitek nečaku Inocencu Mosconu. Janez Vajkard v *Slavi* netočno povzema oporoko na mestu, kjer pravi, da so trije bratje Moscon dobili »gospodstvo Konjice, Laško, Krško itn. skupaj z vsemi drugimi njegovimi gospodstvi in posestmi«³⁵ (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 108). Nobene potrditve ni, da bi bilo kdaj v Valvasorjevih rokah gospodstvo Krško (prim. Koropec, Krško, str. 47 sl.). Netočne so tudi trditve v XI. knjigi *Slave*, da je Janez Krstnik kupil gospodstvo Klevevž in okoli leta 1570 od deželnega kneza pridobil grad in gospodstvo Kostanjevica, nato pa oboje zapustil Mosconu (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 306, 333); pri tem pride Valvasor v nasprotje z lastnim povzetkom oporoke iz leta 1581, kjer nima ne Klevevža ne Kostanjevice (prav tam, str. 106, 108). Ti dve gospodstvi je Radics našel v *Slavi*, medtem ko za glavnino štajerske posesti, ki jo je navedel, ni nobene osnove, razen za gospodstvo Konjice in hišo na Ptuj, omenjena v oporoki, ter za vinske gorice pri Slovenski Bistrici (Ritoznj), ki jih leta 1570 navaja konjiški urbar (Radics, Valvasorjev rod, str. 105). Za trditev, da je premogel »obširno posestvo Scheiern [Širje] pri Zidanem mostu«³⁶ (prav tam, str. 105–106), ni mogel navesti nobenega vira; očitno ga je zavedlo dejstvo, da je bilo Širje pozneje kratek čas last polihistorjevega očeta Jerneja Valvasorja.

O nagrobniku gl. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 44 (upodobitev), 45–46; Cevc, *Trije poznorenesančni*, str. 309–316.

29 Radics, *Johann Weikhard*, str. 11. – Radics je pri tem opozoril na Valvasorjevo sorodstvo z Mosconi in svaštvo s Khisli ter na dejstvo, da sta bila leta 1547 pri oporoki Vida Khisla navzoča ob Valvasorju (Pavel) Wiener in (Matija) Klombner, Primož Trubar pa vikar v Laškem, preden je laško gospodstvo pridobil Janez Krstnik Valvasor. V prid sklepanjem bi bila po njegovem lahko tudi Valvasorjeva lahka ločitev zakona z drugo ženo. Pri tem je zanimivo, da Radics v objavi izvlečka oporoke ni upošteval ključnega določila o katoliškem pogrebu (prim. prav tam, str. 259).

30 Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 46. – Tako kot Radics je pol stoletja pozneje (1965) tudi E. Cevc menil, da so napisi na nagrobniku protestantsko izbrani in po tem sklepal na versko usmerjenost pokojnika; pozneje (1976) je Cevc ponovno obsežno razpravljal o nagrobniku, pri čemer je že

lahko upošteval Reispove tedaj še neobjavljene ugotovitve o katoliškem pokopu in mašah ter na podlagi tega izrazil pomisleke, da bi bil Valvasor res protestant, čeravno nagrobnik po vsebinski strani »ne bi mogel biti bolj protestantski, kot je«³⁷ (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 284; Cevc, *Trije poznorenesančni*, str. 309–316). Na prepletanje zvez ne glede na verske razlike ne nazadnje kaže dejstvo, da je bil pri sestavljanju oporoke Janeza Krstnika Valvasorja navzoč Franc pl. Scheyer, ki ga leto pred tem (1580) srečamo v kranjskem (protestantskem) cerkvenem svetu (Dimitz, *Geschichte Krains. Dritter Theil*, str. 146) in je sicer znan kot dejaven in viden protestant (prim. prav tam, str. 12, 15, 47, 78–79, 86, 89, 91, 92–93, 99, 100, 102, 108–109, 122, 170, 181, 199, 209, 274, 277). Na Šrajbarski turn k sestavljanju oporoke so Franca Scheyerja povabili pač kot enega od sedanjih gospodov.

31 Radics, *Die Landmannschaft*, stolpec 150; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 7; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 40.

32 Sestrino ime je v poznejšem nemškem prepisu oporoke (1753) zapisano kot *Frau Schurmonigkha*, v sočasni latinski različici pa kot *D[omi]na Schurmonica*. Reisp jo je najprej imenoval Surmonika (*Kranjski polihistor*, str. 49), ker pa imena ni mogoče povezati z nobenim ženskim imenom, je pozneje (1989) ponudil prepričljivo razlago, da je mišljena »sestra Monika«³⁸ (*suora Monica*), pri čemer naj bi šlo za napako v prepisih oporoke (Reisp, *Dosedanje raziskave*, str. 22). Dejansko ni posredi prepisovalski spodrselj, ampak je v formulaciji »gospa sestra Monika«³⁹ iz zadnjih dveh besed nastala ena. Razlog tiči v pravilu, ki ga pozna tudi sodobna italijanščina: samostalniki *suora* pred osebnim imenom izgubi končni samoglasnik in postane *suor*; »suor Monika«⁴⁰ pa so izgovorjali kot »suor Monika«⁴¹ in ime v oporoki tako tudi zapisali: *Schurmonigkha* oziroma *Schurmonica*, fonetično *Šurmonika*. Za razlago se iskreno zahvaljujem poznavalki Valvasorjevega življenja in dela dr. Marii Bidovec iz Rima (pismi avtorju 29. 10. in 21. 12. 2012).

33 Izvleček 12. člena je bil objavljen že v: Orožen, *Das Dekanat Tüffler*, str. 75.

še povečal, vsekakor z gradom Torre Passeri,³⁴ saj tega omenja posebej in ga torej ni podedoval. V svoji zadnji volji se je najprej spomnil prej omenjene sestre, ki je kot redovnica živel v rodni domovini,³⁵ sicer pa je brez razlike obdaroval vse Valvasorje v Telgatu, čeprav do dediščine po njem niso bili upravičeni. Oporoka prvega kranjskega Valvasorja, napisana na Šrajbarskem turnu, kjer se je rad zadrževal in skoraj gotovo tudi umrl, priča o testatorjevem znatnem premoženju. Od nepremičnin je posedoval gradova Šrajbarski turn in Medija, še vedno je imel v zastavi gospostvo Laško, premogel je hišo na Ptuj in omenjeni grad na Bergamaškem. Zapuščina v denarju, katere dobršen del je bil naložen pri nekem Moffettu v Benetkah, se je merila v deset tisočih goldinarjev, pri čemer ne gre prezreti drugih premičnin. Ker obogateli mož ni imel potomcev, je glavnino imetja zapustil trem nečakom, sinovom sestre Katarine Moscon, takoj za njimi pa se je po deležu prejete dediščine uvrstil nesorodnik Hieronim Valvasor, ki je dobil več kot drugi sorodniki in neprimerno več od vseh obdarovanih nesorodnikov skupaj.

Hieronima v celoti obravnava enajsti člen oporoke, ki uvodoma pove, da ni ne krvni ne priženjeni sorodnik testatorja Janeza Krstnika, čeprav ima njegov priimek. Tako kot je svojemu gospodarju nekaj let zvesto služil in ga v bolezni negoval doslej, bo to počel tudi v prihodnje. Oporočitelj je nato izrazil željo, da bi se njegovo ime (*mein Namen des Vavasorn*) – ohranilo »v teh dednih deželah njegove knežje presvetlosti«, torej v deželah Notranje Avstrije. Hieronimu zato zapuščča kupljeni grad Medijo z vsemi pritliklinami in s Herbersteinovim imenjem, toda ob pogoju, da se njegov varovanec poroči in prebiva v deželi. Če bo imel zakonite moške potomce, kar je bila posebej velika želja Janeza Krstnika (*wie ich den zu Gott verhoffe*), morajo bratje Mosconi izplačati Hieronimu še deset tisoč renskih goldinarjev v gotovini, tako kot so mu dolžni izročiti kupna in fevdna pisma za prejeto posest.³⁶

Nobenega dvoma ni, da je polihistor Janez Vajkard 108 let pozneje v *Slavi* (1689) zavestno priredil vsebino oporoke iz leta 1581 in naredil iz svojega deda, v resnici navadnega služabnika, krvnega sorodnika (bratranca) ter skoraj enakovrednega partnerja uspešnega Janeza Krstnika, s katerim naj bi okoli leta 1550 (skupaj ali skoraj sočasno) prišla z Bergamaškega.³⁷ Polihistor je seveda dobro vedel, da je bil Hieronim precej mlajši od svojega dobrotnika. Prejkone se je v omenjenem času šele rodil, medtem ko je bil Janez Krstnik tedaj, leta 1547, v Ljubljani že uveljavljen mož in je moral na Kranjskem slejkoprej prebivati že nekaj let.³⁸ Pravzaprav povzemanje njegove oporoke v *Slavi* samo po sebi zanika prejšnje polihistorjeve navedbe. Hieronim, ki bi v treh desetletjih bivanja na Kranjskem vendarle moral nekaj ustvariti, dobi zdaj vse svoje premoženje od bogatega sorodnika. Pogoje, ob katerih je njegov ded Hieronim postal medijski graščak, je Janez Vajkard preračunljivo zamolčal. Namesto tega je 10.000 goldinarjev postavil na prvo mesto, čeprav so Hieronimu pripadli šele ob izpolnitvi dodatnega pogoja: če bo imel zakonite moške potomce. Hkrati je medijskemu gradu dodal še »nekatera druga imenja«,³⁹ čeravno je bilo imenje v resnici le eno, Herbersteinovo. V izvlečku oporoke v *Slavi* med drugimi nedoslednostmi izstopa trditev, da so trije bratje Moscon, testatorjevi nečaki Peter, Mihael in Marko Anton, prejeli tudi gospostvi Konjice in Krško »skupaj z vsemi drugimi njegovimi gospostvi in posestmi«, kar preprosto ne drži. Prav tako ni povedano, da je bilo gospostvo Laško samo Valvasorjeva zastavna posest, dejansko pa deželnoknežja last, torej drugače kot Šrajbarski turn, ki ga je kupil. Trem bratom Moscon je polihistor kot dediščino po stricu pritaknil še posestvo Telgate na Bergamaškem (*Gut Tellegat in Bärghemasck*); tega naj bi Janez Krstnik podedoval po svojem očetu, toda v resnici govori oporoka le o neimenovani skromni dediščini v omenjenem kraju, to pa so si omenjeni bratje Moscon delili s še dvema drugima bratoma. Morda je katera od naštetih napak samo plod poli-

³⁴ V nemški različici oporoke je grad imenovan »Speekhen=Thurn«, v latinski pa »Thurim Passerum«; Radics piše »Sperkenturn«, Orožen pa zgolj »den Thurm in Bergomaskischen« (Radics, *Johann Weikhard*, str. 259; Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 73).

³⁵ Po mlajšem nemškem prepisu oporoke je živel v samostanu Naše ljube Gospe »zu Elison in Börgamöschkh«, po starejšem latinskem pa »in Clison in Bergamasco«; Orožen in Radics sta kraj v objavi izvlečka oporoke navedla kot »zu Elison« (Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 73; Radics, *Johann Weikhard*, str. 259). Gre za nekdanji samostan klaris v Clusoneju; za zadnjo ugotovitev se iskreno zahvaljujem kolegici dr. Marii Bidovec iz Rima.

³⁶ To točko oporoke, odločilno za nastanek Valvasorjevega rodu, navajam v celoti (Radics, *Johann Weikhard*, str. 260–261): »Zum Elften. Nachdem Jeronimo Vavasor gleichwol meines Namens und aber in der Blutfreundschaft mir gar nichts verwand noch befreund ist, um daß Er aber mir etliche Jahr lang treulich vnd fleysig gedient und mir hievor in etlichen meinen von gott geschikten leibs Schwaheiten und anietzo Embsig und mit besten Fleiß außgewart und meiner gepflegt hat, wie ers dann noch thuen soll vnd wird, derohalb und sunderlich, daß mein Namen der Vavasorn in dieße ihrer furl Durchl: etc. Erblanden erhalten werde, so schafe ich ihme und seinen Erben aus freyern wohlbedachten Mueth, auch bey guter Vernunft und Sinnen die

Festen Gollnegkh an der Muday gelegen mit samt allen Vorrath, Fahrnuß, Vieh und anderes so jezt dabey ist, nichts davon ausgenohmen und auch die Herberstanerische Gült mit samt derselbigen zugehörigen frey eigenthumlichen und bekannten Gütern, wie ich die an mich erkaufft habe. Mindert noch nichts ausgenohmen in hernachfolgenden Bescheidenheit nemlich, daß Er sich im land oder außer des Landts verheirathen möge und doch im Land wohne, da es sich auch nach dem Willen Gottes begäb, wie ich den zu Gott verhoffe, daß Er eheliche Leibs erben Mannsstammen bekomme, so sollen ihme obgedachte meine 3 Vöttern Peter, Michael und Marx Anton noch zehen Tausend Gulden rh. Baar geld ausrichten und erlegen, damit soll Er und seine Erben mit vermachen, verschafften und in ander Weeg zu thun und zu handeln als mit andern ihren frey eigenen güttern Fug, Recht und Macht haben ohne meiner Erben und Menniglichs irrung, Hindernuß und Widersprechen. Meine Erben sollen ihme auch die Kauff und Lehensbrief darüber lautend unvermöglit auch treulich und ungefährlich, was derzu gehört, einhändigen und zustellen.« – Prim. prav tam, str. 3, 15; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 51.

³⁷ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106.

³⁸ Gl. op. 22.

³⁹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106.

historjevega površnega branja in prenapljenega povezovalja podatkov. Konjice so v oporoki namreč dejansko omenjene, a kot Valvasorjeva nekdanja zastavna posest, Krško pa se pojavlja v zvezi s tamkajšnjim meščanskim špitalom. Hitro branje in prepisovanje bi lahko zagrešilo tudi trditev, da je neki drug bratranec (*Vetter*) Janeza Krstnika, ki je prebival na Bergamaškem, dobil 200 dukatov. Testator je tolikšno vsoto beneških dukatov v resnici namenil vsem Valvasorjem svojega rodnega Telgata skupaj, izraz *Vetter* pa je v istem členu uporabil za nečake Moscone, ki jih je obvezal, naj omenjeni denar izročijo naslovnikom.⁴⁰

Kranjski polihistor torej sto let pozneje ni mogel povsem zakriti plebejskega izvora svojega deda Hieronima in porekla njegovega premoženja. Da bi zamaglil, kako je sam šele tretji rod »novih« Valvasorjev na Kranjskem, Hieronima raje nikjer ni imenoval »moj ded« niti ni dal posredno vedeti, v kakšnem sorodstvu je z njim. Tega ni povedal ne v IX. knjigi *Slave* pri obravnavi Valvasorjevega rodu in povzemanju oporoke Janeza Krstnika⁴¹ ne v XI. knjigi pri opisu Medije, kjer pravi, da je grad po Hieronimu z dedovanjem pridobil »moj oče« Jernej, tako kot pred tem navaja, da ga je Hieronim podedoval po Janezu Krstniku.⁴² Nasprotno je veliko bolj sproščeno pisal o svojem drugem dedu Juriju Rauberju, gospodu na Krumperku, za katerega lahko preberemo, da je bil oče njegove matere Ane Marije.⁴³

Ne preseneča, zakaj je Radicsa pred odkritjem oporoke Janeza Krstnika Valvasorja begal polstoletni razpon med časom okoli 1550, ko naj bi Hieronim Valvasor prišel na Kranjsko, in letom 1602, ko je dobil kranjsko deželanstvo. Opozoril je prav na dejstvo, da polihistor Hieronima iz srede 16. stoletja ne naslavlja z dedom, ampak pravi zgolj, da iz njega izhajajo Valvasorji, ki zdaj bivajo na Kranjskem. Tako je Radics še leta 1893 ugibal, ali morda v Valvasorjevi genealogiji ne manjka ena generacija in bi bil torej Hieronim iz okoli leta 1550 polihistorjev praded, ne ded.⁴⁴ Da gre za deda, je sicer zapisal že I. Orožen v objavi oporoke Janeza Krstnika Valvasorja (1881).⁴⁵ Pred izidom *Slave vojvodine Kranjske* (1689) in še pozneje pa je očitno sploh marsikdo na Kranjskem menil, da izvira Valvasorjev rod neposredno od Janeza Krstnika. Celo Schönlebnova Genealogija kranjskih plemiških rodbin iz leta 1674 na tem mestu ni jasna; Hieronima navaja pod Janezom Krstnikom in njegovo prvo ženo, enega ali drugega – ni jasno katerega – pa označuje kot krškega upravitelja (*Praefectus Gurkfeldensis*).⁴⁶ V mlajši Lukantschitschevi Genealogiji (1681–1716) se napa o Hieronimovih starših ponovi celo večkrat.⁴⁷

Kako in kdaj natanko je **Hieronim Valvasor** v resnici prišel na Kranjsko, je vprašanje, ki bo najbrž za vselej ostalo neodgovorjeno. Vse kaže, da ni imel kakšnega stalnega poklica ali takega, ki bi zahteval boljše izobrazbo, pa tudi ne službe, zaradi katere bi pustil sledi v virih. Iz Italije, natančneje z Beneškega in iz Lombardije, so v slovenske dežele prihajali ljudje zelo različnih poklicev in znanj.⁴⁸ Niti iz Hieronimovih poznejših let ne vemo ničesar o kakšnih njegovih trgovskih izkušnjah, toda po dobrotnikovi smrti je bil sposoben brez nadaljnjega prevzeti upravljanje medijske posesti. Služabnik in bolniški negovalec ostarele Janeza Krstnika bi sicer lahko postal tako rekoč kateri koli zaupanja vreden in za to dovolj spreten mladenič, a Hieronim je očitno le imel nekaj izobrazbe ali pa si jo je pridobil v letih, ko je služil pri bogatem soimenjaku. Glede na to, da je Janez Krstnik ohranjal stike s staro domovino, bi lahko mladeniča, morda še nedoraslega fanta, našel na Bergamaškem ali pa bi mu ga od tam poslal kak prijatelj. Nemogoče je presoditi, kdo je prišel h komu – Hieronim k Janezu Krstniku ali obratno. Izmika se tudi odgovor na vprašanje, ali je Janez Krstnik zavestno iskal naslednika z enakim primkom ali pa se je Hieronim za to preprosto pokazal vrednega. Za tega se zdi, da pri obogatelem soimenjaku ni imel prav veliko let službe, če sodimo po zapisu v oporoki, ki pravi »etliche Jahr lang«. Morda je teh »nekaj let« segalo še v čas, ko je živela Valvasorjeva prva žena Ljubljancanka Emerencijana, rojena Khisl († 1572), in ko se je Janez Krstnik med Gubčevim kmečkim uporom (1573) moral z družino umakniti s Šrajbarskega turna v Kostanjevico (1573).⁴⁹ O tem, kdaj je pri priletnem bogatašu brez otrok začela zoreti odločitev, da si poišče naslednika z enakim primkom ali da za to tiho pripravi Hieronima, ki mu je že služil, bi laže sklepali, če bi poznali okoliščine drugega zakonca Janeza Krstnika. Ne vemo namreč niti za ime njegove druge žene, ampak le to, da je bila hči neke stare gospe pl. Wernegk, potemtakem sama najbrž še v prokreativni starosti. Ostareli vdovec jo je gotovo vzel z namenom, da mu rodi naslednika, potem ko v prvem zakonu ni imel otrok ali pa so mu vsi pomrli.⁵⁰ Poročila sta se najprej spomladi 1572, nekaj mesecev po Emerencijanini smrti, toda sedem let pozneje, potem ko žene neznano dolgo časa ni več trpel ob sebi, jo

48 Radics, *Johann Weikhard*, str. 4. – I. Orožen je v zvezi z oporoko Janeza Krstnika Valvasorja – med drugim zastavnega imetnika gospostva Laško in dobrotnika tamkajšnjega špitala, kjer je bil tudi pokopan – zapisal, da živi v župniji in dekaniji Laško več kmečkih družin z domačim imenom (*Vulgarnamen*) Bergomask; po njegovem se je več Bergamašev (*Bergomasken*) priselilo iz Italije v te kraje prav v času Janeza Krstnika (Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 76; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 6, op. 99).

49 Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 243.

50 Po sekundarnem viru iz leta 1598, navedbah konjiškega župnika, naj bi bilo nekaj Valvasorjevih otrok in njegova prva žena pokopanih v župnijski cerkvi sv. Jurija v Konjicah (Radics, *Johann Weikhard*, str. 10; isti, Valvasor-Studien XXI, str. 195). Verodostojnost tega vira je na moč vprašljiva, saj vemo, da so Valvasorjevo prvo ženo pokopali v Laškem, in še bolj zato, ker se župnik sklicuje na Valvasorjevo oporočno volilo omenjeni cerkvi v višini 1.000 kron ali 1.500 goldinarjev, ki ga v oporoki v resnici ni.

40 Prav tam, str. 106, 108. – O ohranjenih prepisih oporoke gl. op. 20.

41 Prav tam, str. 106, 108.

42 Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165. – Opis je med drugim zavedel Majdo Smole, ki je Hieronima označila za sina Janeza Krstnika (Smole, *Graščine*, str. 286).

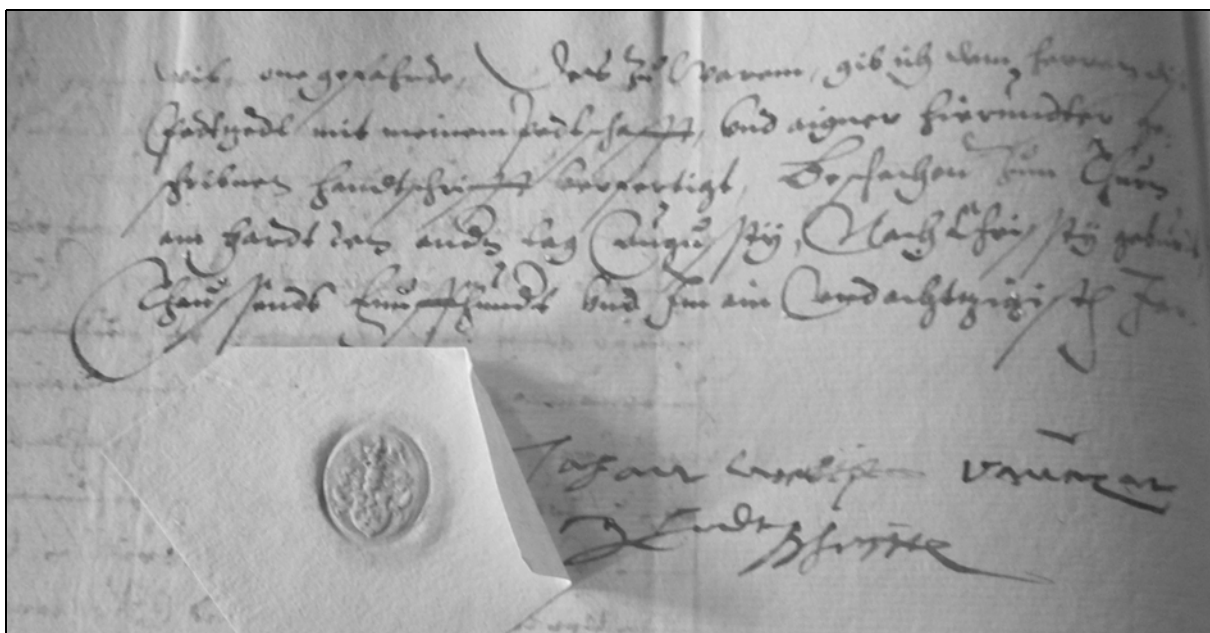
43 Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 316–317.

44 Radics, *Die Landmannschaft*, stolpec 150; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52, 285–286.

45 Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 74, op. 1.

46 ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/42r, pag. 757.

47 Prav tam, I/44r, fol. 5v, 6, 159; I/45r, fol. 279v.

Podpis in pečat Janeza Krstnika Valvasorja na dan pisanja njegove oporoke 2. avgusta 1581 (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 2. 8. 1581).

je izplačal in je zato v oporoki ni niti omenil.⁵¹ Kakor koli, odločitev, da del premoženja zapusti soimenjaku Hieronimu, ki si mora v deželi ustvariti družino in tu ostati, da bi se Valvasorjevo ime nadaljevalo, pri Janezu Krstniku ni dozorela prej kot v sedemdesetih letih 16. stoletja. Hieronim morda niti ni vedel zanjo, dokler niso 2. avgusta 1581 sestavili oporoke ali celo vse do gospodarjeve smrti tri mesece pozneje.

Da je bil Hieronim Valvasor doma z Bergamaškega, ne poroča noben sodobni vir, ampak šele njegov vnuk dobrih sto let pozneje v *Slavi*. Četudi oporoka Janeza Krstnika ne pove, od kod je izvirala, lahko za Hieronimovo domovino s precejšnjo verjetnostjo vendarle označimo rodno pokrajino njegovega dobrotnika. Ni sicer izključeno, da je bil Hieronim od drugod, morda iz sosednje Lombardije, kjer so živeli tudi plemenitniki tega imena, o katerih govori *Milanska kronika*.⁵² Janez Krstnik je namreč zapisal, da je povsod po Laškem veliko Va(l)vasorjev (*des namens der Vavasoren allenthalben in Wälschen viel seynd*), da pa ni nobeden z njim v tako tesnem sorodstvu, da bi lahko po njem zahteval kakršno koli dediščino.⁵³ Dovolj blizu so mu bili očitno vendarle Va(l)vasorji v rodnem Telgatu, saj jim je iz dobre volje volil 200 beneških dukatov. To dejanje posredno, a dovolj jasno priča, da

polihistorjev ded Hieronim ni izvirala iz istega kraja kot njegov gospodar in dobrotnik. Ker je šlo po vsem sodeč za malega človeka, otroka iz nepomembne družine, bi bilo iskanje Hieronimovih korenin Sizifovo delo, še posebej, ker nimamo pri iskanju nobene opore in ker sredi 16. stoletja še niso dovolj redno vodili cerkvenih matičnih knjig. Rodovnik Hieronimovih prapravnukov bratov Valvasor, nastal nekako sredi 18. stoletja,⁵⁴ se razumljivo ustavi pri Hieronimu in ne pozna imen njegovih staršev. Pri očetu, označenem kot »N. Valvasor«, je povsem brez osnove upodobljen plemiški grb, ki izvira od Janeza Krstnika,⁵⁵ pri materi, prav tako brez znanega osebnega imena, pa najdemo zgolj dekliški priimek brez grba: »N. Marenzi«. Težko je verjeti, da bi imeli tako pozni potomci zanesljive podatke o tem, iz katere rodbine je izvirala. Tako kot so tudi pri nekaterih drugih vejah na rodovnem deblu zapolnili praznine z nepotrjenimi oziroma dvomljivimi predniki – česar se bomo v nadaljevanju še dotaknili –, so si priimek Hieronimove matere bržčas izposodili od grofov Marenzi, ki so od leta 1387, tedaj še kot navadni plemiči (nobili), posedovali dvorec v Telgatu. Taisti Marenzi je bil pred tem v rokah neke stare plemenite rodbine Vavassori,⁵⁶ iz katere naj bi izšel tudi koprski škof Defendente Vavassori (škof v letih 1529–1536),⁵⁷ vendar Janez

⁵¹ Kot razkriva nagrobnik v Laškem, je Valvasorjeva prva žena Emerencijana, rojena Khisl, umrla 19. januarja 1572 (Radics, *Johann Weikhard*, str. 10). O drugi ženi gl. prav tam, str. 9. Reisp (*Kranjski polihistor*, str. 45), pravi, da je izvirala iz stare kranjske rodbine Wernegk, toda njena mati, »stara gospa Wernegk«, bi bila lahko tudi ponovno poročena.

⁵² O Valvasorjih v *Milanski kroniki* gl. Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 108.

⁵³ Nemški prepis oporoke pravi o soimenjakih: »wie wol des Namens der Vavasoren allenthalb in Wälschland viel seynd«, latinski prevod pa: »passim in Italia per plures nominata Vavasor reperitur« (gl. op. 20).

⁵⁴ ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 273, Valvasor, brez naslova.

⁵⁵ O grbu Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 54.

⁵⁶ *Telgate*, str. 28, 38. – Domoznansko monografijo o Telgatu mi je prijazno posodil g. Jože Sinigoi iz Šmartna pri Litiji, ki ima sicer veliko zaslug za vzdrževanje stikov med občinama Telgate in Šmartno.

⁵⁷ *Telgate*, str. 38–39. – Janez Vajkard omenjenega škofa prav tako uvršča v svojo rodbino, imenuje ga *Defendens de Valvasoriis* in navaja, da je bil škof v Kopru »leta 1529 in že nekaj let prej« (Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 108). Slovenska li-

Krstnik z njo najverjetneje ni bil sorodstveno povezan in Hieronim seveda še manj.

Ko je anonimni Hieronim Valvasor z Laškega, verjetno z Bergamaškega, pozno jeseni 1581 – ob izpolnitvi določenih pogojev – nenadoma postal razmeroma bogat človek, za povrh zemljiški gospod, mu je bilo kakšnih trideset let, težko že štirideset. In podedovano imetje mu je bilo dano uživati še dobrih dvajset let, ga nekoliko povečati, se poročiti s plemkinjo ter videti odrasčati dva moška potomca, ki bi bila v kar največje veselje pokojnemu Janezu Krstniku. Pa tudi Hieronima sta sinova Adam in Jernej navdajala s ponosom in k temu še z večjo mero zadovoljstva, saj sta mu po dobrotnikovi oporoki s svojim obstojem prinašala dodatno dediščino desetih tisočakov.

Kako se je torej Hieronimova zgodba odvijala od smrti Janeza Krstnika dalje? Način, kako naj prevzame dediščino, v oporoki ni opredeljen. Ni namreč rečeno, kdaj lahko dobi posest in denar, pred poroko ali šele po njej, niti ne, ali bi prejeto izgubil, če bi se sam ali z družino iz dežele izselil. Glavni dediči bratje Moscon bi mu izselitev lahko preprečili oziroma bi upravičenost dedovanja pozneje izpodbijali. Prav zato, da do česa takega ne bi prišlo, je bila v oporoko vgrajena varovalka: Hieronim dobi dodatnih deset tisoč renskih goldinarjev, če bo imel moške potomce.⁵⁸ Na drugi strani mu je Janez Krstnik Valvasor pustil povsem proste roke pri izbiri neveste, saj se lahko poroči kjer koli, mora pa v deželi prebivati. Dežela v oporoki ni izrecno opredeljena z imenom, a je glede na lokacijo Medije, ki jo je dobil Hieronim, in Šrajbarskega turna, kjer je oporoka nastala, prejkone mišljena Kranjska, lahko pa tudi širši prostor notranjeavstrijskih dežel, glede na to, da je Janez Krstnik želel, naj se njegovo rodbinsko ime ohrani »v teh dednih deželah njegove knežje svetlosti«.

Ce je torej Hieronim hotel dobiti ali zadržati že prejeto dediščino, se je moral čimprej poročiti. Kot pravi Radics, je po svojem zaščitniku istega priimka (*namensverwandten Gönner*) dedoval, ker je izpolnil pogoj, s tem ko je ostal v deželi in si tu (*hierlands*) našel tudi ženo.⁵⁹ Zadnje ni povsem točno, saj nevesta Neža pl. Scheyer ni bila s Kranjskega, temveč s Štajerskega, po očetu sicer kranjskih korenin. O poroki ne vemo nič določnega, le sklepamo lahko, da mladi Valvasor z ženitvijo ni odlašal. Zlasti če sodimo po tem, da se je njegova (najstarejša) hči Lukrecija poročila leta 1603,⁶⁰

ko ji je bilo najbrž kakšnih dvajset let. Če se je moral Hieronim resnično najprej poročiti, da je od izvršitelja oporoke lahko prevzel posest in denar – bržkone tudi tedaj s pridržki – se je oboje zgodilo najpozneje v prvih mesecih leta 1583, ne več kakor poldrugo leto po smrti Janeza Krstnika, umrlega 2. novembra 1581. Dne 7. maja 1583 je namreč vicedomsko sodišče v Ljubljani obravnavalo tožbo zoper Hieronima, tedaj že naslovljenega po Mediji (*zu Galleneckh*) in medijskega gospoda.⁶¹

Ime svoje babice **Neže pl. Scheyer** ima Janez Vajkard Valvasor samo na rodovnem deblu Valvasorjeve rodbine (*Agnes von Scheyer*)⁶² in morda niti ni bil poučen o imenih njenih staršev. Oba Valvasorjeva biografista Radics in Reisp nista vedela o Nežinem izvoru tako rekoč nič, zato sta se mu izognila z navajanjem splošnih podatkov o Scheyerjevem rodu.⁶³ Radics je v genealoškem prikazu Valvasorjev navedel še imeni njenih staršev Jurija in Sofije, a z nepravilno zapisanim priimkom matere, rojene Aigl (Aygl).⁶⁴ Nežinih staršev sicer ne poznamo iz virov prve roke, ki bi neposredno govorili o sorodstveni zvezi s hčerko, ampak iz rodovnikov, vendar vse povezave Valvasorjev s Scheyerji nedvoumno potrjujejo, da je bila Neža enako kot njena mati doma s Štajerskega in njen oče s Kranjskega, natančneje z Dolenjske, kjer je imel tudi del posesti.⁶⁵ Glede na to, da so leta 1613 v kranjski imenjski knjigi prenesli skromno posest Nežinega tedaj v resnici že dolgo pokojnega očeta Jurija Scheyerja na njenega sina, Jurijevega vnuka Adama Valvasorja,⁶⁶ bi se zdelo, da je šlo za edinko, ki je po očetu tudi vse podedovala. Toda njena ovdovela mati Sofija, rojena Aigl, govori v listini iz leta 1586 o svojih petih sinovih.⁶⁷ Glavnina družinske posesti je namreč ležala

⁶¹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 373, vicedomska zasljanja 1582–1584, pag. 279.

⁶² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁶³ Po Radicsu je Neža pripadala staremu znamenitemu rodu gospodov Scheyerjev, ki je izviral z Bavarske in iz katerega naj bi izšla tudi bavarska vladarska hiša Wittelsbachov (Radics, *Johann Weikhard*, str. 15–16). Reisp je na podlagi *Slave vojvodine Kranjske* – »ex silentio« – ugotavljal zgolj to, da Scheyerji v Valvasorjevem času niso več prebivali na Kranjskem niti tu niso imeli posesti (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 286, op. 28).

⁶⁴ Materin priimek je z zamenjavo črk z in y postal Ayzl: *Sophie Ayzlin* (Radics, *Johann Weikhard*, str. 343). Radics je imeni Nežinih staršev najverjetneje prepisal od Wittinga, ki se je oprl na Buccelinija (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143). Na Kranjskem so tu neznani štajerski priimek Aigl pomotoma zapisali tudi kot Hakl. Schönlebnova Genealogija kranjskih plemiških rodbin iz leta 1674 pravi: *Sophia Häklin vel Ayglin* (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/42r, pag. 642). Želo verjetno je napaka prav od tod prišla na barvno rodovno deblo polihistorjevih pranečakov iz prve polovice 18. stoletja, ki ima žensko obliko *Haklin* (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 273, Valvasor, brez naslova).

⁶⁵ Identiteto in sorodstvene povezave Nežinega očeta Jurija razkriva Schönlebnov rodovnik Scheyerjev (1674), na katerem ni Jurijevih potomcev, ampak le njegova žena, sklicuje pa se na Buccelinija (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/42r, pag. 642–643).

⁶⁶ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 56v.

⁶⁷ Jurijevi in Sofijini sinovi so bili Janez, Jurij, Abraham,

teratura ga pozna pod imenom *Defendo de Valvassori* (Benedik, *Seznami škofov*, str. 425).

⁵⁸ Opozoriti kaže na različen odnos Janeza Krstnika Valvasorja do dedičev moškega in ženskega spola. Najstarejši nečak Aleksander Moscon, za katerega testator izrecno pravi, da nima moških potomcev (*keine Mannstamens Leibs erben*), se je moral zato zadovoljiti z manjšo dediščino. Trije glavni dediči, nečaki bratje Moscon, naj si dediščino med seboj razdelijo pošteno in krščansko, če pa kateri od njih ne bi imel moških potomcev, pripade premoženje brez izjeme moškim potomcem njegovih bratov.

⁵⁹ Radics, *Johann Weikhard*, str. 15.

⁶⁰ Njeno poročno pismo z datumom 16. november 1603 je znano iz dveh registrov v sinovem in vnukovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 16/Nr. 31; šk. 82, fasc. XXXV, lit. P–55, 18. 1. 1685, pag. 102/Nr. 9).

na Štajerskem, kjer je družina tudi živela. Nežin ded Gašper Scheyer je že v prvi štajerski imenjski knjigi iz leta 1516 izpričan z manjšo posestjo, pozneje povečano na dobrih 45 funtov (goldinarjev), ki so jo leta 1561 prepisali na njegovega sina, Nežinega očeta Jurija.⁶⁸ Ta je dve leti zatem (1563) postal lastnik gradu Ekenštajn pri Velenju, ki mu ga je skupaj z imenjsko rento dobrih 82 funtov odstopil Jurij pl. Altenhausen.⁶⁹ Jurij Scheyer je s tem postal eden večjih zemljiških gospodov celjske četrti in se naslavljal kot »Scheyer zum Eckenstein«. Družina je vsekakor prebivala v gradu Ekenštajn,⁷⁰ skoraj gotovo pa se večina otrok na njem ni že rodila. Neža je tu lahko zagledala luč sveta le, če ni bila rojena pred letom 1563, ali če je njen oče gospostvo morda upravljal že prej kot zakupnik. Prejšnje domovanje Scheyerjeve družine gre prejkone iskati v enem od neimenovanih dvorcev iz materine listine (1586), ki so jih z očetovo oporoko dobili štirje sinovi.⁷¹ Ni izključeno, da so Scheyerjevi otroci odrasli v Širju nad Zidanim Mostom, po katerem je njihova rodbina najverjetneje sploh dobila ime⁷² in od

koder bi zlahka upravljali tudi malo očetovo imenje na Kranjskem z bližnjim dvorcem Hotemež pri Radečah.⁷³ Prav Širje je pozneje kratek čas, med letoma 1630 in 1632, posedoval polihistorjev oče Jernej Valvasor, ki ga je kupil od Ester, vdove svojega bratranca Volfa Rajharda.⁷⁴ Morda je bil nakup prijazna sorodstvena gesta, povezana z uveljavitvijo retraktne pravice, ali pa je šlo za ugoditev želji tedaj bržkone še živeče Jernejeve matere Neže,⁷⁵ ki so jo na Širje vezali mladostni spomini oziroma rodbinska tradicija.

Nežin oče Jurij pl. Scheyer, umrl pred 24. februarjem 1585,⁷⁶ je bil sin Gašperja in Elizabete, hčerke Alberta pl. Semeniča,⁷⁷ gospoda na belokranjskem Smuku.⁷⁸ Izviral je iz rodu Scheyerjev, ki so skoraj dve stoletji, po ženski strani pa še precej dlje, gospodarili na gradu Soteska ob Krki.⁷⁹ Na Kranjskem si je Jurij z zgodaj umrlim bratom Simonom vsaj že leta 1546 delil manjšo posest z imenjsko rento dobrih 16 goldinarjev,⁸⁰ medtem ko so na Soteski tedaj gospodarili dediči njunega pokojnega strica Erazma s skoraj še enkrat višjo imenjsko rento blizu 31 goldinarjev.⁸¹ Stričevemu sinu Pavlu so leta 1570 v imenjski knjigi pripisali več kot polovico Jurijevega in Simonovega ime-

Gašper in Adam (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1572, 1568 [prav: 1586] II. 26., s. 1.). Poleg hčerke Neže, poročene Valvasor, sta imela vsaj še eno hčerko, ki jo Neža omenja leta 1613 kot svojo sestro, žal brez navedbe imena (ARS, AS 740, Gospostvo Jable, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612). – Na dokumente rodbine Valvasor v jabeljskem gosposčinskem arhivu me je prijazno opozorila arhivistka Daniela Juričič Čargo, za kar se ji iskreno zahvaljujem. Gre za preostanek Valvasorjevega rodbinskega arhiva na Mediji. Na Jable je prišel prek rodbine Janežič, ki je Medijo v šestdesetih letih 18. stoletja dedovala po vdovi Frančiški Uršuli baronici Valvasor in bila obenem lastnik Jabelj (o lastništvu gl. Smole, *Graščine*, str. 196, 286); največ dokumentov se namreč nanaša prav na omenjeno vdovo, katere sin Franc Anton baron Valvasor je leta 1761 umrl brez potomstva. Čeprav so nekateri dokumenti pospremljeni s komentarji o tem, v kakšnem sorodstvu so bili posamezni Valvasorji s polihistorjem Janezom Vajkardom, kot vir doslej še niso bili uporabljeni.

68 StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten, str. 329, 330.

69 Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 224. – V imenjski knjigi je bil prenos vpisan leta 1570 (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten, str. 329).

70 Sofija pl. Scheyer, rojena Aigl, Jurijeva vdova, je 26. februarja 1586 darovala sinu Adamu 2.000 goldinarjev v zadolžnicah, in sicer za zgraditev lastnega doma, ker drugače kot njegovi bratje Janez, Jurij, Abraham in Gašper po očetu ni dobil dvorca (ARS, AS 1063, Zbirka listin, Kronološka serija, št. 1572, 1568 [prav: 1586] II. 26., s. 1.). Kraj izstavitve listine ni naveden, a imeni prič nedvoumno kažeta na Ekenštajn. Navedba v listini, da je moral Adam, ker je hotel imeti dom, združiti v dvorec (zu ainem Hoffsz und Heußlichen wohnung) po očetu podedovane štiri hube v Dobravi (an der Dobraw), pa govori o poznejšem nastanku dvorca Dobrava pri Velenju (Gutenhard).

71 Tudi iz štajerske imenjske knjige ni jasno razvidno, za katere dvorce je šlo (prim. StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten, str. 328–332). Poleg Ekenštajna in Širja ter Adamove novozgrajene Dobrave je bila prejkone že tedaj v posesti Jurija Scheyerja tudi Gorica pri Preboldu (prim. Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 189, 224–225, 249). Ekenštajn si je ne nazadnje lahko delilo več bratov, od tod Sofijina trditev, da so dobili dvorec vsi sinovi razen Adama (gl. prejšnjo opombo).

72 O Širju kot izvornem gradu (Stammsitz) Scheyerjev gl.

Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 188. – Po Schönlebnovi Genealogiji iz leta 1674 naj bi bili Scheyerji bavarškega izvora (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/42r, pag. 641), kar je nekritično sprejel tudi Radics (*Johann Weikhard*, str. 15–16).

73 O tem gl. op. 83.

74 StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülten, str. 328, 329, 331. – Volf Rajhard je bil eden od treh sinov Abrahama pl. Scheyerja, enega tistih štirih Sofijinih bratov, ki jim je oče v oporoki zapustil dvorce (gl. op. 70).

75 Neža Valvasor je kot živa zadnjič izpričana 27. decembra 1627, ko ji je vnuk Janez Jurij Posarel izdal odpovedno pismo (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. 11. 1699, pag. 41–42/Nr. 71).

76 Sofija je v listini s tem datumom prvič navedena kot Jurijeva vdova (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 24. 2. 1585).

77 Po Schönlebnovi Genealogiji (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/42r, pag. 642).

78 Albert (Albreht) Semenič iz stare dolensko-belokranjske rodbine je umrl leta 1585 na svojem gradu Smuk nad Semičem (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 97, fasc. XXXI, lit. S–3 1/2, 29. 5. 1585). O poreklu Semeničev, katerih priimek je v Beli krajini izpričan od prve polovice 15. stoletja, ni trdnih podatkov (Kos, *Bela krajina*, str. 24). Valvasor se ni upal sklicevati na izvor rodbinskega imena po Semiču, ki je bil sicer potrjeno v njihovih rokah (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 547). Po D. Kosu bi bili Semeniči lahko izvorno belokranjsko plemstvo srednjeveškega izvora ali pa priseljenci, najverjetneje s Hrvaškega (Kos, *Urbarji*, str. 72). Rodbina je sicer dobila kranjsko deželanstvo šele leta 1571 (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 500).

79 Smole, *Graščine*, str. 454–455.

80 ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 56v. – Jurij in Simon sta v imenjski knjigi navedena kot brata. Enako sorodstveno razmerje navaja Schönlebnova Genealogija, ki razkriva, da je Simon umrl mlad in neporočen (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/42r, pag. 642). V prvi imenjski knjigi iz leta 1539 bratov še ni, ampak je vsa Scheyerjeva posest, dobrih 45 goldinarjev, vodena na Erazmovo ime (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 1 (1539), fol. 415v).

81 ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 55v.

nja, tako da je Juriju, ki je bil tedaj že edini lastnik, ostalo na Kranjskem le še 10 goldinarjev, in to skupaj s pridobljenim Altenhausnovim imenjem.⁸² Ta podedovana posest je bila za Jurija Scheyerja, ki je prebival na Štajerskem, manj pomembna. Ležala je na Dolenjskem in vključevala dvorec Hotemež pri Radečah, ki so ga po prodaji Viljemu pl. Lambergu prepisali k Lambergovemu gospodstvu Čretež (1583). Kranjsko imenje (pokojnega) Jurija pl. Scheyerja je odtlej izkazovalo samo še skromnih sedem goldinarjev imenjske rente in to so trideset let pozneje (1613), kot že rečeno, prenesli na njegovega vnuka Adama Valvasorja.⁸³ Čeravno bi se zdelo, da je Neža Scheyer očetovo kranjsko imenje prinesla že v zakon, le da niso poskrbeli za prepis nanjo oziroma na oba z možem Hieronimom, pa imenje nima nikakršne zveze z njeno dediščino. Scheyerjevi dediči so to posest, ki je ležala pri Raki, v resnici prodali in Adam Valvasor jo je kmalu zatem kupil od vmesnega lastnika, tako da je kot najbližji sorodnik Scheyerjev uveljavljal retraktno pravico.⁸⁴

Po materini strani je bila Neža Scheyer štajerskih korenin. Njen ded Hans Aigl z Linda pri Neumarktu je pred letom 1516 postal gospodar Gromperka pri Polškavi na Dravskem polju. V štajersko imenjsko knjigo je vpisan z imenjsko rento 36 funtov pol, ki jo je imel deloma v lasti in deloma v fevdu.⁸⁵ Sofija, poročena Scheyer († ne pred 1587), je bila njegova hči iz zakona z Marto pl. Wildenstein, leta 1541 vnovič

omoženo z Ožboltom pl. Pragerjem.⁸⁶ Gromperk so leta 1555 v štajerski imenjski knjigi prepisali na Sofijinega brata Jurija Aigla, ki pa ni imel potomcev, saj je leta 1581 imenje za njim dedovala Sofija in ga prodala Krištofu pl. Pragerju.⁸⁷ Dediščina je Sofiji pripadla ravno v času, ko se je njena hči Neža Scheyer možila s Hieronimom Valvasorjem. Tako so lahko odpadle morebitne skrbi, s čim izplačati hčerkinu doto.

Polihistorjeva babica Neža Valvasor, rojena pl. Scheyer (NG, NG S 948).

⁸² Prav tam, fol. 56v in 55v. – Ko je bilo Altenhausnovo imenje z imenjsko rento 3 goldinarje leta 1570 prepisano na Jurija Scheyerja, je neznan kje obsegalo štiri hube in dvor (prav tam, fol. 82v).

⁸³ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 56v. – Imenjska knjiga ne izkazuje zamenjave, ki sta jo Erazmova sinova Franc in Pavel Scheyer izvedla s svojim bratrancem Jurijem leta 1569 ali že pred tem; za njegov delež gradu in posesti Soteska sta z njim zamenjala nekaj razdrobljene posesti, prav tako na vzhodnem Dolenjskem, v Slovenski marki, ki jo je že leta 1491 dobil v fevd prednik Jurij Scheyer (ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 5, fasc. 57, Scheyer, 25. 8. 1569, 18. 1. 1576). V tej prejeti posesti ni bilo Hotemeža, katerega prva znana lastnika, Valtajn pl. Lamberg in Jakob Lell, sta zanj leta 1565 sklenila kupno pogodbo (Smole, *Graščine*, str. 185).

⁸⁴ Historiat tega imenja razkrivajo Scheyerjevi fevdni spisi. Po poročilu notranjeavstrijski vladi, prezentiranem 11. julija 1617, so sinovi Jurija Scheyerja za posesti na Štajerskem in Kranjskem leta 1598 prejeli fevdno pismo od deželnega kneza. Del te posesti sta podedovala Volf Rajhard in Hilprand pl. Scheyer in jo leta 1613 prodala Luku Koprivcu, od tega pa jo je po devetih mesecih s sodno odločbo po retraktni pravici (*durch einstandt Recht*) pridobil (kupil) Adam Valvasor; šele ko jo je ta po treh letih prodal Hansu Arterju, naj bi ugotovil, da gre za deželnoknežji fevd, zato je deželnega kneza tudi prosil za fevdno podelitev novemu lastniku Arterju (ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 5, št. 57, Scheyer, prezentirano 11. 7. 1619). Adam Valvasor v prošnji za fevdno podelitev pojasnjuje, da leži posest pri Raki na Dolenjskem (natančno jo tudi opiše) in da jo je od Koprivca kupil z uveljavitvijo retraktne pravice kot najbližji sorodnik Scheyerjev (*negst befreinter deren von Schayer*) (prav tam, 15. 12. 1616).

⁸⁵ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 122; StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 93. – O Aiglih prim. tudi: *Die Wappen des Adels*, stolpec 24; Schmutz, *Historisch-Topographisches Lexicon I*, str. 29.

⁸⁶ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 123. – Ime Sofijine matere Marte, rojene pl. Wildenstein, razkriva Schönlebnova Genealogija (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/42r, pag. 642). O tem, da je bila Sofija sestra Jurija Aigla, Marta pa žena Hansa Aigla, gl. Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 123, 127.

⁸⁷ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 123; StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, *Die steirischen Gülden*, str. 93, 331. – Jurij pl. Aigl z Gromperka, ki leta 1572 še ni imel otrok, je ženinim sorodnikom obljubil vrniti njeno doto, če bi umrla brez potomcev (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1634, 1572 II. 17., s. 1.).

Hieronim Valvasor se je torej kot parveni oženil z dekletom iz stare kranjsko-štajerske plemiške rodbine, za povrh s hčerko precej petičnih staršev. Neža je morala biti nekoliko mlajša od svojega ženina, rojena najbrž okoli leta 1560, manj verjetno bliže letu 1550, tako da bi v začetku osemdesetih let ravno postala godna za možitev.⁸⁸ Ne vemo, kje sta se poročila, najverjetneje seveda v nevestini župniji Šmartno pri Velenju oziroma v grajski kapeli Scheyerjevega gradu Ekenštajn. Ni naključje, da je bil 2. avgusta 1581 na Šrajbarskem turnu med sopolpisniki oporoke Janeza Krstnika Valvasorja tudi Franc pl. Scheyer s Soteske, bratranec Nežinega očeta Jurija z Ekenštajna. Franc je namreč s štajerskimi Scheyerji potrjeno ohranjal stike tudi po bratrančevi smrti.⁸⁹ Hieronim, še včeraj neopazni služabnik bogatega Bergamaša in nosilec njegovega priimka, zdaj na Kranjskem in Štajerskem že dodobra uveljavljenega, je v plemiškem okolju nenadoma postal zanimiv kot potencialni zet. Po zaščitnikovi smrti 2. novembra 1581⁹⁰ mu je bilo treba

samo izpolniti njegovo voljo – poiskati nevesto in ostati v deželi. Do predpusta naslednjega leta 1582 bi zmogli posredniki že zlahka urediti vse potrebno za poroko z Nežo in tudi to, da je Hieronim lahko odpeljal ženo na svoj novi dom na Mediji.

V znanih virih ga po prvi omembi v zaščitnikovi oporoki srečamo naslednjič slabi dve leti pozneje, leta 1583 v sodnih protokolih kranjskega vicedoma. Na prvo pojavitev Hieronima Valvasorja v protokolih je že leta 1863 mimogrede opozoril A. Dimitz, ker se mu je zdela zanimiva omemba Valvasorjevega spornega plemiškega stanu in deželanstva.⁹¹ Protokoli so tudi sicer več kot pomenljivi. V letih 1583 in 1584 so novega medijskega gospoda drug za drugim tožili štirje njegovi podložniki, ker jih je kljub zagotovljenim pravicam odslovil s posesti in si je dovolil še drugačne vrste samovoljo. Sodišče je v vseh primerih dalo prav kmečkim tožnikom, kar kaže Hieronima Valvasorja v vse prej kot svetli luči.⁹² Nekdanji služabnik, ki je medtem postal zemljiški gospod, se je vedel samopašno, povsem v slogu jare gospode. Pri prvi tožbi je celo izpodbijal pristojnost vicedomskega sodišča, in sicer s trditvijo, da »kot plemič in deželan uživa enake svoboščine kot drugi gospodje in deželani v deželi«, kar bi pomenilo, da je podsoden ograjnemu sodišču. Ker vicedomskemu sodišču ni bilo znano, da bi bil Valvasor plemič in sprejet med deželane, je to vprašanje preneslo na naslednje zaslišanje, na katerem naj bi toženi predložil svoje »plemiške svoboščine« in dokazal, da je res postal deželan.⁹³ Zgodba seveda ni do-

⁸⁸ Če bi se Neža rodila leta 1550, bi zadnjega sina Jerneja Valvasorja rodila v starosti okoli 46 let. Čas njenega rojstva je sicer mogoče določiti le okvirno. Njen ded Hans Aigl je bil leta 1534, sodeč po imenjski knjigi, še živ (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden, str. 93), leta 1542 pa je sorodnik dedove vdove Sigmund pl. Wildenstein izpričan kot varuh Aiglovih otrok (Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 122). Nežin oče Jurij Scheyer je po svojem očetu Gašperju prevzel štajersko ime leta 1561 (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden, str. 329, 330) in bil februarja 1585 že pokojni (ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 24. 2. 1585), malo zatem pa je izpričan kot oče petih sinov (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1572, 1568 [prav: 1586] II. 26., s. 1.). Na starost sina Janeza kaže podatek v štajerski imenjski knjigi, da mu je oče leta 1580 izročil del imenja; drugi trije bratje so svoje deleže prenesli nase v letih 1590 in 1593, Adamu pa je mati Sofija prepustila pripadli del očetovega imena leta 1587 (StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden, str. 329, 330), kar pomeni, da je tedaj še živel. Potrjeno je bila še živa in varuhinja treh mlajših sinov (*dreien Jüngerer Sunen*) Adama, Abrahama in Gašperja, ko je leta 1585 sklenila menjalno pogodbo z Erazmom Raumschüsslom s Seneka in Šaleka (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1731, 1585 IV. 19., s. 1.), ter naslednje leto, ko je sinu Adamu darovala 2.000 goldinarjev (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1572, 1568 [prav: 1586] II. 26., s. 1.).

⁸⁹ O sorodstvenih razmerjih Scheyerjev: ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/42r, pag. 642. – Jurijev sin Abraham s Širja in Ekenštajna je 24. februarja 1585 v Ljubljani skupaj s svojo ovodovelo materjo Sofijo naslovil prošnjo na Franca s Soteske, da bi sopolpisal in sopečatil njegovo poročno pismo (ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 24. 2. 1585). – Ni jasno, ali je bil Franc kakor koli povezan s Celjem, morda kot oskrbnik gradu. V izvlečku nemške različice oporoke ga Radics namreč imenuje: *Franz von Scheyer (von Cillia)* (Radics, *Johann Weikhard*, str. 262). V nemški in v latinski različici oporoke je izpričan kot kranjski deželni poverjenik; v latinski niso prepisani podpisi, v nemški pa najdemo poleg njegovega imena zapis *Cilla* v humanistiki (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–1, 2. 8. 1581 (v latinščini); StLA, Representation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2).

⁹⁰ Datum smrti je vklesan na nagrobniku v Laškem. Gl. prepis napisa v: Radics, *Johann Weikhard*, str. 10; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 45.

⁹¹ Dimitz je prvo Valvasorjevo sodno zadevo vključil v objavo »zgodovinskih primerov« iz vicedomskih sodnih protokolov in z razprtim tiskom poudaril vprašanje njegovega plemiškega stanu in deželanstva (Dimitz, *Geschichtliches*, str. 6–7). Prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 16.

⁹² Vicedomsko sodišče je 7. maja 1583 obravnavalo tožbo Jurija Vozla zoper Hieronima, ker je hotel svojega podložnika odsloviti z zakupne hube, ki so jo od pokojnega Bernardina barona Herbersteina (torej pred letom 1570, ko je Janez Krstnik Valvasor kupil Herbersteinovo ime od Jurija barona Herbersteina) zase in za svoje dediče kupili starši Vozlove pokojne žene; čeprav je ta imela iz dveh zakonov devet živih otrok, je Hieronim zahteval, naj hubo zapusti (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 373, vicedomska zaslišanja 1582–1584, pag. 280–281). Istega dne je prišla na vrsto tožba podložnice Maruše Sajovic, ki ji je Valvasor prav tako hotel vzeti hubo. To je leta 1572 kot kupnopravno od Leopolda Raumschüssla (tedanjega lastnika Medije) kupil njen pokojni mož zase in za sina, ki pa še živi (pag. 281–282). Leto pozneje, 2. maja 1584, je vicedom razsojal o tem, da je Valvasor pol leta prej brez razloga vrgel v ječo sina vdove Marjete Lazar, njo in njene sinove pa hotel spoditi z zakupne hube (pag. 519–520). Četrty, zadnji primer, ima datum 21. junij 1584. Hieronim je Uršulo Pregel, vnovič omoženo vdovo s šestimi otroki, odslovil z zakupne hube, ki jo je prejela od pokojnega Janeza Krstnika Valvasorja (torej leta 1580 ali 1581), vzel njenim otrokom nekaj glav živine, na hubi pa pustil njenega sedanjega moža, ki naj bi sicer vse zapravljal in zavozil (pag. 570–571).

⁹³ »Weil Vauisor fürigibt, das Er als ein Adels Person vnd mit Landtman, der Landtsfreyhait so wol als andere Herren vnd Landtleut Zu genießen habe, das Gericht aber vmb dises das er ein Adels Person vnd angennommener Landtman were, khein wissen hat, demnach werde dise sach in die Nächsten verhöhr, Zu welchen Er Vauisor sein Adelsfreyhait, auch dises das er ein angennommener mit Landtman seÿe fürbringen solle, angestellt« (ARS, AS 1, Vicedomski

živela epiloga in Hieronima Valvasorja so njegovi podložniki še naprej tožili pri vicedomu, tako ponovno že naslednje leto 1584.⁹⁴ Zdi pa se, da se je do devetdesetih let, iz katerih imamo spet ohranjene protokole, kot zemljiški gospod vendarle nekoliko unesel.⁹⁵

V letih 1583 in 1584 se je torej Hieronim nesporno zadrževal na Mediji in jo sam upravljal, saj se podložniki niso pritoževali nad njegovim morebitnim upraviteljem, temveč nad njim. Morda mu Mosconi in sodna oblast tedaj še niso priznavali polnih lastniških pravic do podedovane posesti, ampak so kot izvršitelji oporoke Janeza Krstnika počakali, da je varovanec njihovega strica za to resnično izpolnil vse pogoje. Tako bi ob pomanjkanju drugih podatkov lahko sodili na podlagi kranjske imenjske knjige. Hieronima so namreč vpisali vanjo šele leta 1596, a ne kot lastnika Medije in Herbersteinovega imenja, ki ju je podedoval po Janezu Krstniku, ampak je šlo za vpis manjšega imenja z rento dobrih devetih goldinarjev. Kupil ga je od ženinega brata Gašperja pl. Scheyerja, ta pa malo prej pridobil od Franca Wagna.⁹⁶ Šele leta 1604, že po Hieronimovi smrti, so njegovim dedičem pripisali »Herbersteinovo in medijsko imenje pokojnega gospoda Janeza Krstnika Valvasorja, ki ju je pridobil gospod Hieronim Valvasor«, in sicer dobrih 87 goldinarjev, s čimer se je njegova imenjska renta povečala na zavidljivih 96 goldinarjev in pol.⁹⁷ Takrat so bili vsi

pogoji in želje iz oporoke Janeza Krstnika (1581) res že izpolnjeni. Hieronim je namreč do smrti ostal v deželi in zapustil dva sina, kar mu je po zaščitnikovi zadnji volji prinašalo še dodatnih 10.000 renskih goldinarjev. Malo prej, 17. aprila 1603, je nadvojvoda Ferdinand podelil Medijo v fevd Hieronimovemu svaku Gašperju pl. Scheyerju kot namestniku mladoletnih sinov Adama in Jerneja.⁹⁸ Še za življenja je Hieronim dobil tudi glavnino obljubljenega denarja. Z Inocencem Mosconom, enim od dedičev in nečakov Janeza Krstnika Valvasorja, se je sicer pogodil za izplačilo samo 7.000 goldinarjev namesto desetih tisočakov in Moscon mu jih je skoraj 6.000 tudi izplačal. Ko pa je hotel Moscon leta 1613 preostanek izročiti vdovi Neži, se ta s tem ni hotela zadovoljiti. Denar je zato deponiral pri kranjskem ogradnem sodišču, ki je Nežo in zastopnika njenega mlajšega sina Jerneja pozvalo, naj ga dvigneta.⁹⁹

Koliko otrok se je rodilo Hieronimu in Neži, najverjetneje ne bomo vedeli nikoli. Poznamo tiste štiri, dve hčerki in dva sina, ki so odrastli. O življenjskih poteh Valvasorjevih otrok bo govor v nadaljevanju, zato bomo tu samo časovno umestili njihova rojstva. Najstarejša med preživeli in bržčas sploh med vsemi sorojenci je bila Lukrecija, ki se je pozno jeseni 1603 poročila z Matijo Posarelom,¹⁰⁰ stara verjetno dvajset let ali vsaj ne veliko manj. Nekaj mlajša Sofija se je najpozneje spomladi 1606 omožila z

urad za Kranjsko, šk. 373, vicedomska zaslišanja 1582–1584, pag. 281; prim. Dimitz, *Geschichtliches*, str. 6–7).

⁹⁴ Gl. op. 92.

⁹⁵ Naslednji vicedomski protokoli so ohranjeni za obdobje 1591–1596 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 374, vicedomska zaslišanja 1591–1596). V tem obdobju, v letih 1593 in 1594, je Valvasorja tožil podložnik Gregor Omislej, in sicer zaradi polovične kupnopravne hube, ki naj bi mu jo Valvasor vzel z izgovorom, da jo bo uporabljal kot pristavo, potem pa jo je prodal drugemu. Sodišče je tokrat, tako kot že leta 1590, razsodilo v Valvasorjev prid (pag. 164, 214, 310, 453). V protokolih ogradnega sodišča, ohranjenih samo za kratko obdobje 1593–1595, nastopa Valvasor zgolj kot tožnik zoper svoja sosed, lastnika gospoštva Gamberk in Lebek (ARS, AS 306, Ogradno sodišče za Kranjsko, knj. 10, s. p., 10. 5. 1593, 17. 1. 1594, 31. 10. 1594, 17. 4. 1595).

⁹⁶ Imenjska renta je znašala 9 goldinarjev in 14 krajcarjev (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 123v). Način pridobitve je razviden pri Gašperju pl. Scheyerju, od katerega so imenje prepisali Valvasorju (fol. 57v). O kupoprodaji govori tudi regest v zapuščinskem inventarju Hieronimovega sina Adama; pogodba je bila sklenjena 26. februarja 1596 na Mediji (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 20/Nr. 73). Gašper pl. Scheyer, gospodar na Ekenštajnu pri Velenju, ni bil brat Nežinega očeta Jurija, kot zmotno navaja Schönleben (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/42r, pag. 642), temveč njegov sin. Ker je v imenjski knjigi naveden kot »Caspar von Scheÿer zu Scheÿer vnd Egkhenstein«, se je Radicsu zapisala netočnost, da je Hieronim Valvasor od njega kupil imenje Erkenštajn (*Gült Erkenstein*), pri čemer je zavajajoč tudi citat uporabljenega vira: »Gültbuch von Krain 1500, fol. 57b« (Radics, *Johann Weikhard*, str. 16, op. 30).

⁹⁷ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 123v: »1604 Ist den Erben Von weilendt Herrn Johann Baptista Vauisors seeligen gült, die durch Ime Herrn Jeronime Vauasor Verschaffte Herbersteinerische vndt Gallneggerische gült mit 87 fl 22 kr 2 den vermög gefertigten Aufsandt Zugeschriben«. Skupna višina imenj-

ske rente je zdaj znašala 96 goldinarjev, 36 krajcarjev in 2 pfeniga. Pripis dobrih 87 goldinarjev skoraj natanko ustreza seštevku obeh imenjskih rent Janeza Krstnika Valvasorja: Herbersteinove v višini 66 goldinarjev, 49 krajcarjev in 2 pfenigov, vpisane leta 1572 (fol. 36v), in Raumschüsslove medijske v višini 21 goldinarjev, pripisane Janezu Krstniku leta 1581 (fol. 101); razlika znaša pičlih 27 krajcarjev.

⁹⁸ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 17. 4. 1603. – Fevdna podelitev je bilo doslej znana le iz Radicseve monografije, ki pa govori o enem samem fevdnem pismu bratoma in Scheyerja sploh ne omenja (Radics, *Johann Weikhard*, str. 24; v opombi 46 je citiran arhiv kranjskih deželnih stanov, in sicer fascikel »Lehensakten«).

⁹⁹ Inocenc Moscon je ostal Valvasorjem dolžan še 1.094 goldinarjev in 37 krajcarjev. Leta 1613 je pred dvorno pravdo tožil vdovo Nežo Valvasor, ker denarja ni hotela sprejeti, sodišče pa je pristalo, da ga Moscon pri njem deponira. Protokoli ogradnega sodišča povzemajo Mosconove besede, da je bil Hieronim Valvasor služabnik (*Diener*) gospoda Janeza Krstnika in da mu je ta volil 10.000 goldinarjev ob določenih pogojih (*mit gewissen Conditionen*) (ARS, AS 306, Ogradno sodišče za Kranjsko, knj. 11, protokoli 1613–1614, s. p., 4. 11. 1613).

¹⁰⁰ Poročno pismo (*Heirathbrüeff*) z datumom 16. november 1603 je v regestu navedeno v zapuščinskem inventarju njegovega sina Janeza Jurija Posarela (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 16/Nr. 31) in v inventarju vnuka Janeza Herbarda Posarela; v zadnjem sta edinokrat zapisani tudi imeni Lukrecijinih staršev (prav tam, šk. 82, fasc. XXXV, lit. P–55, 18. 1. 1685, pag. 102/Nr. 9). Poročni dogovor (*Heiratspact*) je bil sklenjen pol leta prej, 17. aprila 1603, kar je vidno iz regesta v zapuščinskem inventarju Lukrecijinega brata Adama Valvasorja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 30/Nr. 111). Iz tega vira je Radics sploh izvedel za Lukrecijin obstoj (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VI Lukrecija), objavil pa napačen datum poroke 17. marec (Radics, *Johann Weikhard*, str. 350).

Adamom pl. Apfalterjem.¹⁰¹ Skoraj gotovo je bila rojena pred bratom Adamom, čigar rojstvo postavlja mo v čas malo po letu 1590, glede na to, da je leta 1605 na jezuitski gimnaziji v Gradcu obiskoval tretji razred oziroma drugi gramatikalni razred.¹⁰² Spomladi 1611 je že sklenil poročni pogovor s Sidonijo pl. Gusič¹⁰³ in si kmalu zatem še zelo mlad ustvaril družino. Najmlajši Valvasorjev odrastli otrok je bil polihistorjev oče Jernej, za katerega najdemo v literaturi letnico rojstva 1596,¹⁰⁴ zelo sprejemljivo glede na podatek, da je Jernej leta 1610 izpričan v sintaktičnem, tj. četrtem razredu graške jezuitske gimnazije.¹⁰⁵ Bil je torej kakšna štiri leta mlajši od Adama in se je tako kot brat zgodaj oženil; njegov poročni dogovor z Marijo Elizabeto pl. Dornberg je namreč nastal v začetku leta 1617.¹⁰⁶ Vsi štirje odrastli otroci Hieronima in Neže Valvasor so se torej poročili mladi, gotovo tudi zaradi zgodnje očetove smrti, in vsi že po priznanju Hieronimovega plemiškega stanu ter podelitvi kranjskega deželanstva (1602).

Zdaj ni o starostnem zaporedju obeh sinov nobene dvoma, potem ko je še pred nedavnim veljalo, da je bil Jernej starejši, Adam pa mlajši brat.¹⁰⁷ Takšno zaporedje je morda zavestno nakazal Janez Vajkard na rodovnem deblu v *Slavi*, ko je svojega očeta umestil na levo in strica na desno.¹⁰⁸ Witting (1894) in za njim Radics (1910) sta Jernejevo rodbinsko vejo temu ustrezno označila kot starejšo in Adamovo kot mlajšo.¹⁰⁹ Tudi Reisp je imel Jerneja za prvorojenca in začetnika starejše rodbinske linije (1983),¹¹⁰ a je pozneje (2005) ugotavljal, da nekatera dejstva govorijo proti temu (med drugim Adamova smrt 27 let prej Jernejevo) in da prepričanje o Jerneju kot starejšem bratu morda sloni na uveljavljeni navadi, da podeduje rodbinsko posest najstarejši. Drugi argument naj bi bilo Adamovo ime, že po Svetem pismu pridržano ali namenjeno prvemu potomcu, zato bi bilo po Reispu primernejše govoriti preprosto o Jernejevi in Adamovi liniji brez

oznak starejša in mlajša, verjetnejše pa se mu je zdelo njuno obrnjeno zaporedje.¹¹¹

Pomuditi se kaže pri krstnih imenih Hieronimovih otrok. Adam je res ime za prvorojenca, še posebej radi pa so ga uporabljali protestanti.¹¹² Tako kot ime Eva za deklice je ime svetopisemskega prvega človeka tudi neke vrste zaščita zoper otrokovo smrt. Morda je prišlo v Valvasorjevi družini pred Adamom na svet že več dečkov, ki niso preživeli, zato je slednjič padla odločitev, da naslednjega sina imenujejo Adam. Hieronim si je tem bolj prizadeval za preživelega moškega potomca, ker mu je ta po določenih dobrotnikove oporoke iz leta 1581 prinašal dodatnih 10.000 renških goldinarjev dediščine. Sina, ki ni umrl v otroštvu, je dobil razmeroma pozno, šele po kakšnih osmih ali celo desetih letih zakona. Pozornost pritegneta tudi imeni obeh hčerk. Ime prve, Lukrecije, je tipično italijansko, vendar v kranjskem plemiškem okolju ni bilo tako tuje,¹¹³ medtem ko se je tako kot Sofija imenovala njena štajerska babica Sofija Scheyer, rojena Aigl. Ni izključeno, da je Hieronim prvo hčerko imenoval po svoji materi in je druga hči temu ustrezno dobila ime po tašči. Za Jerneja zagotovo vemo, da se ni imenoval po očetu svoje matere Juriju, zgolj ugibamo pa lahko, ali je bil soimenjak italijanskega deda.¹¹⁴

Hieronim Valvasor, ki si je na Kranjskem šele utiral pot do polnopravnega zemljiškega gospoda, plemiča in deželana, se je v približno dvajsetih letih med poroko in smrtjo ukvarjal predvsem z lastnim gospodarstvom. Njegov zaščitnik Janez Krstnik je v njem gotovo prepoznal dovolj spretnega gospodarja in ga je zato tem izdatneje nagradil za vsega nekaj let službe. Ker Hieronim ni bil domačin in bržčas tudi brez posebne izobrazbe ter zadovoljivega znanja nemščine (in slovenščine), v novi domovini že zato ni posegal po javnih službah. Novopečeni gospod na Mediji je imel dovolj dela z upravljanjem svoje posesti, vrhu tega pa se je podal še v oskrbniško službo in poskusil srečo v naložbo v rudokop.

Glavni vir preživljanja in statusni simbol novega zemljiškega gospoda je bil **grad Medija** v dolini istoimenskega potoka, ki se približno sedem kilometrov jugovzhodno od gradu pod Zagorjem izliva v Savo. Valvasorjeva *Slava* navaja njegovo lego pet milj od Ljubljane, na Zgornjem Kranjskem (Gorenjskem), sicer v dolini, a na majhni vzpetini med visokimi hribi, zaradi katerih nima razgleda, so pa hribi polni zele-

¹⁰¹ O tem priča regist odpovednega pisma Sofije Apfalter, rojene Valvasor, z datumom 15. maj 1606, naveden v zapuščinskem inventarju Adama Valvasorja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 29–30/Nr. 108).

¹⁰² Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1*, str. 30: *Adamus Valuasor, Carniolus, Nobilis, Golnekh* (prvotno *Wauisor*, nato popravljen).

¹⁰³ Dogovor z datumom 9. maj 1611 je znan iz Adamovega zapuščinskega inventarja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 26/Nr. 96). Prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 348.

¹⁰⁴ Radics, *Johann Weikhard*, str. 343.

¹⁰⁵ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1*, str. 39: *Bartholomaeus Valuasor De Gollneg, Nob., Carniolus*.

¹⁰⁶ ARS, AS 748, Gospostvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617.

¹⁰⁷ V inventarju delitve zapuščine Hieronima Valvasorja vdova Neža nekajkrat tudi izrecno označi Jerneja kot svojega mlajšega sina in kot še nedoletnega (ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612).

¹⁰⁸ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹⁰⁹ Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143, 145; Radics, *Johann Weikhard*, str. 343, 19 (Jernej je označen kot prvorojenec).

¹¹⁰ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 55.

¹¹¹ Reisp, *Novejša spoznanja*, str. 10. – Nenavadno je, da ni Adama kot starejšega prepoznal že Radics, še zlasti, ker je imel v rokah graško univerzitetno matriko in je objavil podatek o Jernejevem šolanju leta 1610 (Radics, *Johann Weikhard*, str. 24). Poleg tega je poznal tudi fevdni pismi iz leta 1603 – navaja ju sicer kot eno pismo (prav tam, str. 24) – v katerih je Adam obakrat naveden pred Jernejem (ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 17. 4. 1603).

¹¹² Gottschald, *Deutsche Namenkunde*, str. 140.

¹¹³ Prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*.

¹¹⁴ Morda bi med številnimi bergamaškimi Valvasorji neplemiškega rodu kazalo kot potencialne starše Hieronima Valvasorja najprej preveriti morebitna zakonca Bartolomea in Lucrezio oziroma biti posebej pozoren na vse Lucrezie Valvasor (Vavisor, Vavasor ipd.). Ob sedanji stopnji raziskano-sti bi bilo takšno iskanje še neproduktivno.

nega drevja, ki osvežuje oči. Izvor nemškega imena *Gallneck*, poprej *Galleneck*, je bil kranjskemu polihistorju neznan, a je pravilno domneval, da se grad imenuje po gospodih Gallih, ki jim je nekoč pripadal. Precej na široko se je razpisal o slovenskem imenu gradu (*Mudia*) in ga povezoval z neprijetno, težavno in dolgočasno potjo, ki vodi do njega, saj popotnika na poti ne ovirajo samo hribi, ampak mora, iz katere koli smeri prihaja, pogosto prečkati vodo, to pa ob hudem deževju celo s konjem ni mogoče. O lastnikih Medije pred dedom Hieronimom (tega previdno ni imenoval ded) je Valvasor vedel malo. »Gospod« Martin (*Mört*) Gall naj bi jo leta 1556 prodal »gospodu« Leopoldu Raumschüsslu s Šeneka, kmalu zatem naj bi jo od njega pridobil »neki gospod pl. Herberstein«, od tega okoli leta 1562 kupil Janez Krstnik Valvasor in po njegovi smrti podedoval Hieronim. Iz opisa lahko še razberemo, da stojita tik pred gradom lep konjski hlev in nad njim žitna kašča. Hlev je dal zgraditi šele polihistorjev oče Jernej, in sicer skupaj s precej veliko kapelo in tistim delom gradu, ki je tik ob njej.¹¹⁵

Po I. Stoparju je bil dvorec Medija v jedru še srednjeveškega izvora. Sodil je k stari gambersko-gallenberški posesti in bil potemtakem v posesti gospodov Gallov, po katerih je dobil tudi svoje nemško ime: Galleneck oziroma Gallneck.¹¹⁶ Tudi danes ne vemo veliko o njegovih lastnikih pred Martinom Gallom, ki je izviral iz rodbinske veje Gallov pl. Gallensteinov. V kranjski imenjski knjigi 1546–1618 je kot posestnik imenja, ki je bilo prej v rokah vdove Matije Malingerja, naveden z rento okoli 31 goldinarjev in pol. V to posest tedaj še ni spadal medijski dvorec, ki je pozneje prešel na Martina z druge veje Gallov. Skoraj še enkrat toliko, slabih 24 goldinarjev, so Martinovi imenjski renti leta 1553 pripisali od dedičev Ludvika Galla pl. Graffenwega, in sicer izrecno za posest na Mediji (*die guetter zw Medey*). Od združenega imenja so nato manjši del, manj kot sedem goldinarjev, leta 1556 resnično odpisali Leopoldu Raumschüsslu.¹¹⁷ Kupoprodajna pogodba med Gallom in Raumschüsslom, sklenjena navedenega leta, razkriva, da je šlo za posest Gallovih pokojnih »bratrancev« (*Vettern*) Ludvika in Aleksandra, in sicer za dvorec Medija v lebeškem deželskem sodišču s pritliklinami in petimi bližnjimi hribi; dvorec tedaj še ni imenovan Galleneck, temveč s slovenskim imenom (*den Edelmannß Sitz Müdey*).¹¹⁸

¹¹⁵ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 163–165.

¹¹⁶ Prim. Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 99.

¹¹⁷ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 77v.

¹¹⁸ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1466, 1556 IV. 24., s. 1. – Še pred Gallovo prodajo Medije in petih hub Raumschüsslu je moral nastati doslej neevidentirani urbar posesti dvorcev Knežija pri Litiji (*Gschloß Grafenweg*) in Medija (*Gschloß Modey*), ki je pomotoma postal ovitek oziroma začetek in konec svežnja zapuščinskih inventarjev novomeškega prošta Sebastjana Kolbecka, datiranih 19. oktobra 1557 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 49, fasc. XXVI, lit. K–2). Urbar, napisan na štirih listih brez naslova in imena lastnika, so pozneje datirali z datumom nastanka Kolbeckovega inventarja in strani veliko zatem paginirali, kot da so sestavni del Kolbeckovih inventarjev: popisane strani (urbar) so na začetku (pag. 3–9), nepopisane pa na koncu pole (pag. 67–70), ki

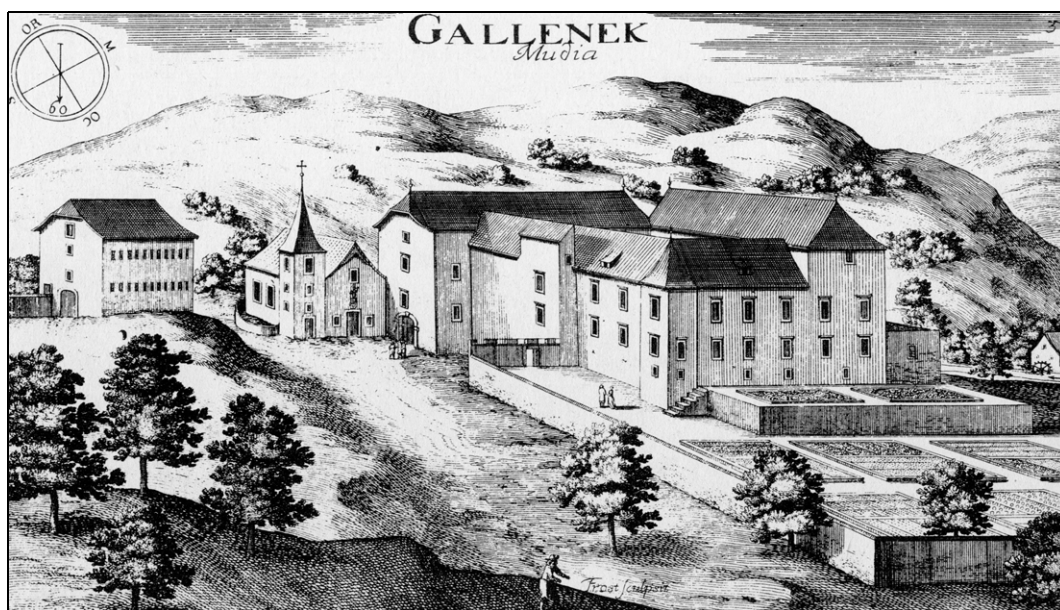
Četrto stoletja pozneje, leta 1581, so v imenjski knjigi prepisali z Raumschüssla na Janeza Krstnika Valvasorja 21 goldinarjev imenjske rente, torej trikrat toliko, kot je Raumschüssl pridobil od Galla.¹¹⁹

Po Stoparju¹²⁰ je bil medijski dvorec v Valvasorjevi dobi razgibana, na povsem iregularnem tlorisu pozidana stavba ali bolje stavbni sestav, ki je že na prvi pogled razodeval svoj heterogeni izvor. Njegovo staro jedro je oblikovala pravokotna grajska stavba z merami okoli 9 x 18,6 metrov, pozidana na regularnem tlorisu v severnem delu grajske zasnove. Že od začetka je imela dve nadstropji in se v tej obliki pokaže kot dvor – stolp, ki pa se v srednjeveških virih izrecno ne omenja. V ta čas ga postavljata zazidano okence z gotso prirezanimi robovi in portal v pritličnih ostan-kih ene od nekdanjih notranjih predelnih sten. Oznako »srednjeveški« gre sicer v tem primeru jemati s pridržki. Na vrhu stavbe pod nekdanjim napuščem so namreč vidni ostanki pozneje zazidanih lin, te pa postavljajo nastanek dvora šele v čas protiturških bojev, saj dvori v zgodnejših srednjeveških obdobjih niso imeli utrdbenih sestavin. Ponuja se le razlaga, da so cine na stavbi sekundarne. Do srede 17. stoletja se je sprva skromni dvor razrasel v razsežen dvorec. V času renesanse, enkrat ob koncu 16. stoletja, so ob srednjeveškem dvoru v višini dveh nadstropij pozidali južni in zahodni stanovanjski trakt z za tisti čas značilnim, poprek postavljenim, do tal segajočim in enako visokim vogalnim stolpičem na jugozahodu, kjer sta se

oklepa štiri po vsebini enake inventarje (pag. 11–66). Urbar se je med Kolbeckovimi inventarji zagotovo znašel zato, ker je bil gospodar Knežije in Medije Martin Gall pl. Gallenstein eden od dveh inventurnih komisarjev prostove zapuščine (gl. njegov originalni podpis in pečat na pag. 22). V tistem delu kratkega urbarja, ki obravnava posest Medije, so zajeti podložniki v dvanajstih okoliških zaselkih. Pet od skupno 13 hub in pol najdemo – poleg gradu s pritliklinami – tudi v Gallovi prodajni pogodbi Raumschüsslu iz leta 1556 (gl. v isti opombi zgoraj), pri čemer so identična štiri od šestih imen na njih naseljenih podložnikov. Urbar lahko torej okvirno postavimo v čas okoli leta 1550, ko so bili Galli potrjeno gospodarji obeh dvorcev, Knežije in Medije. Valvasor namreč navaja, da so imeli Knežijo »dolgo časa«, in sicer potem ko je z izumrtjem Celjskih (1456) pripadla Habsburški hiši (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 222), Martin Gall pl. Gallenstein pa je kot lastnik omenjen v listini iz leta 1568 (prim. Smole, *Graščine*, str. 220). M. Smole, ki Galle sicer navaja kot lastnike obeh posesti (*Graščine*, str. 220, 285), teh dejstev ni povezala v smiselno celoto niti ni opazila, da ni urbar v nikakršni zvezi s Kolbeckovo zapuščino. Tudi v imenu dvorca »Modey« ni prepoznala Medije, ampak ga je imela za Kolbeckovo posest na neznani lokaciji (str. 297). Da gre za Medijo, me je prijazno opozoril poznavelec novomeškega kapiteljskega arhiva mag. France Baraga, analiza zapuščinskega inventarja prošta Kolbecka pa me je nato privedla do zgornjih ugotovitev o zmotni uvrstitvi urbarja Knežije in Medije v proštov inventar.

¹¹⁹ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 101, 101v. – Medijski urbar iz leta 1580, nastal ob Raumschüsslovem prenosu gradu in posesti na Valvasorja, navaja poleg druge posesti vseh pet hub, ki jih najdemo v prodajni pogodbi iz leta 1556 (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1466, 1556 IV. 24., s. 1.; AS 1074, Zbirka urbarjev, I/29u, urbar Medija 1580).

¹²⁰ Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 100–103.

Grad Medija po Valvasorjevi Topografiji Kranjske iz leta 1679 (Topographia, št. 30).

nova trakta pravokotno staknila in tako izoblikovala vsaj s treh strani obdano, morda pa tudi z zidom zaprto notranje dvorišče. Po Stoparju se ponuja misel, da se je to zgodilo že kmalu po letu 1562, ko naj bi Medijo prevzel Janez Krstnik Valvasor, a je prezrl pravilno ugotovitev M. Smole, da je prvi kranjski Valvasor postal lastnik šele leta 1580.¹²¹ Ker je bival na Šrajbarskem turnu in že naslednje leto umrl, prezidave skoraj gotovo niso iz njegovega časa, ampak segajo veliko verjetneje v dvajsetletno obdobje Hieronima Valvasorja, kar se tudi ujema s Stoparjevim »koncem 16. stoletja«, kolikor niso še iz let 1556–1580, ko je na Mediji 24 let gospodaril Leopold pl. Raumschüssl.¹²²

Ceravno lastništvo gospodov Gallov ni najbolje dokumentirano z viri, priča o njem že samo nemško ime gradu. Niso pa povsem točne navedbe v *Slavi* o tem, kako in kdaj je Medija prešla na Janeza Krstnika Valvasorja. V njih je namreč združil dve posestni pridobitvi prvega kranjskega Valvasorja, ki ju ta ločeno navaja v svoji oporoki kot volilo Hieronimu: prva je grad Medija z vsemi pritliklinami, druga pa Herbersteinovo imenje.¹²³ Kot priča uvod najstarejšega ohranjenega urbarja za Medijo, nastalega ob izročitvi posesti Janezu Krstniku Valvasorju 24. aprila 1580, je ta kupil grad in posest neposredno od izročitelja urbarja Leopolda Raumschüssla z Belneka (*zu Wildeneckh*).¹²⁴

Isti datum kupne pogodbe za Medijo navaja tudi zapuščinski inventar Adama Valvasorja (1625).¹²⁵ Medija je torej prišla v roke Janeza Krstnika vsega pol-drugo leto pred njegovo smrtjo – v tem letu (1581) je bila, kot smo videli, na njegovo ime prepisana v imenjski knjigi¹²⁶ – in ne že okoli dvajset let prej (1562), kot je zapisal Janez Vajkard. Nepravilen je tudi podatek o »nekem gospodu pl. Herbersteinu«, domnevem lastniku med Galloom in Janezom Krstnikom Valvasorjem. V resnici je Valvasor od Herbersteina že leta 1570, deset let pred pridobitvijo Medije, kupil posest, ki jo v oporoki imenuje Herbersteinovo imenje. V zapuščinskem inventarju Hieronimovega vnuka Adama (1625) je namreč navedeno kupno pismo, ki ga je Jurij baron Herberstein 30. novembra 1570 v Gradcu izstavil Janezu Krstniku Valvasorju, njegova vsebina pa so podložniki in posest v deželskem sodišču Lebek pri Vačah (*wegen etlicher belehnter leütthe, Stückh, Vnnd güetter, so in Lubeckhner gericht gelegen*),¹²⁷ območje lebeškega sodišča se je končalo tik pred pragom medijskega gradu, medtem ko je bil sam grad že na območju gamberskega sodišča.¹²⁸ Dve leti pozneje (1572) je nadvojvoda Karel za isto posest izdal Valvasorju fevdno pismo (*etlicher Herbersteinerischer guetter*

¹²¹ Smole, *Graščine*, str. 286.

¹²² Gl. op. 118 in 119.

¹²³ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–1, 2. 8. 1581 (v latinščini); StLA, Representation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2 (v nemščini). Prim. objavo 11. člena oporoke v: Radics, *Johann Weikhard*, str. 260–261.

¹²⁴ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/29u, urbar Medija 1580, fol. 1. – Isti urbar ali morda eden od izvodov je bil 45 let pozneje popisani v zapuščini Hieronimovega vnuka Adama v Ljubljani (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 19/Nr. 68). Na ta regist se sklicuje Smole, *Graščine*, str. 286.

¹²⁵ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 20/Nr. 72.

¹²⁶ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 101, 101v. – Imenjska knjiga razkriva samo odpis imenjske rente z Raumschüssla na Valvasorja, ne najdemo pa v njej mesta, kamor so novo Valvasorjevo imenjsko rento 21 goldinarjev vpisali.

¹²⁷ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 23/Nr. 84. – Isti zapuščinski inventar navaja med listinami pokojnega Adama Valvasorja tudi pergamentni urbar posesti Jurija barona Herbersteina za posest v lebeškem deželskem sodišču, datiran v Gradcu na dan prodaje 30. novembra 1570 (prav tam, pag. 24/Nr. 90); urbarja danes ni v evidenci (prim. ARS, Kartoteka urbarjev).

¹²⁸ *Historischer Atlas*, Bl. 32.

wegen),¹²⁹ v kranjsko imenjsko knjigo pa so zavedli prepis imenjske rente, ki je znašala kar blizu 67 goldinarjev.¹³⁰ Medtem ko poznamo Medijino posest že iz omenjenega urbarja iz leta 1580, razkriva podložnike Herbersteinovega imenja fevdno pismo, izdano leta 1603 Gašperju pl. Scheyerju kot (nadomestnem) fevdniku za fevda Hieronimovih mladoletnih sinov Adama in Jerneja.¹³¹ Medijski del se je v vmesnih 23 letih nekoliko povečal, in sicer za šest bližnjih hub in dva oštata, ne vemo pa, kaj se je medtem dogajalo s Herbersteinovim imenjem. Medijski grad je bil kot nalašč za upravljanje kupljenega imenja, katerega podložniki so bili leta 1603 raztreseni na razmeroma majhnem ozemlju zahodno od njega, medtem ko se je matična podložniška posest Medije nahajala v zaselkih v neposredni bližini gradu. Medijski grad ni imel deželskosodnih pravic, ampak le patrimonialno sodstvo nad lastnimi podložniki, od dominikalne posesti pa dve polji pod gradom in nad njim, ribolovno pravico na krajšem odseku potoka Medija (od brvi pod gradom do zaselka Briše), nad gradom gozd do vrha Kala in čez do hube Pogled, takoj na drugi strani omenjenega potoka pa celoten hrib s hubo na Topolovcu.¹³² Ko je ostareli Janez Krstnik Valvasor leta 1570 kupoval Herbersteinovo imenje, sestavljeno iz samih hub in brez upravnega središča, je šlo gotovo le za naložbo ali nadomestilo za kakšno izterjavo. Nasprotno je bil nakup medijskega gradu deset let pozneje vsekakor premišljeno dejanje z namenom zaokrožiti že pridobljeno. Mediji je Janez Krstnik namenil vlogo »izvornega gradu« novega Valvasorjevega rodu, katerega začetnik bo postal njegov služabnik in varovanec Hieronim. Tu bi se Hieronimova rodbina lahko precej brezskrbno preživljala z znatno imenjsko rento. Kot pokaže primerjava med medijskim urbarjem (1580) in fevdnim pismom (1603), je Hieronim matično grajsko posest medtem povečal z desetih hub in dveh oštatom za več kot polovico – na šestnajst hub in pet oštatom. Neprimerno obsežnejša nekdanja Herbersteinova posest, v času Hieronimovega gospodarjenja morda prav tako povečana, pa je leta 1603 obsegala 36 hub. Ko so torej obe imenji, medijsko in Herbersteinovo, naslednje leto vpisali v kranjsko imenjsko knjigo, jima je skupno pripadalo 52 hub, pet oštatom in dominikalna

zemlja okoli medijskega gradu, kar je znašalo dobrih 87 goldinarjev imenjske rente. Pripisali so jo dotedanjim nekaj več kot 9 goldinarjem, ki so se nanašali na posest, kupljeno leta 1596 od Hieronimovega svaka Gašperja pl. Scheyerja.¹³³

A zemlja ni ostala edini, četudi glavni vir preživljanja mlade Valvasorjeve družine. Hieronim Valvasor je moral imeti vsaj nekaj **podjetniškega duha** svojega nekdanjega gospodarja in dobrotnika Janeza Krstnika. Ni se namreč zadovoljil z vlogo brezdelnega zemljiškega gospoda, ki živi od podložniške rente in je priklenjen na svoj edini dvorec na precej odmaknjenem vzhodnem koncu Zgornje Kranjske, kjer teče čas počasi in kamor pridejo novice običajno šele z zamudo, pa čeprav Medija ni daleč do Trojan. Izpričane so namreč njegove poslovne zveze z Dolenjsko in Goriško, nekaj časa je bil gosposčinski oskrbnik, srečo pa je poskusil tudi z rudarjenjem. Doslej razen zadnjega nismo poznali njegove dejavnosti zunaj Medije, kot napačne pa so se pokazale Radicseve trditve, da je bil Hieronim lastnik gospodstev Križ na Gorenjskem in Erkenštajn (Novi grad v Jablanici) na Dolenjskem.

Ne le Hieronim, ampak za njim tudi drugi Valvasorji so se z Medije ozirali proti staremu mogočnemu gradu Gamberk, sedežu precej obsežnega dežel-noknežjega gospodstva in deželskega sodišča, na katerega ozemlju je stala tudi njihova Medija. Podrobnosti spora zaradi Gamberka, v katerem se je Hieronim znašel z gamberskim zastavnim imetnikom Janezom Jakobom baronom Lambergom, ostajajo uganka, saj so o tem edini vir skopi zapisi v slabo ohranjenih protokolih kranjskega ogradnega sodišča. Vsaj od pomladi 1593 do jeseni 1594, bržčas pa že prej, se je Hieronim pravdal z Lambergom »zaradi prepustitve gospodstva Gamberk« (*wegen Ausslassung der Herrschaft Gallenberg*), kar bi lahko pomenilo dvoje: da je šlo za zakup ali za navadno oskrbnništvo. Glede na predmet Valvasorjeve tožbe – »zaradi izvršitve nekega dogovora« (*wegen Volzug einer abred*) – se zdi, da je Lamberg prelomil obljubo in Hieronim tako Gamberka sploh nikoli ni upravljal. Pravdo, v kateri je Hieronim apeliral, Lamberg pa se je izmikal predložitvi procesnih spisov, ki jih je sodišče nameravalo primerjati z Valvasorjevimi, je tožnik leta 1594 dobil, a je Lamberga še naslednje leto ločeno tožil »zaradi neke obljube« (*wegen eines Zusagens*) in nastale škode.¹³⁴

Nemara je Hieronima prav spodleteli poskus postati zakupnik ali upravitelj Gamberka spodbudil, da poskusi srečo drugje, razmeroma daleč od Medije. Po Radicsu naj bi leta 1595 povečal svojo posest z nakupom gradu Križ na Gorenjskem, ki naj bi ga pridobil od Andreja pl. Oberburga, in naslednje leto kupil še imenje Erkenštajn na Dolenjskem.¹³⁵ Pri Erkenštajnu gre za že znano manjšo posest, kupljeno leta 1596 od svaka Gašperja pl. Scheyerja, pri čemer je

¹²⁹ Fevdno pismo je bilo izdano 16. maja 1572 v Gradcu (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 19/Nr. 70).

¹³⁰ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 36v. – Imenjska renta, v celoti prepisana na Valvasorja, se je glasila na vdovo in dediče Bernardina barona Herbersteina. V imenjski knjigi tako kot za odpisano Raumschüsslovo posest tudi za Herbersteinovo ni najti mesta, kamor so jo prepisali na Valvasorjevo ime.

¹³¹ Gašperju pl. Scheyerju je nadvojvoda Ferdinand 17. aprila 1603 izdal dve fevdni pismi, prvo za posest medijskega gradu, za katero je Scheyer predložil urbar Leopolda Raumschüssla (iz leta 1580), in drugo za nekdanjo Herbersteinovo posest, o čemer priča v pismu sklicevanje na prejšnje fevdno pismo z dne 16. maja 1572 (ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 17. 4. 1603).

¹³² Po urbarju iz leta 1580 (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/29u, urbar Medija 1580, fol. 1v–4v) in fevdnem pismu za medijsko posest (gl. prejšnjo opombo).

¹³³ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 123v.

¹³⁴ ARS, AS 306, Ogradno sodišče za Kranjsko, knj. 10, s. p., 10. 5. 1593, 17. 1. 1594, 31. 10. 1594, 17. 4. 1595.

¹³⁵ Radics, *Johann Weikhard*, str. 16. – Reisp, ki je morda ugotovil, da se je njegov predhodnik pri Križu motil v celoti, pri Erkenštajnu pa deloma, teh posestnih pridobitev niti ne omenja (prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 51–55).

Radics napačno prebral njegov plemiški predikat »zu Egkhenstein« in iz tega ustvaril neobstoječe imenje, ki naj bi se imenovalo enako kot grad na vzhodnem Dolenjskem – Erkenštajn ali Novi grad v Jablanici.¹³⁶ Večjo pozornost pritegne grad Križ pri Komendi, novi sedež velikega zemljiškega gospodstva (Zgornji) Kamnik.¹³⁷ Že Radics sam je ugotavljal, da Hieronim ni imel s Križem nobene zveze,¹³⁸ a se je napaka vseeno prikradla v njegovo zadnje in temeljno delo o kranjskem polihistorju (1910). Iz zapuščinskega inventarja Hieronimovega starejšega sina Adama (1625) je namreč napačno povzel regest kupoprodajnega pisma, ki ga je omenjeni Oberburg 8. julija 1595 izdal Hieronimu Valvasorju za neko hišo v mestecu Sv. Križu v Vipavski dolini (*wegen einer behausung zu Creuz*).¹³⁹ Za kateri Križ je šlo in kaj je imel Hieronim tam opraviti, je razkril šele veliko mlajši dokument, ki ga je sicer odkril že Radics, a njegove vsebine ni izčrpal. Gre za spis pri notranjeavstrijski vladi v Gradcu iz leta 1632, govori pa o tem, da se že 36 let, vse od leta 1596, vleče pravda med družino Valvasor in dediči Janeza (Zuana) Danese, tedanjega Hieronimovega pravnega zastopnika. Pomenljiv je podatek, da je bil Hieronim leta 1596 oskrbnik kriškega gospodstva (*Phleger zu H. Creüz*), kar tudi pojasnjuje, zakaj je prejšnje leto na Sv. Križu kupil hišo. Ker je izgubil pravdo z rihemberškim župnikom Matevžem Cotičem, izvržbo pa so opravili na Danesovi posesti, je Danesa po Hieronimovi smrti zaradi povzročene škode 600 goldinarjev sprožil pravdo zoper njegovo vdovo Nežo. Vdova in otroci so tako izgubili posest na Sv. Križu, še leta 1632 pa se je z Danesovimi dediči zavoljo tega pravdal Hieronimov sin Jernej, polihistorjev oče, in sicer v svojem imenu in v imenu otrok pokojnega brata Adama.¹⁴⁰ Hieronim se je torej konec 16. stoletja potrjeno mudil na Sv. Križu, in sicer vsaj tri leta, raje še kakšno več, saj sta v zapuščinskem inventarju sina Adama (1625) navedena še dva regesta njegovih kupnih pogodb, nastalih jeseni 1598, prve datirane na Sv. Križu in druge v Rihemberku.¹⁴¹ Ta doslej neznani del Hieronimove življenjske poti, vloga oskrbnika kriškega gospodstva v lasti grofov Thurnov,

priča o ambicioznosti začetnika kranjske rodovine Valvasorjev. Čeprav je imel Medijo in njeno lepo zemljiško posest, se je bil pripravljen podati v oskrbniško službo v sosednji deželi, na Goriškem, kjer mu je veliko bolj prišla prav italijanska materinščina, gotovo pa ga je tja vlekla tudi bližina Italije. Postavlja se vprašanje, ali je hišo na Sv. Križu kupil za bivanje svoje družine, samo zase ali pa je šlo zgolj za naložbo. Če ga je namreč na Goriško spremljala družina, bi se mlajši sin, polihistorjev oče Jernej, rojen ravno okoli leta 1596, prav zlahka rodil bodisi v kriškem gradu ali v kupljeni hiši v mestu, in torej ne na Mediji. Nemara je na Sv. Križu v celoti ali deloma preživel tudi svoja najrosnejša leta, potem pa se je družina vrnila na Medijo, kjer je Hieronim jeseni 1601 sklepal drugačne posle – pogodbo o rudniku bakra. Na Mediji je Hieronim izprijčan tudi vmes, v začetku leta 1596, ko je tam s svakom Gašperjem Scheyerjem sklenil kupno pogodbo za že znano Scheyerjevo imenje.¹⁴² Ko pa je leta 1602 ali v začetku leta 1603 umrl, se je znaten del njegovih premičnin nahajal na Sv. Križu (*zu Chreuz*), čeravno glavnina na Mediji. Natanko jih poznamo iz inventarja delitve zapuščine, opravljene desetletje pozneje, 4. aprila 1612. Med drugim je Hieronim na Vipavskem (*in Wippacher Boden*) zapustil tudi za 600 goldinarjev dolgovi in zaostankov od vinske mere.¹⁴³

Radics je drugače kot svetokriško zgodbo, za katero sicer ni imel vseh virov, precej izčrpno obdelal Hieronimovo naložbo v rudarjenje, in sicer po arhivu graške dvorne komore. Hieronim se je lotil posla z Markom Antonom Mosconom, nečakom in enim od treh glavnih dedičev Janeza Krstnika Valvasorja. Dvorna komora je leta 1602 poročala nadvojvodi Ferdinandu o njuni prošnji, naj jima zaradi nizkega donosa njunega rudnika bakra pri Radečah (*zu Ratschach im Goldpach*) in visokih proizvodnih stroškov za šest let spregleda plačevanje dajatev (*Erlassung der Fron*). Kot je velevalo nekakšno pravilo, so prošnji ugodili deloma, in sicer s spregledom za tri leta, tako kakor je priporočila dvorna komora. Radics je še opozoril, da rudnik v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) ni omenjen in da ga tedaj najbrž ni bilo več.¹⁴⁴ Zagotovo pa se na isti rudokop nanaša regest pogodbe v zapuščinskem inventarju Hieronimovega starejšega sina Adama (1625): pogodbo za »neki rudnik bakra« (*wegen eines Khupfer Perkbwerghs*) so 30. septembra 1601 na Mediji sklenili Jurij Khisl, Marko Anton Moscon, Hieronim Valvasor in Marko Vidalbo.¹⁴⁵ Ne vemo, koliko časa je rudnik deloval dotlej in kaj natančno se je z njim dogajalo pozneje, potem ko je Hieronim že leta 1602 ali v začetku naslednjega leta umrl. Zdi se, da je vdova Neža bodisi nadaljevala družab-

¹³⁶ Gl. op. 96.

¹³⁷ Valvasor pravi, da so Križ zgradili leta 1606 in da so vanj zaradi ugodne lege prenesli sedež gospodstva (Zgornji) Kamnik (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 115; prim. Smole, *Graščine*, str. 241). Dejansko je grad nekoliko starejši, dokumentiran od leta 1583 (Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Druga knjiga*, str. 94).

¹³⁸ V gradivu o Valvasorjih si je pripisal, da se Hieronim v gorenjskem Križu ne pojavlja (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded.).

¹³⁹ Radics, *Johann Weikhard*, str. 16. – ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 22/Nr. 80.

¹⁴⁰ StLA, I. Ö. Regierung, Gutachten 1632–XII–29, 20. 12. 1632. – Prim. ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded.

¹⁴¹ Prvi regest govori o kupnem pismu, datiranem 1. novembra 1598 na Sv. Križu, ki ga je izstavil Križan (*wohnhaft zu Creuz*) Felicijan Leben za prodano lastniško brajdo (*eigenthumb: Wraiden*), ni pa navedena druga pogodbeni stranka, skoraj brez dvoma Hieronim Valvasor (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 20–21/Nr. 75). Drugi regest se nanaša na kupno pismo Abela in Mihaela Krausa, izdano Hieronimu za dva vinograde 22. oktobra 1598 v Rihemberku (prav tam, pag. 23/Nr. 85).

¹⁴² Regest kupnega pisma z dne 26. februarja 1596 v: ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 20/Nr. 73.

¹⁴³ ARS, AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612.

¹⁴⁴ StLA, I. Ö. Hofkammer, HK 1602–VI–47, 12. 6. 1602, 26. 6. 1602. – Radics, *Johann Weikhard*, str. 17–19; prim. tudi: Radics, Valvasor-Studien XVII, str. 67.

¹⁴⁵ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 15/Nr. 53.

ništvo z Mosconom bodisi posel vodila sama. Desetletje zatem, 4. marca 1612, je namreč s sinom Adamom sklenila za rudnik pri Radečah poravnavo, iz katere izvemo, da je rudokop od njega odkupila, po sinovem nasvetu izplačala upnike in trgovce v Ljubljani in ostala Adamu dolžna še 400 goldinarjev.¹⁴⁶

Hieronimova skupna naložba z enim od bratov Moscon je Branka Reispa navedla na sklep, da je bilo razmerje med Mosconi in Valvasorji najbrž nekoliko tesnejše, ker sta obe rodbini dolgovali svoj družbeni in gmotni položaj istemu viru, Janezu Krstniku Valvasorju. Reisp je opozoril še na dejstvo, da so prav Mosconi veliko pozneje omogočili Hieronimovemu vnuku in polihistorjevemu bratu Volfgangu Jerneju, da je kot vikar upravljal župnijo Št. Vid pri Planini na Štajerskem (1678–1680).¹⁴⁷ Temu gre dodati ugotovitev, da je bil Valvasorjem posebej blizu Hieronimov družabnik Marko Anton Moscon, saj ga je vdova Neža leta 1602 ali v prvih mesecih leta 1603 prosila za sopečatenje prošnje za fevdno pismo in ga v njej naslovila kot »moj krstni boter« (*meinen geliebten Herrn Geuattern*),¹⁴⁸ kar vsekakor pomeni botra njenih, Valvasorjevih otrok.

Malo pred smrtjo se je Hieronimu Valvasorju izpolnila še dolgoletna želja, da bi mu v novi domovini priznavali **plemiški stan in deželanstvo**. Niti najmanjšega dvoma ni, da v svoji rodni deželi ni veljal za plemiča, saj bi pisne »plemiške svoboščine«, ki jih je leta 1583 hotelo videti vicedomsko sodišče v Ljubljani, najpozneje tedaj uveljavljal pred vicedomom in kranjskimi deželnimi stanovi. A Hieronim se je na Kranjskem po prejemu znatne dediščine vsekakor že videl kot plemiča in je o tem, ne da bi mu bilo treba veliko dokazovati, nemara prepričal tudi pl. Scheyerje, ko se je v prvi polovici osemdesetih let 16. stoletja oženil v njihovo rodbino. Po tistem je pač računal, da se lahko šteje za naslednika svojega zaščitnika in da bo deželanstvo, ki ga je leta 1571 dobil Janez Krstnik, slejkoprej veljalo tudi zanj. Podrobnosti o podelitvi deželanstva Hieronimovemu bogatemu zaščitniku 17. decembra 1571¹⁴⁹ ne poznamo – zanimiva bi bila zlasti vsebina prošnje –, toda vanjo zagotovo niti posredno ni bil vključen nepomembni Hieronim, ki ga tedaj nemara sploh še ni bilo v deželi.

Na podlagi danes pogrešanega gradiva v kranjskem vicedomskem arhivu je Radics ugotavljal, da so Janeza Krstnika sprejeli med deželane (*Mitlandman*) po posredovanju (*auf eingewendete Intercession*) deželnega kneza nadvojvode Karla. Že znane težave z nepriznavanjem plemiškega in dežlanskega naslova Hieroni-

mu pred vicedomskim sodiščem (1583) je polihistorjev življenjepisec utemeljeval s tem, da je Janez Krstnik dobil deželanstvo le zase.¹⁵⁰ Vendar takšna razlaga nikakor ne vzdrži, saj bi šlo za izjemen primer. Hieronim, ki ni bil ne potomec ne sorodnik svojega zaščitnika z enakim priimkom, do deželanstva preprosto ni bil upravičen. Priseljenci Italijan tako ni imel s čim dokazati svojega domnevnega plemiškega izvora, pa tudi sedeža v deželnem zboru ni mogel podedovati. Tudi tega, kdaj je njegova rodbina začela uporabljati grb pokojnega zaščitnika, ni mogoče reči z gotovostjo, upoštevaje skromno stanje izvirnih sodobnih dokumentov. Zavedajoč se, da v resnici ni plemič, je Hieronim malo pred smrtjo prosil deželne stanove za sprejem v deželanstvo, ne da bi v nedatirani prošnji omenil svoj z ničimer utemeljeni plemiški izvor. Za deželo bi storil več, je zapisal, ko mu Bog ne bi dal tako šibkega telesa (*mit so schwärer immerwehrender leibsschwachheit*). Obdaril pa ga je Vsemogočni z rodinimi dediči in s tolikšnim kosom kruha, da bodo lahko otroci dobro preskrbljeni svojemu stanu primerno (*Ihrem standt gemäs*). Nedvomno bodo stopili (*fuess-tapfen dretten*) po njegovi poti in po stopinjah njegovega pokojnega »bratranca« (!) Janeza Krstnika Valvasorja s Šrajbarskega turna (*meines gewesten freindlichen lieben Vöters weillundt Herrn Zuan Baptista Vavisors Zum Thurn am Hart*). Tu se je Hieronim v nasprotju z besedami zaščitnikove oporoke lažno predstavljal za njegovega sorodnika. Uporabil je izraz *Vetter*, ki ne kaže na starejšega, temveč na po letih ne ravno oddaljenega človeka, čeprav v nadaljevanju pravi, da bodo otroci s telesom, imetjem in krvjo radi in zvesto naredili to, česar nista zmogla on sam zaradi telesne šibkosti in Janez Krstnik zaradi visoke starosti (!) (*schwachen hohen alters*).¹⁵¹ Šele v sklepu deželnega zbora z dne 12. aprila 1602 najdemo navedbo, da je Hieronim dobil deželanstvo zaradi častitega in plemenitega stanu (*in ansehen seines Ehrlichen und Adelichen Standts*) ter nič manj zaradi svojih kreposti in »kvalitet«.¹⁵² Nekdanji služabnik Janeza Krstnika Valvasorja, s katerim ga je družil le priimek in ne tudi kri, je torej nadoknadil »pomankljivosti«, ki so ga šibale zadnjih dvajset let, odkar se je zavihtel med zemljiške gospode in plemiške zete. Plemeniti rod je v prošnji

¹⁴⁶ ARS, AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familialia, Adam Valvasor, poravnava 4. 3. 1612. – Poravnava (*Vergleichsbrieff*) je znana tudi iz regesta listin v Adamovi zapuščini (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 26–27/Nr. 97).

¹⁴⁷ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52.

¹⁴⁸ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 11, št. 170, Valvasor, nedatirana prošnja Neže Valvasor, napisana in pečatena na Mediji, ad 17. 4. 1603.

¹⁴⁹ Po Schiviz von Schivizhoffnu je medtem že izumrla rodbina Valvasor (Valvassor, Freiherren †) imela sedež v kranjskem deželnem zboru od 17. decembra 1571 (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 501).

¹⁵⁰ Radics, Die Landmannschaft, stolpec 150. – Radics je kot vir citiral »Vicedomakten des landsch. Archivs im Landesmuseum Rudolfinum« (prav tam, op. 2), s čimer je vsekakor mišljen fond vicedomskega urada za Kranjsko, tedaj že shranjen v Deželnem arhivu pri Kranjskem deželnem muzeju. Skoraj gotovo je bilo gradivo o Janezu Krstniku Valvasorju med podelitvami plemiških naslovov, kjer danes manjka prav spis V–1 Valvasor (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 268, I/136, lit. S V, Podeljevanje plemiških naslovov V–Z, seznam za črko V).

¹⁵¹ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 848, Pisma deželanstva, V–4, s. d., Hieronymen Vavisorn Zue Gallnegkh gehorsam dienstlich anlangen, ad 12. 4. 1602.

¹⁵² Prav tam, 12. 4. 1602. – Prim. Radics, Die Landmannschaft, stolpec 149. – Vsebinsa samega dežlanskega pisma ni znana. Poznamo ga le iz nedatiranega regesta v zapuščinskem inventarju Hieronimovega starejšega sina Adama (1625): »Ein Landtmanßbrieff, des Herrn Hieronimee Valuasorn« (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 29/Nr. 107).

nadomestil z navedbo, da bodo njegovi otroci preskrbljeni svojemu stanu (!) primerno, zdaj pa mu je »modro kri« kar mimogrede prinesel zapis o Hieronimovem plemiškem stanu, vsebovan črno na belem v deželno-zborskem sklepu. To je sploh vsa, na moč skromna pravna podlaga za prištevanje Valvasorjev med plemstvo.

A Hieronim se ni mogel dolgo veseliti svojega priznanega plemiškega stanu in podeljenega deželanstva. Ker je še isto leto ali v začetku naslednjega leta 1603 umrl, sploh nikoli ni sedel v viteško klop deželnega zbora, kjer bi bilo njegovo mesto.¹⁵³ Nikakor ni nepomembno, da je živel približno desetletje manj, kot je veljalo doslej. Po Radicsu naj bi namreč preminil leta 1612, ker je 4. aprila omenjenega leta nastal inventar pokojnikovih listin, znan iz regesta v zapuščinskem inventarju sina Adama.¹⁵⁴ Reisp je na podlagi tega postavil Hieronimovo smrt v začetek leta 1612,¹⁵⁵ dejansko pa je kot živ zadnjič izpričan 26. junija 1602 v sklepu nadvojvode Ferdinanda o davčnem spregledu za rudnik bakra pri Radečah.¹⁵⁶ Hipotetično bi lahko umrl že malce pred tem, česar v Gradcu pač niso mogli vedeti. Preminil je vsaj nekaj tednov preden je njegov svak Gašper pl. Scheyer 17. aprila 1603 kot fevdnik namesto Hieronimovih sinov Adama in Jerneja prejel od istega nadvojvode fevdni pismi za Medijo in Herbersteinovo imenje, v katerih je Hieronim Valvasor izrecno naveden kot pokojni.¹⁵⁷ Sodeč po neki tožbi zoper vdovo Nežo v zvezi z bukvami, posekanimi decembra 1602, je bil prejkone mrtev že tedaj.¹⁵⁸ Neodgovorjeno ostaja vprašanje, kje so ga pokopali. O medijski grajski kapeli govori vnuk Janez Vajkard le kot o zadnjem domu svojih staršev, prve žene in otrok. Ker je kapelo postavil še oče Jernej, o čemer še verodostojneje kot *Slava* priča napis nad vhodom z letnico 1637,¹⁵⁹ nič pa ni znanega o kakšni njeni predhodnici, so Hieronimovi zemeljski ostanki nesporno našli svoj mir drugje. V poštev prideta zlasti

župnijski cerkvi na Vačah in Čemšeniku, morda tudi bližnja romarska Sveta gora, podružnica Vač.

Tako kot pri Janezu Krstniku se tudi pri Hieronimu ni mogoče izogniti vprašanju o odnosu do protestantizma oziroma **o njegovi verski usmerjenosti**. Opreti se je mogoče na ugotovitev, da je njegov dobrotnik leta 1581 umrl kot trden katoličan. Sicer pa velja za Hieronima isto kot za obogatelega starejšega soimenjaka. Kot priseljenec in za povrh človek, ki sam ni ustvaril česa omembe vrednega, je moral biti pravzaprav še previdnejši. Ker tudi za njegovega tasta in svake pl. Scheyerje ni potrjeno, da bi bili protestanti, ni imel posebnega razloga, da bi prestopil med evangeličane, četudi bi bil novi veri osebno naklonjen ali bi se takega kazal pred tedaj prevladujočim kranjskim protestantskim plemstvom. Težko je presojati, ali je prošnjo za deželanstvo vložil tako pozno zato, ker kot katoličan ni upal na trden uspeh, in se je opogumil šele, ko so se razmere leta 1598 spremenile z odločilnim smrtnim udarcem protestantski cerkveni organizaciji. Pomenljiva je ugotovitev, da sta se oba njegova sinova znašla na jezuitski gimnaziji v Gradcu, starejši Adam že leta 1602 ali 1603, glede na to, da je leta 1605 izpričan v tretjem razredu.¹⁶⁰ Hieronim vsekakor ni mogel biti protestant, saj bi potemtakem naredil zelo nagel zasuk. To sicer ne bi bilo nemogoče, upoštevaje, da v bližini za šolanje ni bilo veliko izbire, potem ko so jezuiti prevzeli šolstvo nad elementarno stopnjo. Toda prav nobenih indicij ni, da Valvasorji vse od Janeza Krstnika dalje niso vseskozi vztrajali v katolištvu. Adam, ki je vstopil v šolo grajskih jezuitov pri kakšnih dvanajstih letih, je bil dobro desetletje zatem, kot bomo videli, sploh eden od stebrov kranjskega katolištva in pomemben podpornik ljubljanskih jezuitov.

V zvezi s Hieronimom se bomo ustavili še pri vprašanju **samopercepcije Valvasorjevega rodu** in odnosa do preteklosti lastnih prednikov. Rodbina kranjskih Valvasorjev se ni mogla v celoti legitimirati z Janezom Krstnikom, ki mu je dolgovala svoj vzpon, si je pa skušala prilastiti vse, kar je bilo z njim povezano in je nanj spominjalo. Kljub dejanski diskontinuiteti – Hieronim namreč ni podedoval plemiškega naslova in deželanstva – je vzpostavila navidezno kontinuiteto, s tem ko je od Janeza Krstnika **prevzela rodbinski grb**.¹⁶¹ Po vsej priliki ga je v osebnem pečatniku uporabljal že Hieronim, a žal ne poznamo nobenega dokumenta z njegovim pečatom in podpisom.¹⁶² Prvi znani izvirni dokument katerega od Valvasorjev je nedatirana prošnja vdove Neže za fevdno pismo iz leta 1602 ali iz prvih mesecev leta 1603, vendar Nežin pečatnik s ščitom ter inicialkama A in V ne vsebuje

153 V deželnoztanovskih sejinah zapisnikovih je omenjen 12. aprila 1602, ko so ga skupaj z L. Križaničem sprejeli med deželane, druge kandidate pa zavrnili: »H. Vauasor, L. Chrischanitsch zu landleüthen anzunehmen, die vbrigen abzuweisen.« (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 882, fasc. 8, sejni zapisniki 1600–1607, fol. 181v). Na naslednjem deželnem zboru 10. marca 1603 se njegovo ime ne pojavlja (prav tam, fol. 193 sl.).

154 Radics, *Johann Weikhard*, str. 19.

155 Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 52, 286.

156 StLÄ, I. Ö. Hofkammer, HK 1602–VI–47, 26. 6. 1602. – Prim. objavo: Radics, *Johann Weikhard*, str. 18; prim. tudi: Radics, *Valvasor-Studien XVII*, str. 67.

157 ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 17. 4. 1603.

158 Zadevo poznamo iz mlajših protokolov kranjskega ograjnega sodišča. Janez Rasp je za sodne stroške zaradi posekanjih in odpeljanih bukev – prvič se je to zgodilo decembra 1602 in drugič maja 1603 – še leta 1613 tožil pred dvorno pravdo Hieronimovega sina Adama kot pravnega naslednika matere Neže (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 11, protokoli 1613–1614, s. p., 4. 11. 1613).

159 Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164. – O posvečenju, tj. postavitvi kapele, priča plošča zakoncev Jerneja in Ane Marije. Vsebinsko in prevod napisa gl. v: Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 104–105.

160 Gl. op. 102 in 105.

161 Natančneje o grbu: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 54. – Od tis zadnjega pečatnika Janeza Krstnika Valvasorja z grbom je ohranjen na njegovi prošnji sopodpisniku oporoke (ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 2. 8. 1581).

162 Podpisan je samo na prepisu prošnje za podelitev kranjskega deželanstva, napisane pred 12. aprilom 1602 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 848, Pisma deželanstva, V–4, s. d.).

elementov Valvasorjevega grba,¹⁶³ ampak Scheyerjevega (tri lovske rogove).¹⁶⁴ Obdržala ga je vsaj do leta 1614, dokler poznamo njena pečatenja.¹⁶⁵ Temeljna elementa grba Janeza Krstnika Valvasorja – zgoraj orel z razprostranjenimi krili, v ščitju spodaj pa trije stolpi – najdemo v pečatu Adama Valvasorja, odtisnjem na inventarju delitve očetove dediščine z dne 4. aprila 1612¹⁶⁶ in nato še na prošnji nadvojvodi Ferdinandu 15. decembra 1616.¹⁶⁷ Dobra tri leta pozneje srečamo nebstveno drugačno upodobitev v najzgodnejšem dokumentiranem odtisu osebnega pečatnika Jerneja Valvasorja v prilogi k prošnji za fevdno pismo (1620).¹⁶⁸

Bržkone niti Adam in Jernej nista natanko vedela, v kakšnem razmerju je bil njun oče z Janezom Krstnikom. Dejansko nesorodstvo je zategadelj prešlo v družinsko izročilo v želeni obliki, torej kot krvno sorodstvo. Videli smo, si je že Hieronim v prošnji za kranjsko deželanstvo, podeljeno leta 1602, lastil svojega gospodarja kot sorodnika – »bratranca« (meines gewesten freindtlichen lieben Vöters).¹⁶⁹ Iz iste navedbe med drugim tudi izhaja, da je Janez Krstnik prinesel iz stare domovine italijansko ime *Zuan Baptista*. Ko je Janez Vajkard sedemdeset ali raje osemdeset let pozneje pregledoval rodbinski arhiv in med drugim naletel na prepis oporoke iz leta 1581, ki ga je potem hranil vse do smrti,¹⁷⁰ ga je enajsti člen morebiti močno presenetil, saj je prinesel precej neprijetno spoznanje, da Valvasorji v resnici niso to, kar naj bi bili. Nikakor pa ni rečeno, da si je polihistor sam izmislil sorodstvo med Janezom Krstnikom in Hieronimom in ga kot »svoj izum« ovekovečil v obravnavi svoje rodbine v *Slavi*.¹⁷¹ Navsezadnje bi mu v registraturi deželnih stanov prav lahko prišla pod roke dedova prošnja za deželanstvo, v kateri je Hieronim za svojega dobrotnika sam uporabil izraz »Vetter«. Zelo verjetno je Ja-

nez Vajkard svojemu sorodstvu, prepričanemu o slavnem izvoru Valvasorjevega rodu, hotel prikriti, do kakšnih ugotovitev je prišel, predvsem pa tega ni želel na ves glas razglašati pred bralci svoje knjige. Dobro je seveda vedel, da je resnica zapisana v oporoki Janeza Krstnika, in ne v dvajset let mlajši Hieronimovi prošnji za podelitev kranjskega deželanstva. Žal ne vemo, kakšna je bila vsebina prepisa edinega starejšega dokumenta, ki ga je Janez Vajkard ob smrti leta 1693 hranil na svojem domu v Krškem, »prepisa Valvasorjeve diplome iz leta 1553« (*Ein Abschrüfft Einer Valuasor: Diploma De anno 1553*),¹⁷² in tega, na katerega Valvasorja se je dokument nanašal. Bolj verjetno je zadel Valvasorja kakor Hieronima oziroma njegove prednike.

Ko je torej Hieronim leta 1602 ali v začetku naslednjega leta zatisnil oči – 21 let za Janezom Krstnikom, in ne 31, kot je veljalo doslej – mu je bilo kakšnih petdeset, največ šestdeset let. Vdova Neža je ostala sama s štirimi otroki, od tega vsaj z eno za poroko godno hčerko, če ne kar z obema, in s sinovoma, starima približno dvanajst oziroma šele kakšnih šest let. **Upravljanje posesti po Hieronimovi smrti** je padlo neposredno na njena pleča. V deželi ni imela bližnjih sorodnikov, soprogovi nedokončani posli in pridobljeno imetje so se znašli na preizkušnji, pa tudi obstanek Valvasorjeve rodbine ni bil zagotovljen, saj Hieronim še ni imel pravih naslednikov, ki bi lahko takoj prevzeli njegovo vlogo. Neža se ni ponovno poročila, ampak si je našla zaščitnika v bratu Gašperju pl. Scheyerju, tistem, ki je svojo posest na Kranjskem nekaj let prej prodal Hieronimu,¹⁷³ sicer pa je imel del Scheyerjeve rodbinske posesti v Šaleški dolini in živel vsaj še leta 1617,¹⁷⁴ ko sta bila oba nečaka že poročena. Kot »pooblaščen posestnica« mozeve posesti (*Volmächtige Inhaberin*) je Neža pred 16. aprilom 1603 prosila nadvojvodo Ferdinanda za podelitev fevdnega pisma omenjenemu bratu kot fevdniku (*Lehenstrager*), dokler njena sinova ne dosežeta polnoletnosti, saj sama kot ženska ni mogla prejemati fevdov in priseči fevdne zvestobe. Šlo je za tisto Hieronimovo posest, ki mu jo je z oporoko volil v last Janez Krstnik Valvasor: za grad Medija (*Edlmans Siz Gallenegkh an der Modej gelegen*) s Herbersteinovim in medijskim imenjem. Po Nežinih besedah naj bi še Janez Krstnik – torej najpozneje leta 1581 – prosil nadvojvodo Karla za fevdno podelitev, nato pa so dediči, trije bratje Moscon, posest v skladu z oporoko izročili njenemu možu Hieronimu.¹⁷⁵ Tudi spisi o podelitvi fevdnega pisma ne razkrijejo podrobnosti, kdaj in ob kakšnih pogojih se je to zgodilo. Kot smo že ugotovili, je Hieronim zagospodaril na Mediji kmalu po dobrotnikovi smrti, prošnja Mosconov za podelitev fevdnega pisma Hieronimovima sinovoma iz leta 1603 pa vsebuje še nekaj

¹⁶³ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 11, št. 170, Valvasor, nedatirana prošnja Neže Valvasor, napisana in pečatena na Mediji, ad 17. 4. 1603.

¹⁶⁴ Enak motiv je na pečatu Nežinega brata Abrahama (ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 24. 2. 1585). Prim. upodobitve Scheyerjevega grba v: Valvasor, *Opus insignium*, fol. 72, 141 in 226.

¹⁶⁵ ARS, AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612; prav tam, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, poravnava 4. 3. 1612, pobotnica 3. 4. 1614. – Iz poznejšega časa nimamo originalnih dokumentov z Nežinim pečatom.

¹⁶⁶ ARS, AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612.

¹⁶⁷ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 5, št. 57, Scheyer, prošnja v dveh izvodih 15. 12. 1616. – Inicialke »A V Z G« pomenijo »Adam Valvasor zu Galleneck«.

¹⁶⁸ Prav tam, šk. 11, št. 170, Valvasor, lit. C, s. d., ad 8. 2. 1620. – Inicialke »B V Z G« pomenijo »Bartholome Valvasor zu Galleneck«.

¹⁶⁹ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 848, Pisma deželanstva, V–4, ad 12. 4. 1602.

¹⁷⁰ Prepis oporoke je naveden med regesti listin v Valvasorjevem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 11/Nr. 299; prim. objavi: Radics, *Johann Weikhard*, str. 313; Černelič Krošelj (ur.), *Zapuščina*, str. 22 in 35).

¹⁷¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106.

¹⁷² ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 10/Nr. 20. Prim. objavi: Radics, *Johann Weikhard*, str. 313; Černelič Krošelj (ur.), *Zapuščina*, str. 22 in 35.

¹⁷³ Gl. op. 96.

¹⁷⁴ StLA, B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden, str. 330–331.

¹⁷⁵ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 11, št. 170, Valvasor, prošnja Neže Valvasor brez datuma (prazen prostor), datirana in pečatena na Mediji, ad 17. 4. 1603.

podatkov o izvoru obeh imenj ter priča o izostanku fevdne podelitve. Mosconi, ki so deloma živeli daleč, niso takoj uredili vseh zadev. Nemudoma naj bi sicer prosili notranjeavstrijsko vlado v Gradcu za odpustno pismo (*Urlaubbrief*) in ga tudi dobili, zdaj pa so se izgovarjali, da niso vedeli, kaj natanko sodi k fevdniškemu fevdu. Vse dotlej so imeli odpustno pismo za celoto (*in gemein erlangt*), česar so se želeli razbremeniti z deželnoknežjo podelitvijo fevdnega pisma dedičem Hieronima Valvasorja.¹⁷⁶ Na podlagi njihove listine o prenosu fevda (*Lebens Aufssandt*) je nadvojvoda Ferdinand 17. aprila 1603 izdal za mladoletna Adama in Jerneja Valvasorja dve fevdni pismi, in sicer njunemu stricu Gašperju pl. Scheyerju kot fevdniku.¹⁷⁷ Tako je jasno, zakaj so posest vpisali v kranjsko imenjsko knjigo šele leta 1604 in ne že za Hieronimovega življenja.¹⁷⁸

Kmalu zatem, ko se Adam in Jernej v prošnji za fevdno podelitev prvič pojavita v virih, izvemo še za njuni sestri, ki sta se prav v tem času poročili. Regest Lukrecijinega poročnega dogovora v Adamovem zapuščinskem inventarju (1625) ima natanko isti datum, 17. april 1603, kot omenjeni fevdni pismi.¹⁷⁹ Drugi regest v istem inventarju pa razkriva, da je bila druga sestra Sofija že poročena 15. maja 1606.¹⁸⁰ Z Jernejevim odhodom na šolanje v Gradec (najpozneje jeseni 1607), kjer je že študiral Adam, se je Medija močno izpraznila, saj tudi omoženi hčerki nista ostali doma. Lukrecija, poročena Posarel, je umrla že kmalu po rojstvu sina, najpozneje konec leta 1605,¹⁸¹ Sofija, omožena pl. Apfalterr, ki je morda takoj po poroki z možem še živela pri materi na Mediji, pa naj bi spomladi 1608 kupila posestvo Motnik na kranjsko-štajerski meji nedaleč od Vranskega. Pri tem le malo spremeni dejstvo, da je po verodostojnejših, nakupu časovno bližjih podatkih v resnici sklenila kupni dogovor njena mati Neža.¹⁸² Tako postane tudi razum-

ljivo, zakaj so v kranjski imenjski knjigi istega leta vpisali motniško imenje (*der Siz Möttnickh sambt dessen Zuegehör*) k imenjski renti dedičev njenega očeta Hieronima. Renta se je s tem povečala za dobrih 36 goldinarjev ali za več kot tretjino in je po novem znašala 132 goldinarjev, 39 krajcarjev in 3 pfenige.¹⁸³

S tem vpisom iz leta 1608 nas imenjska knjiga žal zapusti.¹⁸⁴ Za dobro desetletje do nastanka nove knjige 1619–1661 tako ni izpričano, kdaj in kako so si trije živeči Hieronimovi otroci posest razdelili. Dejanska neznanka ostaja sicer le čas prenosa Motnika na Sofijo, poročeno pl. Apfalterr, ki ga v imenjski knjigi 1546–1618 ne najdemo niti pri Apfalterrjih in je bil po vsem sodeč zabeležen šele leta 1619 ob nastavitvi naslednje knjige, v kateri je Motnik vpisan na njenega soproga.¹⁸⁵ Nasprotno lahko po drugih virih precej dobro rekonstruiramo, kaj se je zgodilo s preostalo Valvasorjevo posestjo, vsaj z njeno glavnino. Sam grad Medija je najprej pripadel Adamu, ki je oziroma bi zanj moral izplačati Jerneja, a sta se brata pozneje pogodila drugače. Prvotno delitev poznamo iz sicer slabo ohranjenih protokolov kranjskega ograjnega sodišča, ki jih imamo po dolgi vrzeli k sreči prav za ključno obdobje dveh let 1613–1614. Hieronimovo posest so si prvič razdelili deset let po njegovi smrti, ko je bil starejši sin Adam že poročen, mladoletni Jernej pa je zaključeval šolanje v Gradcu. Dvorna pravda kranjskega ograjnega sodišča je 6. januarja 1613 potrdila delitev premičnin, ki sta jo sama, brez komisije, 4. aprila 1612 izvedla mati Neža in Adam, pri čemer se je Neža zavezala shraniti Jernejev delež. Adam je predložil tudi dva delitvena libela (*Theillibell*) za očetovo posest, po katerih je mati prevzela del, pripadel mladoletnemu Jerneju. Sodišče je hkrati dovolilo, da vzame Adam bratovo posest v zakup za letno zakupnino 300 goldinarjev, ki jo bo na jurjevo izplačal materi, ta pa naložila za Jerneja (*verraitthen vnd zu guetten anlegen*). Neža je obljubila, da bo enako ravnala tudi s tisoč tolarji, kolikor je bil Adam dolžan izplačati Jerneju za medijski grad in polja, in sicer bodisi ob prihodnjem jurjevem bodisi pozneje skupaj z letnimi obrestmi 70 tolarjev. Ker je Jernej tedaj še študiral (*derzeit in Studijs*), a se je znašel v nekaj podedovanih pravadah, so mu na materino prošnjo imenovali plačanega skrbnika v sodnih zadevah (*curator ad lites*) Friderika Zwingmana. Neža se je s tem znebila skoraj vseh obveznosti, saj je medijsko posest v celoti upravljal Adam, svoj del kot lastnik in bratovega kot zakupnik, sinova pa sta takoj nasledila tudi odprte sodne primere, na prvem mestu že znano

¹⁷⁶ Prav tam, nedatirana prošnja Mihaela, Petra in Marka Antona Moscona, prezentirana 16. 4. 1603.

¹⁷⁷ Prav tam, dve fevdni pismi 17. 4. 1603.

¹⁷⁸ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 123v.

¹⁷⁹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 30/Nr. 111.

¹⁸⁰ Prav tam, pag. 29–30/Nr. 108.

¹⁸¹ Matija Posarel je namreč že 19. februarja 1606 sklenil v Ljubljani poročni dogovor s Katarino, hčerko pokojnega Janeza Grižona (*Grischon*) in Veronike, rojene Kobenzl (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 18/Nr. 15).

¹⁸² Regest kupoprodajne pogodbe (*Kauffbrüeff*) za (Zgornji) Motnik (*das Guett Ober Möttnickh*) je datiran na jurjevo 1608, pogodba pa naj bi bila sklenjena med Gregorjem Zurlerjem in Sofijo Apfalterr, rojeno Valvasor; regest se je leta 1711 znašel v zapuščinskem inventarju Sofijinega vnuka Jurija Sigmunda Apfalterrja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 3, fasc. II, lit. A–33, 13. 2. 1711, pag. 12/Nr. 37). Pri opisu historijata Motnika ga je upoštevala tudi M. Smole (*Grasčine*, str. 307), ki je 61 let starejši regest (1650) očitno prezrla samo zato, ker ni bil datiran. V zapuščinskem inventarju Sofijinega nečaka Janeza Krstnika Valvasorja iz leta 1650 namreč med listinami najdemo regest prepisa kupnega dogovora (*Khauff Abredt*) za »Edlmansiz Metnig«, sklenjenega neznano kdaj med Jurijem Zurlerjem, njegovim neimenovanim sinom in Nežo (!) Valvasor (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 5/Nr. 5).

¹⁸³ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 123v. – Tudi če se je samo kupno pismo res glasilo na Sofijo, je očitno vsebovalo določene pridržke, sicer imenja v imenjski knjigi ne bi vpisali k Hieronimovim dedičem, ampak na Sofijino ime. V 23 let mlajši prošnji notranjeavstrijski vladi za podelitev fevdnega pisma je Maternus Raumschüssl navedel, da je njegova tašča (*Schwiger*) Sofija Apfalterr, rojena Valvasor, kupila Motnik že leta 1608 (ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 10, št. 143, prezentirano 25. 2. 1631).

¹⁸⁴ Vpisu sledi znak za nadaljevanje, ki je bilo zapisano na prilepljenem listku, od tega pa so do danes ostali le sledovi lepila, rdečega voska.

¹⁸⁵ ARS, AS 179, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 79.

pravdo z Janezom Daneso v zvezi s Sv. Križem pri Ajdovščini.¹⁸⁶ Kot smo videli, je Inocenc Moscon pri ograjnem sodišču istega leta 1613 deponiral preostanek izplačila iz naslova Hieronimove dediščine po Janezu Krstniku Valvasorju, tj. od tistega dela, ki ga Hieronim po določilu v oporoki (1581) dobi, če bo imel moške potomce.¹⁸⁷

Za spoznavanje premoženjske plati Valvasorjev in nekaterih drugih vidikov je iz tega časa nadvse dragocen nedavno odkriti inventar delitve Hieronimovih premičnin z datumom 4. april 1612, predložen ograjnemu sodišču 6. januarja 1613. Sodišče, ki je delitev ukazalo, ga je, kot je bilo že povedano, upoštevalo kljub temu, da pri delitvi niso bili navzoči njegovi pooblaščenca oziroma komisariji. Vse Hieronimove premičnine, ki so se zdaj, devet ali deset let po njegovi smrti (še) nahajale v rokah družine, večidel na Mediji in deloma v Sv. Križu na Vipavskem, je Neža razdelila na dve polovici. Prva je v skladu s poročno pogodbo pripadla njej, druga pa sinovoma, pri čemer je vdova do Jernejeve polnoletnosti obdržala njegov delež. Inventar razkriva nabor najrazličnejših predmetov, ki bi ga lahko kratko označili kot zelo zmerno razkošje. V celoti pogrešamo slike in knjige, ki jih bodisi ni bilo ali pa sta si redke primerke medtem že prisvojila sinova.¹⁸⁸ Hieronimove listine so istega dne, 4. aprila 1612, popisali v posebnem inventarju, znanem zgolj iz regesta v Adamovem zapuščinskem inventarju (1625).¹⁸⁹

Kot priča pravkar omenjeni inventar, je Adam izgubil medijski grad komaj dobro leto zatem, ko je vzel bratov del posesti v zakup in mu za grad obljubil plačati kupnino. Dne 1. februarja 1614 je namreč na Mediji sklenil z materjo kupni dogovor in poravnavo za grad (*wegen deß Gschloß Gallenekgh*), 4. decembra istega leta pa z materjo in bratom Jernejem še menjalno pogodbo za neko posest pri Mediji (*wegen einer bei Gallenekgh gelegenen güetter*).¹⁹⁰ Sodeč po tem, da je bil Jernej leta 1610 četrto leto na graški gimnaziji in je leta 1613 potrjeno še vedno študiral, bi se moral prav v času omenjene menjave vrniti s šolanja. Resnično ga že osem mesecev pred menjavo, 3. aprila 1614, srečamo na Kranjskem, vendar ne na Mediji, temveč skupaj z materjo na Motniku, pri sestri Sofiji pl. Apfaltrer. Tam je mati Adamu izdala pobotnico, da je za preteklo leto 1613 v celoti poravnal zakupnino (*dem pstandt*) za Jernejev delež na Mediji in bratu posest vrnil, kar je s svojim podpisom potrdil tudi Jer-

nej.¹⁹¹ Kaj je botrovalo odločitvi, da je mlajši Jernej kmalu zatem namesto starejšega brata Adama prevzel še domači grad, ostaja uganka. Morda so bila v ozadju kakšna nesoglasja med Adamovo ženo in materjo ali pa se je Adam preprosto odločil za drugačno pot, saj je bil, kot bomo videli v nadaljevanju, dinamičen posloven človek. Spomnimo samo, da je dve leti prej (1612) kupil od matere rudnik bakra pri Radečah in ji s tem pomagal odplačati dolgove.¹⁹² Podrobnosti o menjavi medijskega gradu žal ne poznamo, vsekakor pa se omenjena regesta nanašata nanjo, sicer bi bil v Adamovem zapuščinskem inventarju (1625) zagotovo naveden regist kakšnega mlajšega s tem povezanega dokumenta.

Vrzel v imenjski knjigi je tako dodobra zapolnjena. Ko je leta 1619 nastala nova imenjska knjiga, so Adama vanjo vpisali z imenjsko rento dobrih 63 goldinarjev, Jerneja pa z rento nekaj manj kot 48 goldinarjev.¹⁹³ Na katero posest sta se renti nanašali, imenjska knjiga ne pove, je pa na dlani, da del Adamove rente, za dobrih 15 goldinarjev višje od Jernejeve, ni izviral iz podedovane, temveč iz pozneje pridobljene posesti, o kateri pove največ njegov zapuščinski inventar. Iz fevdnih pisem, ki sta jih brata naslednje leto, 8. februarja 1620, vsak zase dobila za medijsko posest od nadvojvode Ferdinanda, je jasno razvidno, da je grad z vsem pripadajočim posedoval Jernej, medtem ko sta si podložniško zemljo razdelila na enaka dela: vsak je dobil 27 hub in tri oštate.¹⁹⁴ Ne vemo pa, kaj se je medtem zgodilo z manjšo posestjo, ki jo je še Hieronim leta 1596 kupil od Gašperja pl. Scheyerja. Ni rečeno, da je bila leta 1619, ob nastavitvi nove imenjske knjige, del Adamove posesti, tudi zato večje od Jernejeve, saj je Adam, kot bomo videli, medtem z nakupi sam povečal svoje nepremičnine. Posest Motnik z rento dobrih 36 goldinarjev, v imenjski knjigi leta 1608 pripisana Hieronimovim dedičem, pa se je v novi imenjski knjigi (1619) znašla z enako rento pri Adamu Apfaltrerju z Roj (*zu Roj*), soprogu sestre Sofije.¹⁹⁵

Vdova Neža naj bi torej po opravljeni delitvi Hieronimove posesti (1613) obdržala Jernejev del, dokler njen mlajši sin ne bi dosegel polnoletnosti, a ga je dala v zakup Adamu. Ni izpričano, kako so Medijo in njeno razdeljeno posest upravljali pred menjavo gos-

¹⁸⁶ ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 11, protokoli 1613–1614, s. p., 6. 1. 1613. – V Adamovem zapuščinskem inventarju (1625) sta navedena regesta inventarja Hieronimove zapuščine, razdeljene na enaka dela med Nežo in Adama, z datumom 6. januar 1613 in delitveni libel (*Theillibell*) Hieronimovih posesti, datiran 18. januarja 1613, oba v Ljubljani (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 17/Nr. 60; pag. 24/Nr. 87).

¹⁸⁷ ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 11, protokoli 1613–1614, s. p., 4. 11. 1613.

¹⁸⁸ ARS, AS 740, Gospostvo Jable, fasc. 8, Medija – Dominicalia, Zapuščinski spisi, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612.

¹⁸⁹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 2/Nr. 1.

¹⁹⁰ Prav tam, pag. 15/Nr. 54 in 55.

¹⁹¹ ARS, AS 740, Gospostvo Jable, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, pobotnica 3. 4. 1614.

¹⁹² Prav tam, poravnava 4. 3. 1612. Gl. tudi op. 146.

¹⁹³ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 56v.

¹⁹⁴ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 8. 2. 1620. – V Jernejevem delu sta vštet dve hubi, ki sta postali del dominikalne posesti, naseljenih s podložniki je bilo tako 25. Pri zadnjih je šlo skoraj izključno za cele hube, le pri Adamovi posesti srečamo tudi štiri polovične.

¹⁹⁵ ARS, AS 179, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 79. – Edini vpis iz leta 1652 pove, da gre za Motnik (*Guet Mottinikh*) in da je pri tem imenuj pomo-toma ostalo vpisano in obdavčeno majhno imenje z okoli poldrugim goldinarjem rente, ki ga je že leta 1610 (sic!) takratni lastnik Motnika Gregor Zurler prodal ljubljanski škofiji. Imenjska renta se je po tem zapoznelem odpisu zmanjšala na približno 34 goldinarjev in pol.

podarja gradu (1614) in po njej ter kako dolgo je Adam s svojo mlado družino še ostal na medijskem gradu. Na Jernejevo polnoletnost ni bilo treba čakati do njegovega 22. ali celo 25. leta,¹⁹⁶ ampak jo je bržkone dosegel že nekaj mlajši s poroko, ki je morala slediti nedolgo po sklenitvi poročnega dogovora v začetku leta 1617.¹⁹⁷ Mater Nežo srečujemo v virih še precej dolgo, vse do konca leta 1627, kar pomeni, da je moža preživela vsaj za četrto stoletja. Tako je 6. februarja 1612 sklenila pogodbo o svojih zahtevah iz poročne pogodbe,¹⁹⁸ Adamu pa je 3. aprila 1614 izdala pobotnico za Jernejevo posest, ki jo je imel še malo prej v zakupu.¹⁹⁹ Dva indica kažeta, da se je Neža v tem času z Medije odselila, potem ko je Jernejev del posesti prepustila v zakup in upravo Adamu. Slej ko prej je postal njen novi dom hčerkin grad Motnik na kranjsko-štajerski meji, kjer je prav leta 1614 opravila tri pravne posle. Najprej je 30. januarja v pimu prosila ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, naj njeni hčerki Sofiji pl. Apfaltrer še pisno prepusti v zakup motniško žitno desetino. Prošnjo je Neža škofu malo prej osebno predstavila v Gornjem Gradu in dobila ustno odobritev.²⁰⁰ Bolj pomenljiv je regest njene pobotnice z dne 3. aprila 1614, da je sin Adam v celoti plačal zakupnino za Jernejev del medijske posesti in mu tega tudi vrnil. Pomenljiv zato, ker pobotnica, neposredno povezana z Medijo, ni bila sestavljena tam, temveč na Motniku.²⁰¹ Istega dne je bila pri hčerki na Motniku sklenjena tudi iz regesta znana pogodba med Nežo in Adamom, katere vsebine ne poznamo.²⁰² Na praznik sv. Rešnjega telesa naslednje leto 1615 Nežo vendarle spet srečamo na Mediji, kjer je Adamu prepustila neko zaščitno pismo,²⁰³ nato pa je bila 7. februarja 1617 navzoča pri sklepanju poročnega dogovora mlajšega sina Jerneja, podpisanega na gradu Ojstrica pri Vranskem.²⁰⁴ Kot živa je izpričana še 27. decembra 1627, ko ji je (vnuk) Janez Jurij Posarel izdal odpovedno pismo za prejetih 2.000 goldinarjev (dediščine po materi Lukreciji), a v regestu žal ni kraja izstavitve.²⁰⁵ Na

Nežino ime naletimo sicer še leta 1632 v znani pravdni zadevi dedičev Hieronima Valvasorjeva z dediči Janeza Danese, ker pa spis povzema starejše dokumente, navedba Neže kot že pokojne ne more biti dokaz, da je tedaj res še živela.²⁰⁶ Bilo bi ji sicer kakšnih sedemdeset let in bi še lahko dočakala rojstvo vnuka Janeza Vajkarda (1641). Tako kot ne vemo, kdaj in kje je umrla, nam preostane zgolj ugibanje o kraju njenega pokopa. Če je do smrti ostala pri hčerki na Motniku, so jo k zadnjemu počitku prejkone položili v tamkajšnjo vikariatno cerkev. Pomenljivo je, da Janez Vajkard v *Slavi* pri opisu Medije ne omenja, da bi v tamkajšnji grajski kapeli počivala tudi njegova stara mati, ampak govori le o svojih starših in mlajših Valvasorjih.²⁰⁷

Poglavje o zakoncih Hieronimu in Neži Valvasor, ki sta zasnovala nov kranjski plemiški rod, bomo sklenili z obravnavo **načinov zapisovanja in preoblikovanja priimka Valvasor**, do katerega je prišlo prav v njunem času. Preden se je v Nežinih poznih letih najprej pri njenih dveh sinovih in nato še pri njej ustalila končna oblika *Valvasor*, v 17. stoletju sicer največkrat zapisana z *u* kot *Valvasor*, so v virih izpričane tri druge: *Vavisor*, *Vavator* in *Valvisor*, od katerih je vsaka prevladovala v svojem času. Pri spremljanju oblik priimka je treba biti posebej pozoren na to, kdo ga je zapisal in ali govori dokument o sedanosti ali preteklosti. Tudi ko so viri povzeti starejši zapisi, so namreč skoraj vedno prilagojeni načinu pisanja, kakršen je bil običajen v njihovem času, ne v preteklem. Obliko *Valvasor* tako pozneje srečujemo tudi pri Hieronimu, pri katerem je za njegovega življenja izpričana le izjemoma, in enako pri Janezu Krstniku, v čigar času je ne zasledimo niti enkrat. Tudi povzemanje virov v historiografski literaturi druge polovice 19. stoletja (I. Orožen, P. Radics)²⁰⁸ pozna enako prakso: čeprav priimka v 16. stoletju na Kranjskem še niso pisali v pozneje uveljavljeni današnji obliki, je v literaturi rabljena samo ta, in to dosledno.

Ugotovitve o načinih pisanja priimka lahko na kratko strnemo takole: prvi kranjski Valvasor, leta 1581 umrl Janez Krstnik, je z Bergamaškega najverjetneje prinesel obliko *Vavator*, ki pa ima v njegovem času kar nekaj konkurence v obliki *Vavisor*, a vedno izpod peresa druge roke in v glavnem v štajerskih virih.²⁰⁹ V kranjski imenjski knjigi je Janez Krstnik pri obeh posestnih pridobitvah, leta 1572 in 1581, naveden kot *Vavator* (*Vauäfor*, *Vauäfor*).²¹⁰ Tako se je sam podpisal pod svojo oporoko, enako je njegov

¹⁹⁶ Meja polnoletnosti (*Vogtbarkeit*) je bila v tem času različna, tako v geografskem kot stanovskem pogledu. Prim. Floßman, *Österreichische Privatrechtsgeschichte*, str. 41; Dolenc, *Pravna zgodovina*, str. 303–304.

¹⁹⁷ ARS, AS 748, Gospodstvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Zenitna pisma, 7. 2. 1617.

¹⁹⁸ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 14–15/Nr. 52.

¹⁹⁹ Prav tam, pag. 21/Nr. 103. – ARS, AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, pobotnica 3. 4. 1614.

²⁰⁰ NSAL, NSAL 20, Gornji Grad Avstrija, fasc. 66, a. e. 66/2, Motniška desetina 1551–1768, 30. 1. 1614. – Prim. regest v: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded, podatke o tem je Radics iz gornjegrajskega arhiva priskrbel Ignac Orožen.

²⁰¹ ARS, AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, pobotnica 3. 4. 1614.

²⁰² ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 26/Nr. 95.

²⁰³ Prav tam, pag. 25/Nr. 92.

²⁰⁴ ARS, AS 748, Gospodstvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Zenitna pisma, 7. 2. 1617.

²⁰⁵ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. 11. 1699, pag. 41–42/Nr. 71. – Čeprav je Radics poznal regest (prim. ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5,

mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded), ga v monografiji o Valvasorju (1910) ni omenil, kot tudi ne obeh virov o Neži iz leta 1614 (prim. Radics, *Johannm Weikhard*, str. 19).

²⁰⁶ StLA, I. Ö. Regierung, Gutachten 1632–XII–29, 20. 12. 1632.

²⁰⁷ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164.

²⁰⁸ Npr. izveček oporoke Janeza Krstnika Valvasorja v: Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 72–76; Radics, *Valvasor. Biographische Skizze*; serija Radicsevih člankov Valvasor-Studien I–XXXX, v: *Laibacher Zeitung* 114 (1895), 115 (1896), 116 (1897).

²⁰⁹ ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, III Prvi Valvasor Janez Krstnik.

²¹⁰ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 36v, 101, 101v.

priimek zapisan na vseh mestih v njegovi zadnji volji in spremnem dopisu²¹¹ ter tudi na nagrobniku v Laškem,²¹² v njegovem rodnem Telgatu pa je danes za vse Valvasorje (vključno z Janezom Vajkardom) uveljavljena (standardizirana) oblika *Vavassori*.²¹³ Alternativna oblika *Vavisor* je na Kranjskem izpričana samo nekajkrat leta 1547, pri prvih pojavitvah Janeza Krstnika – tako so priseljenega Bergamaša ovekovečili kot novosprejetega meščana v ljubljanskih mestnih zapisnikih (*Vauisor*)²¹⁴ – in štiri leta pozneje (1551) ob njegovi odpovedi meščanskim pravicam (*Vafisor*).²¹⁵ Ni izključeno, da se je sprva kot *Vavisor* podpisoval tudi sam, a obstaja po drugi strani velika verjetnost, da so v Ljubljani prišlekovo rodbinsko ime zapisali, kakor so ga (netočno) slišali. Tem laže napačno, ker je bilo tuje in tedaj v mestu še neuveljavljeno. Slišno prenašanje je namreč še v veliko poznejšem času, vse tja do druge polovice 18. stoletja, zagrešilo vrsto nenavadnih zapisov priimka v cerkvenih matičnih knjigah, ki jih v tem pogledu prav zato ni mogoče imeti za merodajne in se jih bomo v nadaljevanju še dotaknili. Neprimerno zanesljivejši odraz nosilčeve dejanske rabe priimka so zapisi v svetnih virih, ker praviloma temeljijo na pisni predlogi, ne zgolj na ustnem prenašanju.

Pri polihistorjevem dedu Hieronimu oblike *Vavassor* skoraj ne zasledimo, ampak so ga sodobni viri označevali kot *Vavisorja*, kakor se je v edinem znanem podpisu imenoval tudi sam. V oporoki svojega dobrotnika Janeza Krstnika iz leta 1581, hkrati prvem pričevanju o Hieronimovem obstoju, je imenovan *Vavassor* (*Vauassor*), torej tako kot testator, ki svojega varovanca imenuje »moj soimenjak« (*meines Namens, licet cognominis mei*).²¹⁶ Toda takoj ko na Hieronima poldrugo leto pozneje (1583) naletimo v novih okoliščinah, brez povezave s starejšim rojakom, je njegov priimek drugačen – *Vavisor* (*Vauifor*)²¹⁷ in za njegovega življenja ostane tak v vseh znanih sodnih virih.²¹⁸ Tudi ko je Hieronim zaprosil za kranjsko deželanstvo (tega je dobil spomladi 1602), se je podpisal kot *Vavisor* (*Hieronimus Vavifor*). Še več, v prošnji je celo

Janeza Krstnika preimenoval v *Vavisorja* (*Herrn Zuan Baptista Vavifors*). Ker ga je pri tem, kot je že znano, neupravičeno razglasil za svojega sorodnika, sta se kajpak vsaj tedaj morala pisati enako.²¹⁹ Samo v deželnozborskem zapisniku, v zapisu o sprejemu med deželane, je Hieronimov priimek naveden kot *Vavassor* (*H. Vauassor*),²²⁰ pri čemer je treba poudariti, da je šlo pri zapisnikih za zapisovanje ustnih informacij in s tem zlahka za pomoto. Neposredno po Hieronimovi smrti (1602/3), ki je sledila zelo kmalu po pridobitvi deželanstva, viri jasno potrdijo, da sta se Janez Krstnik in Hieronim imenovala različno. V spisih, povezanih z deželnoknežjo fevdno podelitvijo (1603), srečamo obe različici. Vdova Neža piše priimek v svoji prošnji dosledno kot *Vavisor*, najsi gre za njenega moža, za Janeza Krstnika ali zanjo (*Herrn Hieronimen Vauiforn, Herr Hansß Babtista Vauifor, Agnes Vauiforin Witib*).²²¹ Nečak Janeza Krstnika Marko Anton Moscon, ki je njeno prošnjo sopodpisal, je stričev priimek v ločenem dopisu deželnemu knezu razumljivo pisal *Vavassor* in enako, ko je šlo za Hieronima (*Johann Baptista Vauassor, Jeronimeen Vauassorn*).²²² Tudi Hieronimov svak Gašper Scheyer, ki je prejel fevdni pismi namesto mladoletnih nečakov Adama in Jerneja Valvasorja, je Hieronima v svoji prošnji imenoval *Vavassor* oziroma *Vavassor* (*Vauassorn*).²²³ Tako je starejša oblika *Vavassor* slednjič rabljena v obeh fevdnih pisnih nadvojvode Ferdinanda z dne 17. aprila 1603 (*Hieronimeen Vauassors, weyländ Johann Baptista Vauassors, Hieronimeen Vauassorn, die Vauassorschen Lebengüetter, zwey Vauassorn*).²²⁴ Toda ko so naslednje leto 1604 novopridobljeno imenjsko rento dedičev pokojnega Hieronima vpisali v kranjsko imenjsko knjigo, pride spet do izraza dvojnost zapisovanja, tokrat obratno od pričakovanega. Hieronimovim dedičem so pripisali imenji Janeza Krstnika *Vavisorja* (!), od katerega ju je dobil Hieronim *Vavassor* (!): *Herrn Johann Babtista Vavifors seeligen gilt [...] durch Ime Herrn Jeronime Vauassorn*.²²⁵ Tu gre vsekakor za zamenjavo, ki pa je zgovorna: v istem zelo kratkem zapisu sta za dve osebi, ki naj bi se (po oporoki iz leta 1581) imenovali enako, rabljeni različni priimkovni obliki. Glede na povedano lahko sklenemo, da rojaka prejkone tudi v rodni domovini nista imela povsem enakega rodbinskega imena. Starejši Janez Krstnik se je očitno pisal *Vavassor(i)*, Hieronim pa *Vavisor(i)*, kar prvega kranjskega Valvasorja ni motilo, ko si je v mladem rojaku izbral naslednika, ki naj v deželi nadaljuje njegovo rodbinsko ime.

²¹¹ StLA, Representation und Kammer, Sachabteilung, K 377, Spital in Tüffer, No. 2 (v nemščini, prepis iz 1753). – V latinskem prevodu oporoke, očitno namenjenem italijanskemu sorodstvu, ni podpisa, priimek pa je povsod zapisan kot *Vauassor* (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–1, 2. 8. 1581). Dragocen je oporočiteljev lastnoročni podpis *Vavassor* na sočasno sestavljeni, v izvirniku ohranjeni prošnji sopodpisniku oporoke (ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Scheyer, prošnje Francu pl. Scheyerju, 24. 2. 1585).

²¹² O nagrobniku gl. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 44 (upodobitev), 45–46.

²¹³ *Telgate*, str. 28, 38–40.

²¹⁴ ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. I/6, sejni zapisniki 1547–1548, fol. 4v, 11v, 148.

²¹⁵ Prav tam, Cod. I/8, sejni zapisniki 1551–1552, fol. 84.

²¹⁶ Gl. op. 211.

²¹⁷ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 373, vicedomska zaslišanja 1582–1584, pag. 280–281, 519–520, 570–571.

²¹⁸ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 374, vicedomska zaslišanja 1591–1596, pag. 164, 214, 310, 453; AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 10, s. p., 10. 5. 1593, 17. 1. 1594, 31. 10. 1594, 17. 4. 1595.

²¹⁹ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 848, Pisma deželanstva, V–4, s. d., Hieronimem Vavisorn Zue Gallnegkh gehorsam dienstlich anlangen.

²²⁰ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 882, fasc. 8, sejni zapisniki 1600–1607, fol. 181v.

²²¹ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 11, št. 170, Valvasor, nedatirana prošnja Neže Valvasor, napisana in pečatena na Mediji, ad 17. 4. 1603.

²²² Prav tam, nedatirana prošnja Marka Antona Moscona, ad 17. 4. 1603.

²²³ Prav tam, dve fevdni pismi 17. 4. 1603.

²²⁴ Prav tam, prošnja Gašperja Scheyerja, prezentirana 16. 4. 1603.

²²⁵ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 123v.

V Hieronimovih zadnjih letih naletimo na indice, da se je nemara že on spogledoval z obliko *Valvasor* (*Valuasor*), ki se je pozneje dokaj hitro in v celoti uveljavila pri njegovih dveh sinovih. Leta 1596 je namreč Hieronimov priimek ob prvem vpisu imenjske rente v kranjski imenjski knjigi (in edinem pred 1604) zapisan kot *Valuafor* (!).²²⁶ Gre za sploh najzgodnejši znani zapis priimka v tej obliki, vendar ga je treba obravnavati s previdnostjo. Na eni strani se namreč zdi, da je ista roka črko *l* dodala in je prvotno zapisala *Vauafor*, torej tako, kakor je Hieronimovo rodbinsko ime sočasno navedla na drugem mestu, v odpisu imenjske rente pri prodajalcu Gašperju Scheyerju (*Jeronimen Vauafor verkaufft*).²²⁷ Še pomenljivejša sta dva dokumenta graške dvorne komore iz leta 1602, ko sta Marko Anton Moscon in Hieronim Valvasor prosila za spregled dajatev od svojega rudnika bakra pri Radečah. Izvirnika prošnje ne poznamo, zato ne vemo, kako se je Hieronim podpisal, v skupnem povzetku prošnje in poročila kranjskega višjega rudarskega sodnika z dne 12. junija 1602 pa je naveden kot *Valuafor*, pri čemer je *l* prečrtan (!), morda z drugim črnilom. Zanimivo, da je dva tedna pozneje, 26. junija, v odloku nadvojvode Ferdinanda dvorni komori priimek sprva zapisan kot *Vauafor*, nato pa je (drug) pisar z drugim črnilom črko *l* interpoliral: *Valuafor* (!). Na zaglavju spisa najdemo ob istem datumu sočasno obliko *Vauafor*, toda v pozneje pripisanem registraturnem naslovu zadeve beremo *Iheronimo Valuafor*.²²⁸ O razlogih za opisana popravka lahko le ugibamo. Ni odveč opozoriti, da je Hieronim, imenovan na Kranjskem *Vavisor*, vložil prošnjo skupaj z Mosconom, ta pa je njegov priimek, kot smo videli zgoraj, pisal z *a* – *Vavasor*, kakor je bilo v navadi pri pokojnem stricu Janezu Krstniku.

Po Hieronimovi smrti lahko v virih prve roke sledimo razmeroma naglemu prehodu od oblike *Vavisor* (*Vauisor*), kot sta se Hieronim in Neža podpisala še leta 1602 oziroma 1603, do *Valvasor* (*Valuasor*), ki je povsem izpodrinila prejšnjo in njeno šibkejšo konkurentko, obliko *Vavasor*. Ni dvoma, da je moralo priti do tega z zavestno odločitvijo Adama, Jerneja in matere Neže, pri bratih po vsej verjetnosti še pred letom 1610. Tedaj že pokojni Hieronim nemara na to ni imel nikakršnega vpliva, kot za življenja bržkone ni mogel vplivati na trikratni zapis svojega priimka kot *Valvasor* (1596 in 1602). Glede na to, da so ga kot Valvasorja naslovili uradniki v Gradcu (1602), pride tem bolj do izraza naslednja ugotovitev. Ko je Adam tam leta 1605 obiskoval tretji razred jezuitske gimnazije (drugi gramatikalni razred), so njegov priimek najprej vnesli v matriko kot *Wauisor*, nato pa popravili v *Valuasor* (*Adamus Valuasor, Carniolus, Nobilis, Gol-*

nekh),²²⁹ kakor je pet let pozneje, leta 1610, naveden priimek mlajšega brata Jerneja (*Bartholomaeus Valuasor De Gollneg, Nob., Carniolus*).²³⁰

Premik je opazen tudi v uradovni sferi na Kranjskem, vendar drugačen. Potem ko je bil Hieronim v protokolih ograjnega sodišča konec 16. stoletja vedno naveden kot *Vavisor*, postreže naslednja ohranjena knjiga protokolov za leti 1613–1614 s spoznanjem, da je njegova družina medtem sprejela v svoje rodbinsko ime črko *l*. V vseh sodnih zadevah so Neža, Jernej in Adam, enkrat pa tudi tedaj že trideset let pokojni Janez Krstnik, navedeni kot *Valvisor* (*Valuifor, Agnes Valuiforin*), le enkrat (1614) med številnimi zapisi priimka se je pisarju pri Adamovem imenu zapisalo po starem – *Vavisor* (*Vauiforin*).²³¹ Vse kaže, da je bila oblika *Valvisor* v prvi polovici drugega desetletja 17. stoletja splošno uveljavljena, nemara kot kompromis med prvotno, Hieronimovo *Vavisor* in graško akademsko *Valvasor*, ki je nazadnje zmagala. Večino v tem desetletju nastalih dokumentov Valvasorjeve družine poznamo iz regestov v zapuščinskem inventarju Adama Valvasorja (1625), ki že dosledno navajajo obliko *Valvasor*, tako tudi za vse starejše dokumente tja do leta 1570. Regesti zato nikakor ne morejo biti merodajni za spremljanje načinov zapisovanja priimka, povedo pa nekaj drugega: da je namreč nova oblika *Valvasor* pri članih družine pokojnega Hieronima do srede dvajsetih let že izbojevala dokončno zmago. Pisar inventurne komisije je v regestih vseh dokumentov za več kot pol stoletja nazaj pisal priimek enotno kot *Valuafor*, ne glede na obliko v izvirniku,²³² skratka tako, kot se je pol leta prej (1624) pod svojo oporoko podpisal Adam.²³³

Več virov sicer priča, da ta oblika vsaj v začetku dvajsetih let še ni bila povsem utrjena. Tako je Adamovemu zapuščinskemu inventarju dodan dokument z datumom 5. februar 1621, ki se sklicuje na poziv Adama *Vavisorja* (*Vauifors*).²³⁴ Dve leti prej (1619) so Hieronimov priimek v novi imenjski knjigi prav tako zapisali kot *Vavisor*,²³⁵ čeprav je bil že v prejšnji naveden kot *Valuasor* in *Vavasor*.²³⁶ Še več, zapuščinski inventar Volfa Engelberta Zetscherja z Erkenštajna iz leta 1628 Adamovo rodbinsko ime v vseh regestih dokumentov navaja kot *Valuifor*. Regesti so iz let 1616–1621,²³⁷ oblika pa takšna, kot smo jo malo prej,

²²⁹ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1*, str. 30.

²³⁰ Prav tam, str. 39.

²³¹ ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 11, protokoli 1613–1614, s. p., 6. 1. 1613, 4. 11. 1613, 20. 10. 1614.

²³² ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625.

²³³ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624.

²³⁴ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 71–72.

²³⁵ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 56v.

²³⁶ Prav tam, št. 4 (1546–1618), fol. 123v.

²³⁷ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 128, fasc. LII, lit. Z–4, 4. 8. 1628, pag. 30/Nr. 43, 31/Nr. 132–133 in 135, 32/Nr. 140, 34/Nr. 146 in 149, 41/Nr. 179, 43/Nr. 188, 43–44/Nr. 189. – V 35 let mlajšem zapuščinskem inventarju Franca Erazma Zetscherja je Adam v regestih istih dokumentov, skupaj

²²⁶ Prav tam, fol. 123v.

²²⁷ Prav tam, fol. 57v.

²²⁸ StLA, I. Ö. Hofkammer, HK 1602–VI–47, 12. 6. 1602, 26. 6. 1602. – Radics je dokumenta objavil v izvirniku, a je priimek enotno pisal kot Valvasor (Radics, *Johann Weikhard*, str. 17–18), čeprav je prav on prvi opazil popravka in si ju zabeležil v lastnih prepisih dokumentov (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded).

v letih 1613–1614, srečali v protokolih ograjnega sodišča.²³⁸ V Zetscherjevem inventarju, tri leta mlajšem od Adamovega, priimka pač niso popravljali za nazaj, če je v dokumentih pisalo *Valvisor*, saj za to ni bilo interesa, toda na drugi strani so po analogiji z Adamovim inventarjem bržčas poenotili pisanje v *Valuifor* tudi za tiste dokumente, v katerih je že bila mlajša oblika *Valuafor*. Kot *Valuifor* je Adam zadnjič izpričan sredi leta 1623 v deželnozborskih zapisnikih,²³⁹ kjer se obe obliki izmenjujeta, a ta prevladuje (ob prvi pojavitvi leta 1619 je Adam naveden kot *Valuafor*).²⁴⁰ Ker pa v nobenem od naštetih primerov ne gre za samopoimenovanje, temveč za zapise druge roke, čeprav sočasne, ni z ničimer utemeljeno, da bi se Adam sam v začetku dvajsetih let še kdaj naslavljal kot *Valvisor*. Pospeševal je obliko *Valvasor*, o čemer poleg oporoke priča tudi dejstvo, da so jo dosledno uporabljali sestavljenci njegovega zapuščinskega inventarja.

V Valvasorjevi družini so se sicer že prej odločili, da se bodo pisali Valvasor, kot rečeno, najverjetneje še pred letom 1610, ko je v graški jezuitski matriki s takšno obliko priimka vpisan tedaj približno 14-letni Jernej, pri Adamovem vpisu iz leta 1605 pa je priimek popravljen za nazaj. Potem ko Nežo, Adama in Jerneja v letih 1613 in 1614 v protokolih kranjskega ograjnega sodišča srečujemo kot Valvisorje, je ta oblika v poznejših znanih sodobnih virih izpričana samo še izjemoma. Pri Adamu jo poleg omenjenega poznega zapisa iz leta 1623 najdemo leta 1615, obakrat v spisih notranjeavstrijske vlade v Gradcu. Istega leta je pri omenjenem graškem oblastvu enkrat naveden še kot *Vavisor*, drugič pa že kot *Valvasor* (*Valuafor*) in prav tako tudi mati Neža (*Agnes Valuaforin*).²⁴¹ Kot Valvasorja, pisano po klasičnem latinskem pravopisu z grafemom *v*, ga isto leto 1615 zasledimo v letopisu ljubljanskega jezuitskega kolegija in nato prav tam še v letih 1621, 1624 in 1625, pri čemer gre potrjeno za sočasne vpise.²⁴²

Dokaz, kako so se kranjski Valvasorji v drugem desetletju 17. stoletja podpisovali sami, ponuja pet sodobnih virov, v katerih najdemo tudi najzgodnejša podpisa obeh bratov ter zadnje štiri podpise matere Neže. Posebno pozornost pritegnejo starejši trije dokumenti, nastali v letih 1612 in 1614. Poravnava med Nežo in Adamom, sklenjena 4. marca 1612 na Motniku, navaja za sina že novo obliko *Valuafor*, za mater pa kompromisno *Valuiforin* (z žensko končnico -in),

kot se je Neža tudi sama podpisala.²⁴³ Adam, čigar podpisa na dokumentu ni, je torej zavestno hotel biti Valvasor, kakor sta oba z Jernejem pred tem izpričana že v Gradcu. Zelo zanimiv je inventar delitve Hieronimove zapuščine, datiran 4. aprila 1612. V naslovu je pokojni Hieronim naveden po novem, kot *Valvasor* (*Jeronime Vālvāfor*), takoj zatem pa s staro obliko *Vauifor*, ki je obakrat uporabljena tudi za Jerneja. Končno se v istem dokumentu pojavi še tretji način zapisa, in sicer za Nežo, ki se dvakrat naslavlja kot *Valuiforn* (sic!), obakrat v prvi osebi, prvič v tožilniku in drugič v imenovalniku.²⁴⁴ Skoraj enako, kot *Valuiforin*, je Neža dvakrat podpisana naslednje leto 1614, najprej 30. januarja pod prošnjo škofu Hrenu²⁴⁵ in nato še 3. aprila na pobotnici sinu Adamu; na zadnjo sta se Neža in Jernej podpisala vsak s svojo obliko priimka, Neža kot *Valuiforin* in Jernej kot *Valuafor*, tako kot je v besedilu za razliko od matere imenovan tudi Adam.²⁴⁶ Ko je dve leti zatem, 15. decembra 1616, Adam podpisal dokument z njegovim prvim znanim lastnoročnim podpisom, je bil pričakovano *Valuafor*, pisano po takrat običajni nemški ortografiji.²⁴⁷ Nazadnje se je novi »modi« oziroma sinovoma uklonila še Neža in se naslednje leto, 7. februarja 1617, pod Jernejevo poročno pogodbo (prvikrat) podpisala enako kot sin (*Bartlme Valuafor* in *Agnes Valuaforin Wittib*).²⁴⁸ Prav vse Nežine poznejše omembe (od 1623) navajajo novo obliko,²⁴⁹ ki jo leta 1620 srečamo tudi v fevdnih pismih Ferdinanda II. Adamu in Jerneju, vsakemu za svoj del medijske posesti.²⁵⁰ Končno so leta 1619 ali kakšno leto pozneje oba poimenovali kot Valvasorja še v kranjski imenjski knjigi, kjer sta nasledila svojega očeta Hieronima, imenovanega *Vavisor*.²⁵¹ Še v prejšnji imenjski knjigi najdemo zapis, da so Scheyerjevo imenje leta 1613

štirih od desetih, ki jih srečamo leta 1628, dosledno naveden kot *Valuafor* (!) (prav tam, lit. Z–8, 16. 4. 1663, pag. 14/Nr. 61–62, 18/Nr. 82 in 84).

²³⁸ Gl. op. 231.

²³⁹ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 889, fasc. 15, sejni zapisniki 1622–1633, fol. 480v, 10. 7. 1623.

²⁴⁰ Prav tam, fol. 138, 230, 235, 241, 439v, 464, 468v, 490v, 497v, 501, 503, 504, 545, 547v, 561, 562, 563, 564.

²⁴¹ Po Radicevih izpiskih v: ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, IV Hieronim, Valvasorjev ded. Gradivo v StLA, ki ga je uporabljal Radics, je danes izgubljeno: StLA, I. Ö. Regierung, Copeien, 1615–VII–182 (Neža), 1615–IX–21, 1615–V–136, 1615–X–100.

²⁴² ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, 180r, pag. 82, 94, 107, 114. Prim. objavi: *Historia annua*, str. 76, 87, 101, 103; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 76, 87, 101, 103.

²⁴³ ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, poravnava 4. 3. 1612.

²⁴⁴ Prav tam, zapuščinski inventar Hieronima Valvasorja 4. 4. 1612.

²⁴⁵ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, fasc. 66, a. e. 66/2, Motiška desetina 1551–1768, 30. 1. 1614.

²⁴⁶ ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, pobotnica 3. 4. 1614.

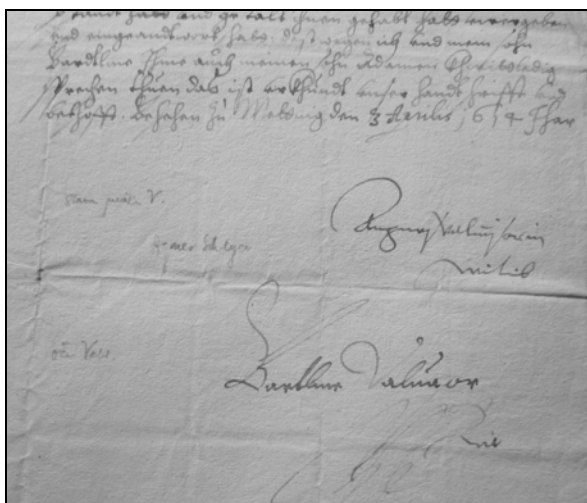
²⁴⁷ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 5, št. 57, Scheyer, prošnja v dveh izvodih 15. 12. 1616.

²⁴⁸ ARS, AS 748, Gospostvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 7. 2. 1617.

²⁴⁹ Takšno obliko imata obe Nežini zadolžnici z datumoma 6. maj 1623 in 1. avgust 1623, navedeni v štiri leta mlajšem zapuščinskem inventarju njenega nekdanjega zeta Matije Posarela (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 22/Nr. 23, 33/Nr. 49).

²⁵⁰ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 8. 2. 1620.

²⁵¹ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 56v. – Pod Hieronimovim imenom (*Herr Hieronimus Vavisor*), kjer bi morala biti višina imenjske rente, niso sprva zapisali ničesar, nato pa na isti strani z drugo pisavo posebej Adamovo imenje (*Adam Valuafor zu Gallnegkb*) in posebej Jernejevo (*Herr Bartlme Adam Valuafor*). Novi vpisi pri Adamu se začnejo leta 1619, pri Jerneju pa 1624, vsi z isto pisavo, ker pa je pri Adamu zmanjkalo prostora za nadaljevanje že pri vpisu iz leta 1621 in so morali nadaljevati na drugi strani (prav tam, fol. 57), so imenji obeh bratov vsekakor vpisali v knjigo pred tem.

Dve različici priimka – Valvisor in Valvasor – na pobotnici Neže in Jerneja Valvasor sinu oziroma bratu Adamu, izdani 3. aprila 1614 (ARS, AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor).

prepisali Adamu s priimkom *Valuafor*,²⁵² najsi je zapis iz omenjenega leta ali malo mlajši, nastal pred koncem vodenja knjige leta 1618. Na drugi strani pa je pri Jerneju oblika *Valvisor* (*Valuifor*) v deželnozborskih zapisnikih vztrajala ob različici *Valvasor* še tja do leta 1626, a nepremirno bolj poredko kot prej pri Adamu.²⁵³

Razlogi za transformacijo rodbinskega imena iz Vavisor v Valvasor ostajajo neznani. Glede na okoliščine zgodnjih pojavitev nove oblike lahko razmišljamo v smeri, da je prišla spodbuda neposredno iz graških jezuitskih krogov ali pa sta se brata Adam in Jernej zanj odločila pod vplivom tamkajšnjega akademskega okolja in humanistične izobrazbe. Nova oblika Valvasor je bila bližje humanističnemu duhu in skladna z (domnevno) etimologijo rodbinskega imena, obe prejšnji, brez *l*, pa je bilo v tej luči mogoče občutiti kot popačeni, *vulgarni*. Prehodna oblika Valvisor, izpričana v sočasnih virih v letih 1613–1623, pozneje pa le še izjemoma, kaže prejkone na začasno rešitev med postopnim uvajanjem novega načina pisanja. Ta namreč ne bi mogel prodreti kar sam od sebe, zgolj po volji dveh mladeničev in ob pristanku njune matere. Ker so Neža, Adam in Jernej ostali po možitvi obeh

sester edini kranjski Va(l)visorji, je bila pot do zmage oblike Valvasor tem lažja. Po letu 1628, od Zetscherjevega zapuščinskega inventarja²⁵⁴ dalje, je v svetnih dokumentih komaj kak primer drugačnega pisanja priimka kot v današnji obliki, če seveda odmislimo pisne različice, pogojene z nemško in latinsko ortografijo (*Valuafor*, *Valuasor*, *Valvasor*). Precej drugačno sliko ponujajo cerkvene matične knjige, v katere so priimek praviloma zapisovali po slišni poti. Tako so ga včasih, zlasti v okoljih, ki jim je bil tuj, zmalčili tudi do popolne neprepoznavnosti (npr. *Fouofofor*, *Vosor*, *Falfori*).²⁵⁵

Janez Vajkard je svoje rodbinsko ime v *Slavi vojvodine Kranjske* in drugih delih dosledno pisal kot *Valvasor* (*Valuafor*), toda na edinem sodobnem portretu, Greischerjevem bakrorezu na začetku Slave vojvodine Kranjske (1689), najdemo vendarle različico z -u: *Valuafor*.²⁵⁶ Polihistor se je zasebno, najsi je šlo za latinske ali nemške dokumente, vedno podpisoval kot *Valuasor* oziroma *Valuafor* (drugi *v* kot *u*).²⁵⁷ Tako je priimek njegovega očeta zapisan tudi pri polihistorjevem krstu 28. maja 1641 v Ljubljani.²⁵⁸ Kranjski

²⁵⁴ Gl. op. 237.

²⁵⁵ Priimek polihistorjeve polsestre Marije Klare so denimo leta 1679 zapisali v kamniško mrliško matico kot *Valuesor-in* (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707, s. p., 2. 5. 1679). Na Svibnem so ga v 50. letih 17. stoletja pri članih Adamove rodbinske veje pisali ob *Faluafor*, *Vallasor* in *Valuefor* (prav tam, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1653–1658, s. p., 9. 4. 1654, 28. 11. 1655, 20. 1. 1657). Malo pozneje srečamo pri polihistorjevem bratu Janezu Ditrihu v vikariatu Sv. Jurij ob Taboru pri Vranskem oblike: *Valuafor*, *Fouofofor* in *Vosor* (ZAC, ZAC/0006, Zbirka rokopisov, št. 9, krstna knjiga vikariata Sv. Jurij ob Taboru 1646–1664, s. p., 20. 9. 1658, 8. 11. 1659, 30. 3. 1661). Tako kot *Vofor* je povsem neprepoznavna oblika *Falfori* ob poroki Karla Jožefa Valvasorja poznega leta 1759 v župniji St. Georgen am Weinberg na Koroškem (ADG, PA St. Georgen am Weinberg, Hs. 1, Trauungsbuch 1756–1770, s. p., 20. 8. 1759).

²⁵⁶ Prim. Valvasor, *Die Ehre I*, s. p.

²⁵⁷ Prim. Valvasorjeve podpise: prepis poročne pogodbe iz leta 1672 v nemščini (ARS, AS 748, Gospodstvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 5. 4. 1672), izvirnik podelitve miznega naslova iz leta 1678 v latinščini (NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 11/80, 13. 7. 1678), nemški dopis Valvasorja kot poveljnika kranjskih pešcev z vojnega pohoda leta 1683 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 381, fasc. 259, 17. 8. 1683), pobotnico iz leta 1689 v nemščini (ARS, AS 748, Gospodstvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, pobotnica 21. 10. 1689, priložena ženitnemu pismu 5. 4. 1672) in zadolžnico v nemščini iz istega leta (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, brez signature, 9. 2. 1689). Enako se je podpisoval tudi pod pisma Kraljevski družbi v Londonu v letih 1685–1688. V Reispovi objavi so podpisi sicer transkribirani po klasičnem latinskem črkopisu (Reisp, *Korespondenca*, str. 22, 26, 31, 42, 51, 70, 87), toda objava faksimila zadnjega pisma (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 186) in kopije izvirnikov, ki jih hrani Dokumentacija Tehniškega muzeja Slovenije, so pokazale, da je pisec podpisan kot *Valuasor*. Čeprav se zdi drugi *a* večkrat kot *o*, ga je, kot je pokazala primerjava z drugimi pojavitvami črke, vendarle treba brati kot *a*. Podpis v Valvasorjevi prošnji dunajskemu dvoru za dodelitev privilegijskih pravic za natis dela *Theatrum mortis humanae* – obravnavana je bila 13. novembra 1681 – je A. Dular transkribirala kot: *Valuasor* (Dular, *Iz zgodovine*, str. 21).

²⁵⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1638–1643, pag. 163.

²⁵² ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 56v.

²⁵³ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 889, fasc. 15, sejni zapisniki 1622–1633, fol. 70v, 309, 320, 326, 330v, 332, 333v, 342v (pomotoma Adamovo ime), 356v, 378v, 381v, 383, 390v, 394, 395v, 397, 401, 407, 414, 418v, 427v, 429 (pomotoma Adamovo ime), 431v, 433, 435, 436, 437. – Po 24. marcu 1626 se je komaj kdaj komu še zapisalo Valvisor, tako na primer stanovskemu pisarju 28. aprila 1635, ko je Jernej v isti zadevi petkrat imenoval *Valuafor*, enkrat pa *Valuifor* (prav tam, šk. 890, fasc. 16, sejni zapisniki 1629–1638, fol. 55v–57). Takšno obliko (*Valuifor* in *Valvisor*) srečamo izjemoma še pri dveh bratih Valvasorjih poznega leta 1694 v katalogu jezuitskega kolegija v Ljubljani, kjer se je šolala cela vrsta članov rodbine (Crnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 128).

polihistor se je torej enako kot že generacija pred njim pisal *Valvasor*, njegovo delo pa je pomembno prispevalo k utrditvi te oblike v literaturi (z drugim *v* namesto *u*). Ni bil prvi v svojem rodu in na Kranjskem, ki je »povalvasoril« tudi starejše Valvasorje, izpričane v virih kot *Vavator*, *Vavisor* in *Valvisor*, je pa to prvi storil v širši javnosti dostopni tiskani obliki. Prvega kranjskega Valvasorja, leta 1581 umrlega Janeza Krstnika, je iz *Vavatorja*, kot ta svoj priimek dosledno piše v oporoki, z dodanim *l* prekrstil v *Valvasorja* in prav tako vse njegove sorodnike in soimenjake, navedene v omenjeni zadnji volji, precej samovoljno povzeli v IX. knjigi *Slave*.²⁵⁹ Na istem mestu se je v zvezi s svojim rodom skliceval na *Milansko kroniko*, ki naj bi med drugim prinašala tudi podatek, da je Valvasorjem polepšal grb sam rimski cesar Neron, kot tudi to, da so se nekateri tega rodu pisali *Vavatori*, nekateri pa *Valvasori*, zadnji po neki odlični službi, ki naj bi jo opravljali v Milanu. Priimek vseh pomembnejših oseb – kot pravi sam, »našega Valvasorjevega rodu« –, je navedel v latinski obliki (*Valvasorius, de Valvasoriis*), saj so bili vsi naštetni ne nazadnje duhovniškega stanu.²⁶⁰

1.2 Brat in sestra polihistorjevega očeta ter njihovo potomstvo

Kot je bilo že povedano, Janez Vajkard Valvasor ni poznal svojega edinega strica po očetovi strani Adama, od obeh tet pa morda mlajšo, Sofijo pl. Apfaltrer, medtem ko je starejša Lukrecija, poročena Posarel, umrla še zelo mlada, skoraj štiri desetletja pred njegovim rojstvom. Prav tako so že zgodaj, veliko preden je kranjski polihistor prišel na svet, pomrli njihovi zakonski partnerji. Vsi njihovi otroci so bili vsaj generacijo, tudi generacijo in pol starejši od svojega bratranca Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693), saj so se prav vsi rodili še pred letom 1620, najstarejši pa že v letih 1604/5. Tako so še pred polihistorjevim rojstvom prihajali na svet njihovi starejši otroci, ki jih je Janez Vajkard zato prej občutil kot svoje bratrance in sestrične, čeravno je bil dejansko njihov mrzli stric. S polihistorjevo primarno družino je bila veliko bolj kot družini obeh tet povezana rodbinska veja strica Adama, ki ji bomo tudi zato posvetili večjo pozornost.

Stric **Adam Valvasor** (* okoli 1592, Medija, † 1624, Ljubljana), za katerega je zdaj neizpodbitno potrjeno, da se je rodil pred bratom Jernejem, je bil tisti toliko pričakovani Hieronimov sin, ki naj bi uresničil pričakovanja prvega kranjskega Valvasorja Janeza Krstnika, da bo Valvasorjevo rodbinsko ime v notranjeavstrijskih deželah živelo naprej. Ker pa je Medija, »izvorni grad« novega Valvasorjevega rodu, podedoval Jernej, so bili zgodovinarji zmotno prepričani o Adamovem drugorojenstvu. Niti novoodkriti viri ne dajejo opore za trdna sklepanja, zakaj je Medija po prvotni dodelitvi Adamu (1613) že naslednje leto sporazumno pripadla Jerneju. Od daleč se dozdeva, kot bi imeli opraviti s starozavezno zgodbo, v kateri je Ezav prodal prvorojenstvo bratu Jakobu za skledo leče. Na vpra-

šanje, zakaj se je Adam Valvasor kot starejši brat umaknil z Medije in se slednjič ustalil v novozgrajenem dvorcu Zavrh pri Svibnem, na dolenski strani Save pod Kumom, lahko odgovorimo zgolj hipotezično. Morda se za regestoma kupnega dogovora in zamenjalne pogodbe, obeh iz leta 1614,²⁶¹ skriva družinski spor ali kakšna druga nesoglasja. Glede na poznejše pogoste (poslovne) stike med bratoma ni nujno, da je bilo posredi kaj hujšega. A nemara se je nekaj zamere vendarle kuhalo še skozi generacije. Tako bi veliko poznejša zamenjava Medije za Zavrh (1683)²⁶² – izpeljala sta jo Adamov vnuk in vdova Jernejevega sina, sicer svakinja prvega – lahko bila tudi posledica starih potlačenih frustracij Adamove rodbinske veje, ki se je zaradi prepustitve Medije Jernejevi veji morebiti sedemdeset let počutila prikrajšano ali izigrano.

Brata Adam in Jernej se v virih pojavita hkrati, v zvezi s fevdnima pismoma za očetovo posest leta 1603, ko sta bila še otroka in je Adam kot starejši naveden na prvem mestu.²⁶³ V tem času se je začel šolati na graški jezuitski gimnaziji, na kateri je leta 1605 izpričan v tretjem letniku oziroma v drugem gramatikalnem razredu.²⁶⁴ Ni potrjeno, a tudi ne izključeno, da je bil najprej šolar pri ljubljanskih jezuitih, ki so odprli šolo le nekaj let prej²⁶⁵ in s katerimi je bil pozneje tesno povezan. Ko bi Adam že moral končati študij, je v Gradcu leta 1610 omenjen Jernej, in sicer v sintaktičnem, tj. četrtem razredu.²⁶⁶ Če je torej Adam vztrajal do konca, sta morala brata biti v Gradcu vsaj dve leti skupaj. Mati je medtem v njunem imenu in do polnoletnosti sinov upravljala medijsko posest ter oddala v zakon obe hčerki.

Naslednje pričevanje o Adamu je šest let mlajše od prejšnjega, gre pa za regest poročne pogodbe v njegovem zapuščinskem inventarju (1625), ki razkriva vse ključne podatke o poroki razen kraja dogodka: 9. junija 1611 sta sklenila poročni dogovor (*Heirathsabredt*) gospod Adam Valvasor in gospodična **Sidonija**, zakonska hči gospoda **Sigmunda Gusiča** (*Guschitsch*).²⁶⁷ Začuda je Janez Vajkard vedel komaj kaj o izvoru edine žene svojega edinega strica po očetovi strani, saj ni poznal niti njenega imena in jo je na rodovnem deblu Valvasorjeve rodbine v IX. knjigi *Slave* navedel

²⁶¹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 15/Nr. 54 in 55.

²⁶² Podrobnosti o menjavi poznamo zdaj iz izvornika pogodbe (ARS, AS 748, Gospostvo Krumperk, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683). Prim. Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165, 399; Smole, *Graščine*, str. 286, 562.

²⁶³ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 11, št. 170, Valvasor, dve fevdni pismi 17. 4. 1603.

²⁶⁴ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1*, str. 30: *Adamus Valuasor, Carniolus, Nobilis, Golnekh* (prvotno *Wauisor*, nato popravljen).

²⁶⁵ Ohranjena jezuitska šolska evidenca navaja v tem času, začeni z letom 1600, samo notranje študente, ne pa tudi tistih, ki so prebivali zasebno. Za obdobje potencialnega Adamovega šolanja gl. objavo: Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 51–52.

²⁶⁶ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1*, str. 39: *Bartholomaeus Valuasor De Gollneg, Nob., Carniolus*.

²⁶⁷ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 26/Nr. 96.

²⁵⁹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 107–108.

²⁶⁰ Prav tam, str. 108.

Polihistorjevi predniki in sorodniki po očetovi strani.

Prastarši	Stari starši	Oče in njegovi sorojenci	Bratrance in sestrične ter sumarno sorojenci	Njihovi otroci
N. VALVASOR (VAVISOR) žena N. N.	HIERONIM VALVASOR (VAVISOR) * ok. 1550, Severna Italija † 1602/3, [Medija]	1) LUKRECIJA, POR. POSAREL * ok. 1583, Medija † 1604/5, [Ljubljana] soprog Matija Posarel	JANEZ JURIJ PL. POSAREL * 1604/5, [Ljubljana] † 6. 2. 1654, Ljubljana 1. soproga Ana Katarina Hasiber 2. soproga Marija Elizabeta baronica Pranck	JANEZ HERBARD PL. POSAREL (od 1689 baron) * 1635, Ljubljana † 1684, Ljubljana
		2) SOFIJA, POR. PL. APFALTREER * ok. 1585, Medija † ne pred 1637, [Motnik] soprog Janez Adam pl. Apfalterer	1) LUKRECIJA, POR. PL. RAUMSCHÜSSL * pred 1610, Motnik † po 1664, [Zg. Kolovrat] soprog Maternus pl. Raumschüssl 2) JANEZ JURIJ PL. APFALTREER (od 1672 baron) * ok. 1610, Motnik † 1698, »Waldrasch« pri Črnomlju 1. soproga Rozina pl. Kuschlan 2. soproga Helena (De) Carin	FRANC KRISTOF PL. RAUMSCHÜSSL * 1630–40, [Kolovrat] † po 1689, [Zg. Kolovrat] BARONI APFALTREER: 1) JURIJ SIGMUND * po 1636, [Motnik] † 1711, Motnik 2) JURIJ SIGFRID * po 1636, [Motnik] † ne pred 1686 3) JANEZ ADAM * po 1636, [Motnik] † 1685, Ljubljana 4) JANEZ BERNARD * 1650–60 (?), [Motnik] † 1710, Turn v Brezniku
JURIJ PL. SCHEYER † pred 1585, [Ekenštajn pri Velenju] SOFIJA PL. AIGL † ne pred 1587, [Ekenštajn pri Velenju]	NEŽA PL. SCHEYER * ok. 1560, Štajerska † po 1627, Kranjska	3) ADAM VALVASOR * ok. 1592, Medija † 29. 9. 1624, Ljubljana soproga Sidonija pl. Gusič	1) POLIKSENA, POR. SCHWAB PL. LICHTENBERG IN WITZ PL. WITZENSTEIN * ok. 1612, [Medija] † 4. 1. 1647, Ljubljana 1. soprog Franc Kristof Schwab pl. Lichtenberg 2. soprog Karel Witz, nato pl. Witzenstein (od 1667 baron)	1) KATARINA SIDONIJA SCHWAB PL. LICHTENBERG, POR. BARONICA KHEYSSELL * ok. 1640, [Jama pri Ljubljani] † 1684, Črni potok 2) JANEZ KAREL WITZ PL. WITZENSTEIN * 1644, Ljubljana † neznano, [v mladosti] 3) JANEZ KRSTNIK WITZ PL. WITZENSTEIN (od 1667 baron) * 1645, Ljubljana † po 1701, [Breg pri Ribnici] 4) JANEZ FERDINAND WITZ PL. WITZENSTEIN * 1646, Ljubljana † ne pred 1665
			2) JANEZ KRSTNIK * 1613–15, [Medija] † 10. 6. 1650, Zavrh soproga Sidonija Regina pl. Barbo	1) ANA ELIZABETA, POR. BARONICA POSAREL * 1644–45, [Zavrh] † 1712, Ljubljana 2) KATARINA * 1644–45, [Zavrh] † 1672–1689, [Zavrh ali Medija] 3) ADAM SIGFRID * 1649, Ljubljana † 1699, Medija
			3) JURIJ SIGFRID * ok. 1617, [Erkenštajn] † 1650–1655, [Zavrh?] neporočen	brez otrok
			4) JURIJ SIGMUND * ok. 1618, [Erkenštajn] † 1686–89, Deutschlandsberg soproga kmečko dekle z neznanim imenom	1) BARBARA * (najpozneje) † 1650, Klevišče 2) GREGOR FERDINAND * ok. 1650, [Klevišče] † 1726, Gradec
		4) JERNEJ VALVASOR * ok. 1596, [Medija] † 15. 1. 1651, Medija 1. soproga Marija Elizabeta pl. Dornberg 2. soproga Ana Marija pl. Rauber	24 otrok, med njimi 19. otrok (12. v drugem zakonu) polihistor JANEZ VAJKARD VALVASOR (1641–1693)	vsaj 33 otrok, od tega 13 polihistorjevih

zgolj kot: »Gemahl N. Gufsitschin«. ²⁶⁸ Njeno osebno ime in ime njenega očeta je po omenjenem regestu poročnega dogovora objavil Radics v svojem rodovniku Valvasorjev (1910), ²⁶⁹ medtem ko Reisp Adamove žene niti ne omenja (1983). ²⁷⁰

Tako kakor Valvasorji tudi Gusiči na Kranjskem niso imeli globokih korenin. Prvi njihovega rodu Kristof je izpričan malo pred Janezom Krstnikom Valvasorjem, leta 1546, vendar že kot zemljiški gospod, ki je pred tem pridobil grad Poganice pri Novem mestu z dobrimi 48 goldinarji imenjske rente. ²⁷¹ Poganice so postale »izvorni grad« kranjskih Gusičev, po katerem so se odtlej redno naslavljali. Njihov rod je morda izhajal iz starega hrvaškega plemena, v 16. stoletju pa naj bi se Gusiči pred Turki umaknili proti severu. Na Kranjskem so se uveljavljali do srede 19. stoletja, od leta 1701 z baronskim naslovom in mnogi med njimi dejavni v vojaški službi. ²⁷² Zanimivo je, da so dobili deželanstvo en dan za Valvasorji, 18. decembra 1571, ²⁷³ le da prvi Valvasor ni bil neposredni prednik Hieronima, začetnika rodbine kranjskega polihistorja. Dve desetletji zatem (1591) si je imeenje Kristofa Gusiča ml. razdelilo na enake dele pet njegovih sinov, med temi Sigmund, poznejši tast Adama Valvasorja, ki je dobil skromno imenjsko rento nekaj več kot deset goldinarjev. ²⁷⁴ Nekako v tem času je neznan kje, morda na Poganicah, prišla na svet tudi Sidonija. Njen oče Sigmund je nato podedovano posest povečal bodisi z ženinim premoženjem in raznimi posli bodisi samo z vojaško in funkcionsko plačo; v letih 1603–6 ga namreč srečamo kot častnika v Senju, ²⁷⁵ Adam pa ga v svoji oporoki imenuje dvorni vojni svétnik. ²⁷⁶ Lastnik Rakovnika v Mirnski dolini, dvorca razmeroma poznega nastanka, ²⁷⁷ je postal nekje na začetku 17. stoletja, vsekakor po letu 1601, ²⁷⁸ žal pa je primarni vir, imenjska knjiga, prav pri Gusičevi posesti pomanjkljiv. ²⁷⁹ Ob nastanku nove imenjske knjige (1619–

1661) je bila Sigmundova posest še vedno ocenjena enako kot leta 1591, ko se je imenjska renta zaradi prodaje hube pri Mokronogu zmanjšala na dobrih 9 goldinarjev. Vse kaže, da je pridobitev Rakovnika povezana z napako v prejšnji imenjski knjigi. Leta 1613 je deželni knjigovodja, kot so ugotovili pozneje (1625), pri Gusiču pomotoma spregledal 11 goldinarjev. ²⁸⁰ V XI. knjigi *Slavi* so Gusiči pri opisu rakovniškega gradu omenjeni zgolj kot lastniki za Apfalterrji in pred Tadjoloviči, brez vsake časovne opredelitve. ²⁸¹ Poleg Rakovnika je moral biti vsaj določen čas v Sigmundovih rokah še neki dvorec »Glince«, saj je Sigmunda kot njegovega gospodarja označil zet Adam Valvasor v svoji oporoki (1624). ²⁸² Te posesti glede na znane podatke ni mogoče enačiti z dvorcem Glince pri Ljubljani, ki ga je zgradil ljubljanski meščan Marko Witz, pozneje tast Adamove hčerke Poliksene. ²⁸³ Tudi drugi podatki o Sigmundu Gusiču in njegovi družini so skopi. Tako ni znano, ali je bil poročen enkrat ali večkrat. Njegovo ženo Magdaleno, ki jo poznamo zgolj po imenu, je Adam Valvasor v oporoki (1624) imenoval tašča, ²⁸⁴ a bi bila lahko tudi Sidonijina mačeha. Poleg Sidonije sta odrastla še dva Sigmundova otroka: sin Andrej Gusič, stotnik v Otočcu in gospod v belokranjskem Gradcu († 1657), ²⁸⁵ ter hči Katarina, poročena z Nikolajem Tadjolovičem, ki je za tastom prevzel grad Rakovnik. ²⁸⁶

Adam Valvasor je Sidonijo Gusič najverjetneje popeljal pred oltar v njeni domači župniji Šentupert na Dolenjskem, in sicer leta 1611, nedolgo po sklenitvi poročnega dogovora. O Sidoniji je znanega komaj kaj, seveda tudi zato, ker je zgodaj umrla. Po poroki je omenjena le še v zvezi z izplačilom dote (1613), ²⁸⁷ na-

na prilepljenem listu, na katerega danes na mestu, kjer je zmanjkalo prostora, opozarja le še znak za nadaljevanje, medtem ko lista ni več.

²⁸⁰ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 94v.

²⁸¹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 321.

²⁸² Adam Valvasor imenuje tasta v svoji oporoki »Herr auf Khroissenbach vndt Gleiniz« (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624).

²⁸³ O tem gl. op. 453.

²⁸⁴ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624.

²⁸⁵ O njem gl. zlasti oba zapuščinska inventarja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G–23, 25. 9. 1657, 28. 1. 1659). Prim. Smole, *Graščine*, str. 168.

²⁸⁶ Katarinino ime je znano le iz rodovnega debla Gusičev, ki jo navaja kot Sigmundovo hčerko in Andrejevo edino sestro (Sidonije rodovnik ne pozna!) ter kot soprogo Nikolaja Tadjoloviča (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 99, Gusič). Imenjsko rento Sigmunda Gusiča so leta 1637 prepisali na Nikolaja Tadjoloviča, označenega kot zet pokojnega Sigmunda (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 94v). V imenjski knjigi sicer ni navedeno, na kaj se je renta nanašala, a je šlo brez dvoma za Rakovnik, za katerega navaja Valvasor v *Slavi* med lastniki »gospode Tadjoloviče«, ki so sledili »gospodom Gusičem«, Tadjolovičem pa nato Janez Ludvik Gall (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 321); ta je kupil Rakovnik v štiridesetih letih (Smole, *Graščine*, str. 415). Prim. Golec, *Lažni Valvasor*, str. 11.

²⁸⁷ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 16/Nr. 58; prav tam, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 8/Nr. 26.

²⁶⁸ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109. – Tudi Witting še ni poznal Sidonijinega imena; v genealoškem pregledu rodbine Valvasor namreč pri Adamu navaja: »vermählt mit einer v. Gussich« (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145).

²⁶⁹ Radics, *Johann Weikhard*, str. 348, z napačnim datumom 9. maj 1611.

²⁷⁰ Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 426 (kazalo).

²⁷¹ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 105. – V prejšnji imenjski knjigi iz leta 1539 Gusičev še ni (gl. prav tam, št. 1 (1539), fol. 318–460, razdelek »Adell in Krain«).

²⁷² Kidrič, Gusič (Gussich), str. 275–277.

²⁷³ Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 497.

²⁷⁴ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 105.

²⁷⁵ Kidrič, Gusič (Gussich), str. 276.

²⁷⁶ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624.

²⁷⁷ Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska. Tretja knjiga*, str. 85–88.

²⁷⁸ Leta 1601 je bil lastnik še vedno Leopold Apfalter, ki je tega leta dobil fevdno pismo za grad Rakovnik z vsemi pritlikinami (ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 16, št. 224, Crainerische Lehen). Steklasa navaja Sigmunda Gusiča kot lastnika v zvezi z dogodki okoli leta 1614 (Steklasi, *Zgodovine župnije*, str. 86), Kidrič pa ga (na podlagi Steklase) postavlja v leto 1610 (Kidrič, Gusič (Gussich), str. 275). Prim. Smole, *Graščine*, str. 415.

²⁷⁹ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 105. – Gusičeva imenjska renta se je nadaljevala

to brez imena, zgolj kot Adamova žena, v povezavi z njegovo grobno kapelo pri ljubljanskih jezuitih (1621)²⁸⁸ in končno v moževi oporoki kot že pokojna (1624). Dota, ki jo je Adamu prinesla v zakon, je bila izplačana v nepremičninah, žal pobliže neznanih (*in etlichen ligunden güettern*). Iz Adamove oporoke lahko tudi sklepamo, da sta bila Sigmund in Magdalena Gusič tedaj še pri močeh in v dobrih odnosih z zetom, saj jima je ta zaupal skrb za svoje štiri nedoletne otroke. Glede na katoliško vzgojo, ki jo je zanje brezpogojno zahteval umirajoči, je izključeno, da bi se družina Sigmunda Gusiča (tedaj še) spogledovala s protestantizmom. Težko si sploh predstavljamo, da bi si strogo katoliško vzgojeni Adam našel ženo drugačnih verskih nazorov. Od Gusičev je kot protestant izpričan samo Sigmundov nečak Jurij, gospodar Poganic, pri katerem se je leta 1609 skrival neki protestantski učitelj,²⁸⁹ medtem ko je Sigmundova družina prejkone vseskozi ostala zvesta katolištvu.

Adama Valvasorja lahko k sreči dodobra spoznamo iz dveh temeljnih dokumentov, oporoke in zapuščinskega inventarja,²⁹⁰ ki ju žal pogrešamo tako za polihistorjevega očeta Jerneja kot za stare starše Nežo in Hieronima (ohranjen je njegov mlajši, nepopolni inventar). Tako je stric Adam tisti Valvasor, katerega življenje in delo sta ob njegovi zgodnji smrti dovolj jasno razgrnjena pred nami. Iz obeh dokumentov lahko razberemo, da je šlo za zelo natančnega podjetnega človeka, čigar premoženje se je šele začelo prav kopičiti, ko mu je smrt najprej vzela ženo (med letoma 1621 in 1624), preden je nedolgo zatem (1624) prišla tudi ponj, vdovca s štirimi majhnimi otroki, ki je vstopil šele v četrto desetletje življenja. V zadnjih petih letih pred smrtjo, odkar se začenja naslednja imenjska knjiga 1619–1661, se je Adamova imenjska renta povečala z novimi posestnimi pridobitvami z dobrih 63 goldinarjev za skoraj polovico, na več kot 92, se nato zmanjšala za 10 goldinarjev zaradi vključitve zemljišč v dominikalno posest novega Valvasorjevega dvorca Zavrhr in se zadnje leto 1624 z izgubo dveh hub znižala na približno 79 goldinarjev in pol. Pri tem pa je treba upoštevati, da dotlej nanj še ni bila prepisana posest leta 1623 kupljenega dvorca Wagensbüchel z rento nekaj manj kot pet goldinarjev in pol.²⁹¹ Regesti listin v zapuščinskem inventarju natančneje kažejo na Adamove raznolike poslovne zveze in večanje posesti, o čemer bo še tekle beseda. V njegovih rokah so se znašli tudi mnogi ključni dokumenti očeta Hieronima in celo Janeza Krstnika Valvasorja, ki bi jih veliko prej pričakovali na Mediji.²⁹² Popis zadolžnic v prilogi oporoke

pa priča, da je imel Adam precej denarja posojenega, skupaj nad 10.000 goldinarjev, od tega največjo vsoto, štiri tisočake, naloženo pri bratu Jerneju.²⁹³ Leta 1621 je bil tudi varuh otrok Franca Moscona (*als Mosconischen Gerhaben*),²⁹⁴ kar je le še dodatna potrditev utrjenih zvez med Valvasorjevo in Mosconovo rodino. Ni pa nobenega namiga, da bi mladi gospodar Adam opravljal kakšno javno funkcijo. Med letoma 1619 in 1623 je izpričan zgolj kot udeleženec na kranjskih deželnih zborih, kjer je zasedel deželansko mesto v viteški klopi.²⁹⁵ Posebnih nagnjenj do političnega udejstvovanja pri njem ni zaznati, a je za razliko od številnih drugih deželanov vsaj hodil na deželne zборе. Proti koncu ga je na deželnozborskem zasedanju zamenjal pozneje veliko dejavnejši brat Jernej,²⁹⁶ morda zato, ker je bil Adam že neozdravljivo bolan.

Adamov zapuščinski inventar je v primerjavi z drugimi, zlasti poznejšimi popisi zapuščin nekoliko pomanjkljiv, saj v njem pogrešamo rubriko o nepremičninah, ki bi sicer morala biti na prvem mestu, a so jo v tej dobi v popisih zapuščin pogosto izpustili. Glavnino njegovega premoženja premoženja vključno z vsemi listinami (skupaj jih je bilo 114) so inventurni komisariji popisali 8. februarja 1625 v Ljubljani v hiši gospe Salitinger (*in der Frauen Sälitingerin bewonthen behausung*).²⁹⁷ Sledi popis premoženja v Zavrhu (*zu Neudorff*), kjer so med drugim našli dva ducata knjig (v Ljubljani nobene), najmanj premoženin pa je imel pokojni na gradu Rakovnik v Mirnski dolini (*im Geschloß Khreußenbach*) pri svojih tastu in tašči Gusičevih. Ljubljansko in završko domovanje sta bili v celoti in tudi precej uravnoteženo opremljeni za bivanje, medtem ko so popisovalci našli na Rakovniku predvsem varno naložen nakit in nekaj obleke. Težko je govoriti o kakšnem posebnem razkošju, prej o lastnikovi zmernosti in preudarnih naložbah popisanega imetja. Knjige so bile zelo različne vsebine, večidel pravniške in teološke, deloma latinske, deloma nemške.²⁹⁸

Iz samega inventarja, ki, kot je že znano, nima

²⁸⁸ *Historia annua*, str. 87; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 87, v rokopisu pag. 94.

²⁸⁹ Kidrič, Gusič (Gussich), str. 276; Dimitz, *Geschichte Krains. Dritter Theil*, str. 354.

²⁹⁰ Adamov zapuščinski inventar ni le prvovrsten in nadvse dragocen vir za rekonstrukcijo njegove življenjske poti, temveč za Valvasorjevo rodino sploh, saj navaja regeste starejših dokumentov.

²⁹¹ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 56v, 57, 58. – O dvorcih Zavrhr in Wagensbüchel gl. natančneje v nadaljevanju.

²⁹² ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 2–31.

²⁹³ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624: dodatek 15. 7. 1624.

²⁹⁴ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625: dodatek 5. 2. 1621, pag. 71–72.

²⁹⁵ Prvič ga na deželnem zboru srečamo 8. marca 1619, zadnjič pa 10. julija 1623 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 888, fasc. 14, sejni zapisniki 1617–1621, fol. 138, 139, 230, 235, 241, 439v, 464, 490v, 497v, 501, 503, 504, 545, 547v, 561, 562, 563, 564; šk. 889, fasc. 15, sejni zapisniki 1622–1633, fol. 480v).

²⁹⁶ Jernej je prvič sedel v deželnem zboru 15. marca 1623 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 888, fasc. 15, sejni zapisniki 1622–1633, fol. 70v). Adam je bil nato navzoč le še enkrat (fol. 480v), njegovo ime pa se namesto Jernejevega pomotoma pojavi še dvakrat, ko je bil že mrtev, prvič leta 1625 in drugič 1626 (prav tam, fol. 342v, 429).

²⁹⁷ Gre za hišo na Salendrovi ulici št. 3, ki je izpričana v rokah družine Salitinger od okoli leta 1565 do 1621 in nato od 1622 do 1643 v posesti Janeza Henrika Ledrerja (Suha-dolnik–Anžič, *Novi trg*, str. 131; Fabjancič, *Knjiga biš. II. del*, s. p., Salendrova 3); ulica je po Salitingerjih dobila tudi ime, prvotno Salitinger-gasse (Valencič, *Zgodovina ljubljanskih*, str. 16).

²⁹⁸ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625.

rubrike o nepremičninah, torej ni razvidno, da je bil Adam Valvasor lastnik Zavrha, kakor tudi ne, da mu ni pripadal Rakovnik, kjer je imel celo nekaj malega živine, sicer precej manj kot na pristavi v Zavrhu. Prav tako ne izvemo, kaj se je zgodilo z rudnikom bakra pri Radečah, ki ga je kupil od matere Neže;²⁹⁹ v zapuščinskem inventarju je le regist o njuni poravnavi leta 1612, pogrešamo pa regeste mlajših listin o rudniku.³⁰⁰ Na drugi strani lahko iz registov listin razberemo Adamovo lastništvo **dvorca Wagensbüchel** (*Siz Wagensbüchel*), ki ga je poldrugo leto pred smrtjo, 20. marca 1623, kupil od Sigmunda Apfalterja, ta pa le nekaj mesecev prej od Franca Kristofa Schwaba; zadnjega kaže omeniti že zato, ker se je pozneje oženil z edino hčerko Adama Valvasorja Polikseno.³⁰¹ Toda inventurni komisariji v tem dvorcu, katerega lokacija je bila ugotovljena šele zdaj, začuda niso popisali ničesar. Vse stvari so najverjetneje že prej prenesli v bližnji Zavrh. Wagensbüchel so tudi v kranjsko imenjsko knjigo pripisali k posesti že pokojnega Adama z več kot desetletno zamudo, šele leta 1634 z majhno rento dobrih petih goldinarjev.³⁰² V zapuščinskem inventarju Adamovega najstarejšega sina Janeza Krstnika (1650) je naveden kot pristava, ki ni nastanjena stalno, temveč le del leta.³⁰³ Tako tudi ne preseneča, da ga ne najdemo med gradovi v XI. knjigi Valvasorjeve *Slave* in da je pozneje izginil brez sledu, čeprav je vseskozi ostajal del završke posesti. Gre za lokacijo nekdanje pristave v zaselku Berinjek v neposredni bližini Dol pri Litiji.³⁰⁴

Medtem ko je v registih listin Adamovega zapuščinskega inventarja nakup tega dvorca zabeležen, naspotno tako v inventarju kakor v drugih znanih virih zaman iščemo podatke, kdaj je kupil **dvorec Zavrh** (Neudorf), »matični grad« Adamove rodbinske veje Valvasorjev. Dvorec stoji na južni strani Kuma, bliže Dolam pri Litiji kakor tedanjemu župnijskemu središču Svibno. Tu je nazadnje vsekakor prebival, saj je v Zavrhu sestavil oporoko, imel v njem vse knjige, dvorec pa je v svoji zadnji volji navedel tudi kot edini posestni sedež.³⁰⁵ O njegovi pridobitvi bi se morda lahko poučili iz imenjske knjige, v kateri je pri Valvasorjevi posesti vrzel prav za ključna leta 1608–1619.³⁰⁶ A glede na naravo imenjske knjige ni rečeno, da je bil Zavrh pri Adamovih posestnih pridobitvah sploh izrecno omenjen, ampak bi se zlahka skrival v kakšnem imenju. Pri vprašanju o času in načinu njegove pridobitve nam prav tako ni v pomoč njegov opis v *Slavi*, vendar lahko iz njega vsaj posredno razberemo, da dvorec ni mogel biti star. Janez Vajkard ni o njegovem nastanku vedel ali morda ni hotel povedati nič določnejšega, ko je zapisal, da je grad »že dolga leta« v lasti Valvasorjev (*Dieses Schloß ißt schon viel und lange Jahre Valvasorisch gewesen*). Med temi začuda ni najprej navedel strica Adama, ampak je začel šele z njegovim

²⁹⁹ ARS, AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Adam Valvasor, poravnava 4. 3. 1612.

³⁰⁰ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 26–27/Nr. 97.

³⁰¹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 21–22/Nr. 79. – Wagensbüchel se prvič omenja leta 1610 in ni nastal veliko pred tem. Dne 17. maja 1610 je krški škof Janez Jakob izdal fevdno pismo Martinu Bertoldu Schwabu pl. Lichtenbergu kot varuhu Franca Kristofa ml. in Felicite, mladoletnih otrok Franca Kristofa Schwaba pl. Lichtenberga; vsebina se je nanašala na dvorec Wagensbüchel (*Hoff Wagensbüchel*) v župniji Šentrupert pri Mokronogu, kjer so bile prej tri hube (!), ki jih je pokojni Franc Kristof pridobil od Franca Wagnerja pl. Wagensberga (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 2037, 1610 V. 17., Strassburg). Fevdno pismo je znano tudi iz regesta, ki sicer ne vsebuje imena naslovnika, najdemo pa ga v zapuščinskem inventarju Franca Kristofa Schwaba pl. Lichtenberga ml., v katerem sta še nedatirana regesta zakupnih računov za Wagensbüchel ter seznama stroškov za njegovo gradnjo; v zadnjih dveh je dvorec obakrat pomotoma imenovan Wolfsbüchel (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 98, fasc. XXXXI, lit. S–15, 4. 3. 1641, pag. 6/Nr. 23, 13/Nr. 67). Prvi omembi Wagensbüchla navaja tudi M. Smole, žal brez ključnega podatka, da je dvorec nastal iz hubne posesti (prim. Smole, *Graščine*, str. 543).

³⁰² ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 58. – O urejanju prepisa z varuhom Adamovih otrok Jernejem Valvasorjem in davčnih zaostankih: ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 481, fasc. 296, pag. 205–206, 31. 3. 1628; šk. 485, fasc. 297a, pag. 671–21. 7. 1635; šk. 486, fasc. 297a, pag. 1105, 13. 1. 1635.

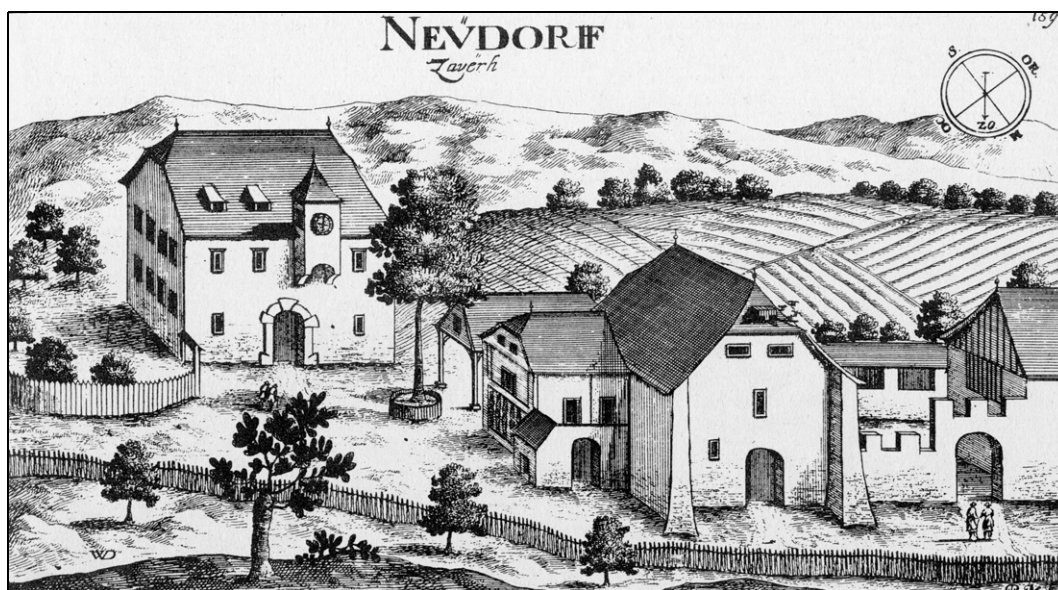
³⁰³ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 4.

³⁰⁴ Na podlagi podatkov M. Smole, ki dvorec imenuje Wagensbüchel pri Šentrupertu (gl. op. 301), ga je Stopar postavil na neznano lokacijo pri Šentrupertu v Mirnski dolini (Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska. Tretja knjiga*, str. 119). Lociranje temelji na fevdnem pismu iz leta 1610 (gl. op.

301), ki govori o šentrupeški župniji, Mokronog pa je v njej omenjen zgolj zaradi geografske orientacije (bil je namreč del krške škofijske posesti). Valvasorji so med letoma 1657 in 1718 od škofov prejeli za Wagensbüchel štiri fevdna pisma (gl. op. 318), iz terezijanskega katastra sredi 18. stoletja pa izvemo, da pripada posesti dvorca Zavrh, ki ga je Jurij Sigfrid Valvasor pred tem prodal Jožefu Ernestu Škarličiju (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 119, RDA, N 157, No. 9, 12. 8. 1754; o prodaji: No. ad 10, 29. 12. 1753). Kraj (*Dorf*) »Wagenbüchl« oziroma »Wagenpüchl« je imel še alternativno nemško ime »Püchelstein«, ležal je na tleh deželskega sodišča Svibno (prav tam, No. 6, s. d.), šlo pa je za tri »od nekdanj« puste hube (*von unerdenklichen Jahren ödet*) (prav tam, No. 9, 12. 8. 1754). Zemljišča so bila sicer obdelana in glede na poimenovanje ene od petih njiv »Per Kosselze« so imeli gospodarji Zavrha tam vsaj kozolec. Tri opustele hube so tiste, ki jih srečamo kot nekdanje hube že v fevdnem pismu iz leta 1610 (gl. op. 301), medtem ko umestitev kraja v deželsko sodišče Svibno (terezijanski kataster) – o obsegu sodišča gl. *Historischer Atlas*, Bl. 32 – in župnijo Šentrupert (fevdno pismo iz 1610) jasno priča, da je nekdanji dvorec oziroma završko pristavo treba iskati v okolici Dol pri Litiji. Glede na zaporedje krajev v tabelah terezijanskega katastra je šlo za lokacijo nedaleč od završkega dvorca: enkrat je namreč Wagensbüchel umeščen med Zagozd in Kraje (No. 6, s. d.), oba v neposredni bližini Zavrha, drugič pa med Dole in Kraje (No. 11, s. d.). Tri opustele hube v vasi »Wagensbüchel« so zadnjič omenjene v poročilu završkega zakupnika iz leta 1801 (No. 21, 23. 6. 1801). Vprašanje lokacije je bilo mogoče razrešiti na podlagi dveh mlajših virov. Izhodišni je franciscejski kataster (1825), po katerem je imel tedanji završki graščak Avgust Franc baron Zois sredi sklenjene posesti pri Dolah dve hiši s hlevoma, ti pa sta sestavljali zaselek Berinjek (ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 153, k. o. Dole pri Litiji, seznama zemljiških in stavbnih parcel 30. 12. 1825, mapni list IX). Štiri desetletja prej, sredi 80. let 18. stoletja, je na tej lokaciji še stala pristava: »Mayerhoff na Berinek« (Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, Sekcija 202).

³⁰⁵ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624.

³⁰⁶ Gl. op. 184 in 193.

Dvorec Zavrh po Valvasorjevi Topografiji Kranjske iz leta 1679 (Topographia, št. 159).

sinom Janezom Krstnikom.³⁰⁷ Izvor dvorca se sicer skriva v Valvasorjevi razlagi nemškega imena Neudorf: »Ime ima od tega, da je bila tu nekoč vas s tem imenom«.³⁰⁸ Ker je Zavrh prvič izpričan šele v Adamovem zapuščinskem inventarju, in sicer v regestih listin iz leta 1623, se je zdelo več kot verjetno, da ga je dal zgraditi šele Adam in da je završka dominikalna posest izvirala od nekdanjih hub v istoimenskem zaselku. V bližini Zavrha imamo kar tri takšne analogije nastanka manjših dvorcev, ki so bili med drugim vsi nekaj časa v rokah Valvasorjeve rodbine. Prvi je dvorec Klevišče pri Polšniku, o katerem je že Valvasor v *Slavi* izpričal, da je tu nekdanj prebival deželni svobodnik.³⁰⁹ Drugi je Podšentjur v St. Juriju pod Kumom (danes Podkumu), nastal v začetku 17. stoletja z združitvijo treh hub.³¹⁰ Tretji primer je prej obravnavani Wagensbüchel pri Dolah pri Litiji, dejansko pristava, ki se je zlila z završko posestjo.³¹¹

Kranjska imenjska knjiga 1619–1661 potrjuje, da je na enak način nastal tudi dvorec Zavrh, in sicer kot zadnji. Leta 1620 so namreč kranjski deželni stanovi Adamu Valvasorju dovolili, da vključi v pristavo tista imenja pri Naši Gospe v Dolah (Dole pri Litiji), ki jih je združil, da zgradi »bivališče« (die ihenigen zur erbawung einer Wohnung eingezogenen, vnnnd bei Vnser Frauen im Thall ligunden gülten zur Mayrhoff ein-

ziehen). Imenja so bila odtlej kot novonastala dominikalna posest neobdavčena (*vnversteuert*), s čimer se je imenjska renta zmanjšala za 10 goldinarjev, na dobrih 82.³¹² Vpis v imenjsko knjigo hkrati še dodatno pojasnjuje, zakaj v Adamovem zapuščinskem inventarju zmanj iščemo kupoprodajno listino za završki dvorec. Adam ga ni kupil, temveč postavil, ob njegovi pridobitvi poznejše završke dominikalne zemlje pa dvorca sploh še ni bilo. Kdaj je bil torej zgrajen? Regesti listin v inventarju povezujejo Adama z območjem Dol, kjer stoji Zavrh, šele od leta 1619, pri čemer je pomenljivo, da je 8. septembra omenjenega leta v Dolah (*Vnser lieben frauen Thall*) sklenil pogodbo s steklarjem iz

³¹² Zgoraj deloma citirani vpis v imenjsko knjigo ima letnico 1621 (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 57). Za izločitev manjših delov hub iz obdavčitve in naselitev na njih je Adam prosil deželne stanove pred 18. junijem 1619, ko je bila v ta namen imenovana dvočlanska ogledna komisija (*ihme etliche khetne bey Vnser Frauen in Thall gelegene vnnnd mit 21 fl 42 kr steuer-mässige, steuerfrey zu machen gebeten, das ist Huebgründt, so er einzuziehen vnnnd sich darmit bewohnt zumachen gedrunge worden*) (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 471, fasc. 294b, pag. 855, 18. 6. 1619). Komisarja sta ob ogledu terena ugotovila, da gre za šest hub, ki odtehtajo nekaj manj kot 11 goldinarjev imenjske rente (tj. le okoli polovico tega, za kar je prosil Valvasor); v izogib slabi volji in preveliki izgubi za imenjsko knjigo v primerih, ko bi vsakomur odpisali, kolikor bi hotel, sta za takšne primere predlagala enoten odpis 10 goldinarjev (funtov) imenjske rente (prav tam, pag. 1611–1612, 16. 10. 1619). Sklep o ugoditvi Valvasorjevi prošnji, katerega vsebine sicer ne poznamo (tudi v stanovskih sejnih zapisnikih ga namreč ni najti), je kranjski deželni zbor sprejel 12. februarja 1620. Na dekretu Bernardu Leu Gallu o prepisu štirih hub na Izanskem k pristavi in s tem povezani davčni razbremenitvi je namreč pripisano, da prejme dekret »per freymachung etlicher Huebgründt« (tudi Adam Valvasor (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 472, fasc. 294c, pag. 323, 12. 2. 1620). Podatek o 10 goldinarjih imenjske rente je viden iz imenjske knjige (gl. v isti opombi zgoraj).

³⁰⁷ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 399.

³⁰⁸ Prav tam, str. 398.

³⁰⁹ Prav tam, str. 305.

³¹⁰ O njegovem nastanku priča zapuščinski inventar Martina Zavrla, čigar zapuščino so 8. oktobra 1616 popisali v Podšentjurju. Med Zavrlovo posestjo je na prvem mestu naveden »der Süz bey St. Georgen in Khuemb«, kjer so bile prej tri hube, iz katerih so nastala graščinska polja. Regesti listin pričajo, da so bile hube pridobljene z nakupi, predvsem od gospodov Apfalterjev, in sicer med letoma 1601 in 1610, za eno hubo, kupljeno leta 1601, pa je izrecno navedena tudi lokacija: pod Šentjurjem. ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 97, XXXXI, lit. S–7, 8. 10. 1616, pag. 4–5, 31.

³¹¹ Gl. op. 301, 304 in 318.

Višnje Gore.³¹³ Dejanje kaže skoraj gotovo na sklepno fazo gradnje Zavrha. Naslednji dve leti 1620 in 1621 sta v Dolah datirani še dve Adamovi pogodbi,³¹⁴ pri čemer skoraj ni dvoma, da se pod imenom Dole skriva Zavrh. Ta je v registih listin kot kraj sklepanja pravnih poslov izrecno naveden pozneje, sredi poletja 1623 (*Neudorff*), ko je Adam tam v razmiku dveh tednov sklenil tri pogodbe z bratom Jernejem.³¹⁵ V čas pred tem ne segajo niti regesti o dolgovih, navedeni v dodatku k Adamovi oporoki; vsi završki dokumenti so šele iz let 1623 in 1624.³¹⁶ Povedano bi kazalo na to, da se Adam Valvasor v novozgrajenem odmaknjenem dvorcu ni mogel naseliti veliko pred letom 1620. A po drugi strani ni rečeno, da so v njegovem zapuščinskem inventarju popisali res vse pomembne pogodbe. Pomembno je denimo spoznanje, da regesti ne povedo ničesar o Adamovih stikih z ljubljanskimi jezuiti, pri katerih si je, kot bomo videli, dal zgraditi grobno kapelo, in da samo iz inventarju priloženega dokumenta izvemo za njegovo skrbništvo nad Mosconovim premoženjem, kamor je spadal zakup gospostva Kostanjevica.³¹⁷ Še več, regesti tudi ne povedo vsega o Adamovih poslovnih stikih s Zetscherji z gradu Erkenštajn, ki so slednjič privedli do ključnih ugotovitev o nastanku Zavrha in o tem, kaj je Adam Valvasor počel, potem ko je bratu prepustil Medijo.

Pri ugotavljanju izvora završke posesti, preden je na njej zrastel двореc, so v največjo pomoč trije regesti v zapuščinskih inventarjih njegovega vnuka (1699) in pravnika (1721). V letih 1657, 1673, 1681 in 1718 so štirje krški škofje kot fevdni gospodje izdali Valvasorjem fevdno pismo za двореc (*Süz Neudorff, Siz Nejdorff*) s pripadajočo posestjo in podložniki. Šlo je torej za fevd krške škofije, tako kot pri Wagensbüchlu (*Hoff Wagenspichl*), za katerega so Valvasorji dobili fevdna pisma hkrati s pismi za Zavrh.³¹⁸ Glede na to,

da je imel fevd krške škofije tudi Jurij Gusič, stric Adamove žene Sidonije – leta 1610 je v fevd prejel hubo in kajžo v šentrupeški župniji³¹⁹ –, bi završka posest lahko prišla v Adamove roke od Gusičev. Ne gre namreč prezreti dveh njegovih posestnih pridobitev iz jeseni 1613: najprej mu je tast Sigmund Gusič 7. oktobra izročil za hčerkinu doto neke pobleže neznanne posesti (*in etlichen ligunden güettern*), nato pa je Adam s kupno pogodbo, datirano 22. novembra v Ljubljani, pridobil še dodatna zemljišča (*wegen etlicher verkhaufften güetter*).³²⁰ Nadalje bi posest Zavrha lahko izvirala tudi od Scheyerjev, katerih manjša posest je pristala v rokah Adama Valvasorja istega leta 1613, a se je izkazalo, da je bila deželnoknežji, ne krški fevd.³²¹ Končno pa so Adamove povezave s Zetscherji razkrile obstoj dveh ključnih dokumentov, ki ju ni med regesti v njegovem zapuščinskem inventarju, kjer bi ju sicer najprej pričakovali. Manjkajoči del zgodbe o Zavrhu sta prispevala zapuščinska inventarja dveh Zetscherjev, Volfa Engelberta (1628) in Franca Erazma (1663), čigar hči je bila, mimogrede, druga žena Janeza Vajkarda Valvasorja. Vsebujeta namreč regesta nedatirane listine o prenosu fevda (*Lebensaufsand*) neimenovanega krškega škofa za nekaj posesti, prodanih Adamu Valvasorju (*etliche Herrn Adamen Valuisor verkhauffte Güetter*), in fevdno pismo, ki ga je krški škof Jakob izdal Adamu 7. decembra 1616 v Ljubljani.³²² Glede na to, da so škofje s koroške Krke pozneje izstavili Valvasorjem še štiri fevdna pisma, ki vsa izrecno navajajo Zavrh (1657, 1673, 1681 in 1718),³²³ ni dvoma, da je Adam Valvasor pridobil završko posest bodisi od Zetscherjev bodisi od prejš-

³¹³ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 29–30/Nr. 31.

³¹⁴ Gre za menjalno pismo med Adamom in Jernejem Valvasorjem za dve hubi z datumom 24. julij 1620 (prav tam, pag. 16/Nr. 56) in za potrdilo Volfa Engelbrehta Zetscherja za prejetih 28 goldinarjev in 50 krajcarjev, datirano 18. oktobra 1621 (pag. 16/Nr. 57). Adam je med listinami hranil tudi neko kupno pismo Janeza Danijela pl. Wernegka za vrečno desetino v Dolah, nastalo v Ljubljani in žal brez navedbe datuma (prav tam, pag. 21/Nr. 76), ter Wernegkovo odstopno listino (*Bekhandtnuß*) za isto desetino, datirano neznano kje 10. avgusta 1620 (pag. 13/Nr. 46); po zapuščinskem inventarju sina Janeza Krstnika (ta govori o *Cession*) je bila listina datirana v Dolah (prav tam, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 6/Nr. 16).

³¹⁵ Gre za Jernejevo pobotnico (*Quitung*) z datumom 20. julij 1623, da je prejel plačilo za nekaj prodane posesti, za njegovo potrdilo (*Schein*) za 300 goldinarjev z dne 24. julija 1623 in za Jernejevo kupno pismo Adamu za nekaj hub in oštavov, datirano 3. avgusta 1623 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 21/Nr. 77; pag. 5, Nr. 7; pag. 20/Nr. 74).

³¹⁶ Regesti skupaj šestih v Zavrhu nastalih dokumentov so datirani v časovnem razponu med 24. julijem 1623 in 17. junijem 1624 (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624; dodatek 15. 7. 1624).

³¹⁷ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625; dodatek 5. 2. 1621, pag. 71–72.

³¹⁸ Šest fevdnih pisem je znanih iz regestov v zapuščinskem inventarju Adamovega vnuka Adama Sigfrida iz leta 1699.

Prvi dve je 16. marca 1657 izdal škof Sigmund Franc, sočasno škof v Augsburgu, Karlu Valvasorju kot namestniku vdove Sidonije Regine Valvasor, rojene Barbo (vdove po Karlovem bratrancu, Adamovem najstarejšem sinu Janezu Krstniku). Drugi dve pismi z datumom 20. marec 1673 sta izpod peresa škofa Venceslava, hkrati škofa v Passauu, in se glasita na Janeza [prav: Adama] Sigfrida Valvasorja kot nosilca fevdov (matere) Sidonije Regine, zadnji dve z datumoma 20. in 26. april 1681 je izstavil škof Janez Adamu Sigfridu Valvasorju, in sicer za Wagensbüchel še vedno le kot fevdniku za fevd, ki pripada vdovi Sidoniji Regini (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. 11. 1699, pag. 31–33/Nr. 44–49). Prim. Smole, *Graščine*, str. 543 in 562. – Malo zatem je završka posest z zamenjavo za Medijo prešla v roke Jernejeve rodbinske veje Valvasorjev (1683). Zadnji znani fevdni pismi z datumom 20. december 1718 je krški škof Jakob Maksimilijan izdal ločeno za obe posesti duhovniku Francu Jožefu Valvasorju kot varuhu otrok umrlega brata Jurija Maksimilijana (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 117, fasc. XXXXVII, lit. V–13, 28. 4. 1721, pag. 25–26/Nr. 34).

³¹⁹ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 2037, 1610 V. 17., Strassburg [pri Krki na Koroškem].

³²⁰ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 16/Nr. 58, pag. 22/Nr. 82. – Regest pogodbe z datumom 7. oktober 1613 je v zapuščinskem inventarju sina Janeza Krstnika Valvasorja nekoliko drugačen: pogodbo neopredeljene vsebine so sklenili Sigmund Gusič ter Adam in Sidonija Valvasor, in sicer na Vranskem (*Frantz*) (prav tam, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 8/Nr. 26).

³²¹ Gl. op. 84.

³²² ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 128, fasc. LII, lit. Z–4, 4. 8. 1628, pag. 30/Nr. 128, pag. 34/Nr. 149.

³²³ Gl. op. 318.

nje lastnice polovice gospostva Erkenštajn Elizabete pl. Apfalterr, s katero je le malo pred izdajo omenjenega fevdnega pisma sklenil (kupno) pogodbo za del erkenštajnske posesti z datumom 12. november 1616.³²⁴

Završki dvorec je postal »izvorni grad« Adamove rodbinske veje in ostal v rokah Valvasorjeve rodbine do okoli leta 1745 (med 1741 in 1749).³²⁵ Po zamenjavi leta 1683 se je sicer znašel v lasti Jernejeve veje, medtem ko so se Adamovi potomci preselili na Medijo.³²⁶ Zelo dolgo se je celoten Valvasorjev rod naslavljal samo po Mediji – »zu Galleneck« oziroma »von Galleneck«, kar je bilo za plemiške rodbine nekaj povsem

običajnega. Prepoznavne so bile po »izvornem gradu«, najsi je ta še bil v rokah rodbine ali ne. Tako je Adam Valvasor, gospodar Zavrha, v oporoki označen kot »von Galleneck« (tu gre za samooznako)³²⁷ in v zapuščinskem inventarju kot »zum Galleneck«,³²⁸ enako pa tudi on in njegovi sinovi v kranjski imenjski knjigi.³²⁹ Kolikor je znano, se Zavrh prvič pojavi ob Mediji leta 1636, ko so trije Adamovi sinovi v padovanski univerzitetni matriki naslovljeni kot: »Valvasor de Gollnegg et Neudorf«.³³⁰ Toda zatem ga v listinah pogrešamo, razen v dveh pomembnejših pravnih aktih – poročnih pogodbah.³³¹ Celó v zapuščinskem inventarju sina Janeza Krstnika iz leta 1650 ta zgodaj umrli Adamov naslednik v svojem naslovu poleg imena Medije – »zu Galleneckh« – nima imena završkega dvorca,³³² čeprav je potrjeno živel in gospodaril v Zavrhu, kjer so tudi popisali njegovo celotno zapuščino.³³³ Zavrh je kot tretji rodbinski grad – za Medijo in Belnekom – slednjič dobil mesto v baronskem naslovu, ki so ga leta 1667 od cesarja Leopolda I. prejeli dva Adamova vnuka – sin in hči pokojnega Janeza Krstnika Valvasorja – in Jernejev najstarejši sin Karel: »Freyherrn vnd Freylin von Galleneckh, Herrn vnd Herrn zum Wildeneckh vnd Neudorff«.³³⁴

Janez Vajkard Valvasor prikazuje dvorec Zavrh v *Topografiji* (1679) in *Slavi* (1689) kot stavbo, ki ni videti posebej imenitna. Upodobljen je kot enonadstropna, 4 x 4 osna zgradba z dvokapno streho, renesančnim portalom in urnim pomolom v nadstropju, tako da deluje veliko impresivneje zidano gospodarsko poslopje z nenavadno razgibanim tlorisom in gabariti. Stoletje pozneje govori jožefinski vojaški zemljevid o Zavrhu kot o majhnem dvorcu oziroma precej bolj »podeželski stavbi« (*Ein kleines Schloss, oder vielmehr Land Gebau*).³³⁵

Pred ustalitevijo Adama Valvasorja v novozgrajenem Zavrhu je bila njegova življenjska pot povezana še

³²⁴ V Adamovem zapuščinskem inventarju je regest pogodbe, sklenjene med njim in Elizabeto Apfalterr, roj. Gustešič, za njeno nekdanjo erkenštajnsko posest in vrtove (*wegen der Frauen Apfalterrerin gewest gehörigen Erkensteinerischen gülden vnd güettern*); pogodba je datirana 12. novembra 1616, slab mesec pred izdajo fevdnega pisma krškega škofa (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 17–18/Nr. 61). V zapuščinskem inventarju Adamovega sina Janeza Krstnika je regest iste pogodbe naveden brez vsebine, vendar s krajem izdaje – Erkenštajnom (prav tam, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-4, 26. 7. 1650, pag. 8/Nr. 29). Po M. Smole naj bi Elizabeta pl. Apfalterr gospostvo leta 1614 prodala Andreju pl. Zetscherju (*Graščine*, str. 324), vendar je v citiranem viru (str. 325, op. 5), Andrejevem zapuščinskem inventarju, v resnici naveden le kupni dogovor z dne 19. februarja 1614, sklenjen med njim in Apfalterrjevo kot lastnico polovice (!) gospostva (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 128, fasc. LII, lit. Z-2, 3. 4. 1615, pag. 7/Nr. 8). Netočna je tudi navedba (Smole, *Graščine*, str. 324), da sta leta 1605 za gospostvo sklepala menjalno pogodbo brata Jurij in Gašper Scheyer. Regest pogodbe v zapuščinskem inventarju Andreja pl. Gusiča namreč ne govori o Erkenštajnu, temveč o Ekenštajnu (*Egkhenstein*) pri Velenju in bližnjem dvorcu Gorica (*Görzhof*) (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 32, fasc. XVI, lit. G-23, 28. 1. 1659, pag. 52/Nr. 21).

³²⁵ Ni še dognano, kdaj natanko so Valvasorji dvorec izgubili. V imenjski knjigi je kot zadnji lastnik iz tega rodu (*wegen Neudorff*) leta 1707 vpisan polihistorjev nečak Jurij Maksimilijan z nekaj manj kot 33 goldinarji imenjske rente (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 102). Čeprav je umrl že leta 1717 (NŠAL, ZA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p., 20. 10. 1717), so posest v imenjski knjigi še naprej vodili na njegovo ime. Sledita dva odpisa, prvi manjši leta 1727 in drugi za skoraj polovico imenja leta 1737, nato pa knjiga umolkne (kot v isti opombi zgoraj). Ko je bil sin Jurij Sigfrid naslednje leto, 20. maja 1738, v Ljubljani oklican, je označen še kot »iz Zavrha v župniji Svibno«: *Svidemske farre Saverham* (NŠAL, Ljubljana–Sv. Nikolaj, Razne knjige, oklicna knjiga 1737–1759, s. p.). Tudi ko so dobra tri leta pozneje, 18. septembra 1741, položili v rodbinsko grobnico na Mediji njegovo ženo (Marijo) Suzano, je navedeno, da je pokojnica iz Zavrha: »ex Naydorff« (NŠAL, ZA Vače, Matične knjige, M 1723–1751, s. p.). Zavrh je dobil novega gospodarja v naslednjih osmih letih, med jesenjo 1741 in jesenjo 1749. V napovedni tabeli terezijanskega katastra je namreč leta 1749 kot lastnik podpisan Jožef Ernerst pl. Šcarlich (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 119, RDA, N 117, No. 4, 10. 11. 1749).

³²⁶ ARS, AS 748, Gospostvo Krumperk, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683. Prim. Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165, 399; Smole, *Graščine*, str. 286, 562. – Potrditev, da se je Adamova veja takoj po zamenjavi preselila na Medijo, je rojstvo dvojčkov Adama Sigfrida na medijskem gradu (*ex Galleneck*), krščenih 10. maja 1683 na Vačah (NŠAL, ZA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p.).

³²⁷ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V-2, 18. 7. 1624.

³²⁸ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-2, 8. 2. 1625, pag. 2.

³²⁹ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1662), fol. 56v, 57v, 59.

³³⁰ Vsi vpisi so iz matrike »nemških juristov« in imajo datum 16. junij 1636 (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II b O rodbini nasplošno).

³³¹ Jurij Sigmund se v zadolžnici iz leta 1640 naslavlja samo po Mediji (ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Jurij Sigmund Valvasor, zadolžnica 4. 5. 1640), kakor tudi druga dva brata v poravnalni pogodbi deset let pozneje (prav tam, Janez Krstnik Valvasor, poravnalna pogodba 22. 1. 1650). Oba gradova srečamo v Polikseninem poročnem dogovoru leta 1643, ki pokojnega Adama imenuje »zum Galleneckh vnd Neudorff« (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1863, 1643 VII. 5., s. 1.), naslednje leto pa se v svoji poročni pogodbi naslavlja tako – »zu Galleneckh vnd Neudorf« – tudi Janez Krstnik (ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, poročni dogovor 31. 1. 1644).

³³² ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z-4, 26. 7. 1650, pag. 1.

³³³ O dokazih za bivanje njegove družine v Zavrhu gl. op. 400.

³³⁴ ÖStA, AVAFHKA, Adelsakten, Valvasor 1667, 17. 11. 1667.

³³⁵ Stavbna oznaka po: Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska. Druga knjiga*, str. 186.

z enim dolenskim gradom, z **Erkenštajnom ali Novim gradom v Jablanici**, nedaleč od Boštanja ob Savi. Ni naključje, da grad in rodbina njegovih lastnikov pl. Zetscherjev v Adamovem zapuščinskem inventarju po številu omemb tako izstopata. Regesti listin ponujajo skupaj z dokumenti Zetscherjev dokaj jasno sliko, kaj je Adam počel, preden si je pred letom 1620 postavil rezidenčni dvorec v Zavrhu. Majda Smole je na podlagi zapuščinskih inventarjev članov Zetscherjeve rodbine (1615, 1628 in 1663) sklepala, da je Andrej pl. Zetscher († 1615) verjetno še pred smrtjo prodal ali zastavil gospostvo Erkenštajn (oziroma Novi grad v Jablanici) Adamu Valvasorju, ki pa ga je leta 1618 vrnil Volfu Engelbertu pl. Zetscherju in se z njim leta 1621 dokončno poravnal.³³⁶ Na takšno sklepanje jo je med drugim napeljalo dejstvo, da v zapuščinskem inventarju Andreja Zetscherja niso navedene pokojnikove nepremičnine, kot tudi ne v inventarju Volfa Engelberta (1628), vendar pa pri tem nikakor ne smemo prezreti, da je bilo izpuščanje rubrike o nepremičninah v tem času običajno, kar smo lahko videli že pri inventarju Adama Valvasorja (1625). O tem, da bi Adam kdaj posedoval celotno erkenštajnsko gospostvo, ni v resnici nobenega dokaza, kot tudi ne, da bi ga kupil ali dobil v zastavo že pred letom 1615, ko je umrl Andrej pl. Zetscher. Vsekakor pa je nekaj časa do leta 1618 potrjen kot gospodar erkenštajnskega gradu z delom njegove posesti. Prvi od obeh regestov, ki ju je citirala Smoletova,³³⁷ govori namreč o listini o prenosu posesti (*Aufsandt*) Adama Valvasorja z datumom 10. december 1618, in sicer (izdani Volfu Engelbertu Zetscherju) za grad Erkenštajn skupaj s posestjo, zajeto v urbarju (*das Geschloß Erkenstain sambt denen Güettern so in dem Jenigen wolgefertigten Vrbario begriffen*).³³⁸ Drugi regest se nanaša zgolj na neko pobliže neznano poravnavo (*Vergleichs Contract*) med Zetscherjem in Valvasorjem o erkenštajnskem gospostvu (*respectu der Herrschafft Erkenstein*), sklenjeno 24. junija 1621 v Ljubljani.³³⁹ Glede na datum in kraj izdaje je poravnava zelo verjetno identična s pogodbo istih dveh pogodbenikov za Adamu prodano posest (*wegen deren ime Verkhaufften Gülden vnnd Güetter*).³⁴⁰ Kot pričajo regesti v Adamovem zapuščinskem inventarju, sta s Zetscherjem prav tega dne sklenila tudi pogodbo o sodni ceditvi erkenštajnskega gospostva, Zetscher pa je sočasno datiral urbar za del podložnikov.³⁴¹ Obe Valvasorjevi posestni pridobitvi in posredno vrnitev Erkenštajna so dokumentirani tudi v kranjski imenjski knjigi. O prvi pridobitvi govori vpis iz leta 1619, ko so pri Adamovi posesti pripisali dobrih sedem goldinarjev imenjske rente. Pri tem je pomenljiva vsebina vpisa, saj

ne govori o enem, temveč o dveh pravnih dejanjih. Po sodno potrjeni zamenjavi med Adamom Valvasorjem in Volфом Engelbertom Zetscherjem kot varuhom dedičev pokojnega Andreja ter po listini o prenosu posesti (*Auffsandt*) so namreč od Zetscherjevega imenja (z rento dobrih 96 goldinarjev) najprej pripisali k Adamovemu blizu 26 goldinarjev imenjske rente, nato pa nekaj manj kot 19 goldinarjev spet prenesli na omenjenega varuha, tako da je Adamu pripisana nova renta znašala le dobrih sedem goldinarjev.³⁴² Vrnitev dveh tretjin pridobljene rente Zetscherju se vsekakor nanaša na prej omenjeni dokument Adama Valvasorja s konca leta 1618 oziroma na menjalno pogodbo (*Ein Contract vnnd Wexl*), ki sta jo moža sklenila na Erkenštajnu 28. januarja 1619.³⁴³ Druga pridobitev je sledila leta 1621, ko so od Zetscherjeve posesti pripisali k Valvasorjevi še 9 goldinarjev imenjske rente, izvirajoče iz »nekaj kosov imenj in posesti« (*wegen etlicher Stuck gült vnnd güetter*).³⁴⁴ V zapuščinskih inventarjih Valvasorjev in Zetscherjev je sicer še nekaj regestov o skupnih pravnih poslih Adama Valvasorja in Volfa Engelberta Zetscherja, ki deloma samo potrjujejo že ugotovljeno, deloma pa niso datirani in ne navajajo vsebine zadeve.³⁴⁵ Večjo pozornost priteg-

³⁴² ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 56v.

³⁴³ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 7/Nr. 9.

³⁴⁴ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 57.

³⁴⁵ V Adamovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625) so navedeni: dve listini o fevdnem prenosu (*Lebensaufsand*) Volfa Engelberta Zetscherja, prvi datiran na Erkenštajnu 31. decembra 1621 (pag. 13/Nr. 47), drugi, ki se nanaša na prodajo erkenštajnske posesti, pa 28. junija 1621 (pag. 13/Nr. 48), ter Zetscherjevo potrdilo za prejetih 38 goldinarjev in 50 krajcarjev, datirano v Dolah pri Litiji [Zavrhu] 18. oktobra 1621 (pag. 16/Nr. 57). Zapuščinski inventar Volfa Engelberta Zetscherja (šk. 128, fasc. LII, lit. Z–4, 4. 8. 1628) navaja: nedatirani urbar podložnikov, prodanih Adamu Valvasorju (pag. 31/Nr. 132), nedatirano pogodbo neznane vsebine med Valvasorjem in Zetscherjem (pag. 31/Nr. 133), nedatirani reverz z dekretom, ki zadeva oba (pag. 32/Nr. 140), prepis nedatirane pogodbe med Valvasorjem, Zetscherjem in Elizabeto Apfaltrer (pag. 34/Nr. 146) ter Zetscherjevo nedatirano listino o prenosu posesti (*Aufsand*) za Valvasorju prodano posest (pag. 43–44/Nr. 189). V zapuščinskem inventarju Franca Erazma Zetscherja (šk. 128, fasc. LII, lit. Z–8, 16. 4. 1663) sta navedena listina o prenosu (*Auffsandbrief*) Valvasorju prodane posesti brez datuma (pag. 18/Nr. 82) in listina o prenosu posesti (*Auffsand*) Adama Valvasorja neznane vsebine, datirana 8. decembra 1618 (pag. 14/Nr. 61). Precej dokumentov, ki govorijo o poslovnih stikih Adama Valvasorja s Zetscherji in z Erkenštajnom, najdemo tudi v zapuščinskem inventarju Adamovega najstarejšega sina Janeza Krstnika (šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650). Poleg že znanih iz prejšnjih inventarjev so tu popisani še: ukaz podložnikom (*Gehorsambrief*) Jurija Andreja Apfaltrerja Adamu Valvasorju za nekaj podložnikov, datiran na Erkenštajnu 7. oktobra 1618 (pag. 7/Nr. 18), listina o fevdnem prenosu (*Lebensaufsand*) Volfa Engelberta Zetscherja, podpisana na Erkenštajnu 31. decembra 1618 (pag. 7/Nr. 23), Zetscherjeva odstopna listina (*Recogni*) z datumom Erkenštajn, 24. september 1617 (pag. 9/Nr. 35), enaka listina (*Recogni*) Jurija Apfaltrerja, izdana na Erkenštajnu 22. marca 1618 (pag. 9/Nr. 37), in pobotnica istega Apfaltrerja, datirana istega dne prav tam (pag. 9/Nr. 40).

³³⁶ Smole, *Graščine*, str. 324.

³³⁷ Prav tam, str. 325, op. 6.

³³⁸ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 128, fasc. LII, lit. Z–4, 4. 8. 1628, pag. 43/Nr. 188.

³³⁹ Prav tam, lit. Z–8, 16. 4. 1663, pag. 18/Nr. 82.

³⁴⁰ Prav tam, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 31/Nr. 135.

³⁴¹ Gre za urbar podložnikov »am Heyßberg« (prav tam, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 14/Nr. 49, 50). V zapuščinskem inventarju Adamovega sina Janeza Krstnika je lokacija navedena kot »ahm H.[eiligen]Perg« (prav tam, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 7/Nr. 20).

neta omembi Adamovega nedatiranega potrdila za plačilo erkenštajnskega posevka; najdemo ju v Zetscherjevem inventarju,³⁴⁶ ter v Valvasorjevem inventarju manjšega urbarja gospostva Erkenštajn z datumom 31. december 1618.³⁴⁷ Ta je očitno nastal ob vrnitvi gradu in glavnine posesti Zetscherju, do katere je potem-takem prišlo tri tedne po znani listini o prenosu posesti (*Aufsandt*). Nasprotno ni izpričano, kdaj je Adam grad s posestjo kupil, zagotovo pa v njegovih rokah nista mogla biti dolgo, po vsem sodeč ne pred smrtjo Andreja Zetscherja (1615). Dokaz, da je na erkenštajnskem gradu tudi prebival, se skriva v njegovi prošnji za podelitev fevdnega pisma Hansu Arterju, podpisani na Erkenštajnu 15. decembra 1616.³⁴⁸ Vsebinska prošnja nadvojvodi Ferdinandu nima namreč nobene zveze z Erkenštajnom, ampak s Scheyerjevim imenjem pri Raki, ki ga je Adam kupil leta 1613 ob uveljavitvi retraktne (predkupne) pravice,³⁴⁹ nato pa prodal Arterju z Rukenštajna, po lastnih besedah zato, ker mu je bilo imenje od rok (*nachdem sie mir weit entlegen*).³⁵⁰

Adam Valvasor je torej še zelo mlad pokazal poslovne spretnosti, ki so mu v sicer kratko odmerjenem življenju zagotavljale vedno nove uspehe in večanje premoženja. Kot smo videli, je še pred prodajo medijskega gradu materi oziroma bratu izposloval nakup Scheyerjevega imenja pri Raki (1613). Tega je prodal, potem ko je že bil gospod gradu Erkenštajn in dela tamkajšnje posesti (1616), isto leto pa je od Elizabete Apfaltrer kupil še del posesti. Za kupljena nekdanja erkenštajnska zemljišča je dobil fevdno pismo krškega škofa, dokaz, da je pridobitev vključevala posest poznejšega dvorca Zavrnh. Z Apfaltrerjevo je Adam 6. septembra 1618 v Hotemežu pri Radečah sklenil tudi zamenjavo neke poblize neznane posesti (*etlicher gültten vnnd güetter*),³⁵¹ o kateri prvi vpis v novi kranjski imenjski knjigi (1619) pove, da je šlo za približno 7 goldinarjev in pol imenjske rente. Poleg obeh že znanih pripisov Zetscherjeve posesti v letih 1619 in 1621, skupno dobrih 16 goldinarjev, se je Adamova posest do leta 1623 povečala še s tremi manjšimi pridobitvami, se navidez zmanjšala zaradi vključitve dela podložniške zemlje v dominikalno posest dvorca Zavrnh (10 goldinarjev) in nato tudi dejansko zaradi izgube dveh hub (za slabe 4 goldinarje). Imenjska renta je tako ob njegovi smrti znašala 79 goldinarjev, 24 krajcarjev in pol, pri čemer, kot že rečeno, vanjo tedaj še ni bila vključena posest dvorca Wagensbüchel z dobrimi petimi goldinarji.³⁵²

Gradova Medija in Erkenštajn ter slednjič dvorec Zavrnh so bili vsekakor tudi domovanja **Adamove mlade družine**. Otroci so se mu bržčas rojevali na vseh

treh lokacijah ali vsaj na dveh, ta ali oni morda tudi pri ženinih starših na Rakovniku. Na začetku, tja do leta 1614, je Adam z ženo Sidonijo gotovo živel na Mediji in tam bržčas ostal še nekaj časa po prodaji gradu Jerneju, saj je v okolici obdržal glavnino svoje celotne posesti.³⁵³ Že v tem času je bil povezan tudi z Ljubljano, kjer si je dal še pred letom 1615 zgraditi kapelo v novi jezuitski cerkvi,³⁵⁴ ob smrti pa je imel v Salitingerjevi hiši povsem opremljeno stanovanje.³⁵⁵ Toda v kranjski prestolnici z ženo in otroki očitno ni preživel veliko časa, saj v krstnih maticah ljubljanske stolne župnije pogrešamo tako krste Adamovih otrok kot njegova in ženina botrstva.³⁵⁶

Ne vemo zagotovo, koliko otrok se mu je rodilo. Odrastli so tisti štirje, ki jih pozna tudi rodovno deblo Valvasorjev v IX. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* (1689), in sicer v naslednjem zaporedju: Janez Krstnik, Janez Sigfrid, Jurij Sigmund, ki »se je iz dežele izselil«, in Poliksena, »žena barona N. Lichtenberga, (nato) vdova in žena barona Karla Witzensteina«.³⁵⁷ Krstne matične knjige župnij, kjer so bili več kot verjetno krščeni, za tako zgodnji čas niso ohranjene,³⁵⁸ zato se moramo pri določitvi časa njihovih rojstev (med 1611 in 1624) opirati na mlajše vire. Najboljšo oporo imamo za *Polikseno*, ki ji ljubljanska mrliška matica ob smrti 4. januarja 1647 pripisuje 36 let³⁵⁹ in bi se potemtako moral roditi že leta 1611. Ker so se njeni starši tisto leto šele poročili, je bila najverjetneje rojena naslednje leto. Starost ob smrti poznamo tudi za najstarejšega sina *Janeza Krstnika*, ki je po vsem sodeč dobil ime po dobrotniku svojega deda, prvem kranjskem Valvasorju. Koliko let naj bi dočkal, razkriva nagrobnik na pročelju medijske grajske kapele, a podatek ni točen. Glede na navedbo, da mu jih je bilo ob smrti 10. junija 1650 dvaintrideset, bi se moral roditi leta 1618.³⁶⁰ To sicer ne bi bilo nemogoče, zlasti če v resnici ne bi bil prvi sin svojih staršev in polihistor na rodovnem deblu

³⁵³ Na Adamovo bivanje na Mediji leta 1614 kaže več dejstev. Manjšo težo imajo tožbe v raznih zadevah motenja posesti, ki jih je na dvorni pravdi ograjnega sodišča 20. oktobra 1614 proti njemu sprožil Danijel Raumschüssl, gospod na Belneku v sosednji Moravški dolini (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 11, protokoli 1613–1614, s. p., 20. 10. 161; o Raumschüsslovem lastništvu Belneka: Šmole, *Graščine*, str. 79). Pomenljivejši je ukaz stanovskega poverjeniškega urada z dne 19. avgusta istega leta Adamu, naj ne ovira začasne vrnitve zaseženih imenj Danijelu Raumschüsslu (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 464, fasc. 293b, pag. 1019, 19. 8. 1614).

³⁵⁴ *Historia annua*, str. 76; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 76, v rokopisu pag. 82.

³⁵⁵ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 2–44.

³⁵⁶ Prim. NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1607–1614, R 1614–1621, R 1621–1626.

³⁵⁷ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

³⁵⁸ V poštrev bi prišle krstne matice župnij Čemšenik, Vače, Boštanj in Svibno. V čas pred 1624 sega le najstarejša krstna matica župnije Vače, ki se začne 22. januarja 1621, v kateri pa ni krsta nobenega Valvasorjevega otroka (NSAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1621–1628).

³⁵⁹ NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 92.

³⁶⁰ Prim. fotografijo nagrobnika in objavo nagrobnega napisa s prevodom v: *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Peta knjiga*, str. 107–108.

³⁴⁶ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 128, fasc. LII, lit. Z–4, 4. 8. 1628, pag. 41/Nr. 179.

³⁴⁷ Prav tam, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 24/Nr. 89.

³⁴⁸ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 5, št. 57, Scheyer, 15. 12. 1616.

³⁴⁹ Prav tam, prezentirano 11. julija 1617.

³⁵⁰ Prav tam, 15. 12. 1616.

³⁵¹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 14, Nr. 51.

³⁵² ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 56v, 57, 58.

ne bi upošteval morebitnih zgodaj umrlih starejših otrok, rojenih med Poliksena in Janezom Krstnikom. V resnici se je pri navedbi starosti pripetila pomota, na kar kaže dejstvo, da bi bilo Janezu Krstniku potem-takem leta 1633 komaj 15 let, a ga že najdemo vpisanega na *logiko*, tedaj drugo najvišjo stopnjo graške jezuitske gimnazije.³⁶¹ Glede na navedeni podatek bi dejansko moral biti starejši, star kakšnih 18 let. Poleg tega je bil že leta 1629 (kot dijak) sprejet v jezuitsko Marijino kongregacijo v Ljubljani, in to sočasno z dvema baronom Auerspergom, rojenima v letih 1613 in 1615.³⁶² Napačna starost 32 let na nagrobniku je vsekakor posledica klesarjevega spodrsllaja, ki je zadnjo številko prebral kot dvojko, šlo pa je za petico ali sedmico. Pravilna navedba starosti bi bila torej 35 ali 37 let, kar pomeni, da se je Janez Krstnik rodil leta 1613 ali 1615. Sledila sta mu *Janez Sigfrid* in *Jurij Sigmund*, o katerih starosti žal ne govori noben znani vir iz njunega poznejšega življenja. Zgovorna pa sta njuna vpisa v omenjeno knjigo Marijine kongregacije leta 1632, ko jima je bilo vsaj 13 ali 14 let. Sprejeta sta bila hkrati z bratrancom Karlom, polihistorjevim polbratom, ki se ni mogel roditi pred koncem leta 1617,³⁶³ in tri mesece za Janezom Ludvikom Schönlebnom, rojenim 16. novembra 1618.³⁶⁴ Čeprav je njihova sestra *Poliksena* na rodovnem deblu v IX. knjigi *Slave* navedena kot zadnja, za tremi brati, se je, kot smo videli, v resnici rodila prva. Podobno je storil polihistor pri navajanju otrok njenega brata Janeza Krstnika, ko je na prvo mesto uvrstil njegovega edinega sina, čeprav sta bili obe sestri starejši.³⁶⁵

Vsi štirje Adamovi otroci se v virih prvič pojavijo v njegovi zadnji volji, napisani v Zavrhu dobra dva meseca pred smrtjo. Oče jih navaja v enakem zaporedju kot pozneje rodovnik v *Slavi* – Janez Krstnik, Janez Sigfrid, (Jurij) Sigmund in Poliksena – in svojemu tastu Sigmundu pl. Gusiču posebej naroča, naj poskrbi

za njihovo izobrazbo. Vse tri še majhne sinove (*gar vormindig*), ki so si morali biti po starosti zelo blizu, naj bi tast dve leti vzdrževal pri sebi (na gradu Rakovnik pri Mirni), dokler dovolj ne zrastejo, jih nato poslal v jezuitski konvikt v Ljubljano ali Gradec, kjer naj končajo humanistične študije (*humaniora*), potem pa na študij filozofije in prava k jezuitom v Ingolstadt. Dvorec Zavrh z vso posestjo naj bi medtem do njihove polnoletnosti upravljala zanesljiva oseba pod nadzorom varuha Valvasorjevih otrok.³⁶⁶ Za varuhe svoje zapuščine je imenoval tasta Sigmunda Gusiča, brata Jerneja Valvasorja in prokuratorja kranjskega ograjnega sodišča Burkharda Hizinga. Na dobro razumevanje med bratoma Adamom in Jernejem kaže poleg tega določilo v Adamovi oporoki o zaporedju dedovanja. Če bi Adamovi sinovi pomrli mladi, bi njegovi medijski podložniki (*maine Galnekherischen Vnterthan*) v župnijah Vače in Čemšenik pripadli sinovom brata Jerneja in nato njihovim moškim potomcem, vendar jih ti ne bi smeli prodati, zastaviti ali drugače odtujiti. Šele če bi njihov rod po moški strani izumrl, bi dobili posest najbližnji dediči Adamove hčerke Poliksene in ko ne bi bilo teh, bi posest postala prosta last dedičev Jernejevih moških potomcev. Poliksena je sicer dobila dediščino v denarju ter obleko in nakit pokojne matere. Skrb za te in druge premičnine je Adam do polnoletnosti otrok zaupal svoji tašči Magdalenii Gusič, upravljanje z njimi pa tastu Sigmundu.³⁶⁷

Oporoka Adama Valvasorja, ki je Radics žal ni uporabil,³⁶⁸ ni samo nadvse pomemben vir za spoznavanje družinskih razmer, ampak tudi testatorjevih nazorov in značaja. Glede na že nekaj časa trajajočo telesno šibkost in majhno upanje, da bo še dolgo živel (*mainer continuirender leibsschboheitten halber anoh langen lebens khlaine hofnung*), je v njej najprej določil svoje zadnje počivališče. Če umre v Zavrhu, naj ga pokopljejo v župnijski cerkvi na Svibnem, pri čemer zapuščata cerkvi sto goldinarjev, duhovniki pa naj ga izrecno pokopljejo po katoliškem obredu in z vigilijami. Če pa bi se dal odnesti v Ljubljano in bi preminil tam, si je za grob določil svojo kapelo sv. Katarine pri tamkajšnjih jezuitih (*bei den Patribus Soc. Jesu in mainer Capell. S. Caterine*), ki dobijo tristo goldinarjev. Nekdanji jezuitski gojenec Adam Valvasor je torej tudi v gmotnem pogledu dal prednost cerkvenemu redu svojih učiteljev pred škofjskimi duhovniki

³⁶¹ Andritsch, *Die Matrikeln. Band 2*, str. 12: *Joannes Bapt. Valuator, Provinc. [ialis], Carn. [iola]*.

³⁶² ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 116; o baronih Auerspergih, Janezu Herbardu in Janezu Vajkardu, gl. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 446, 454. – O jezuitski kongregaciji Marije Vnebovzete, ustanovljeni leta 1605, gl. Bizant, *Marijine kongregacije*, str. 142–144.

³⁶³ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 123. – Bratranec Karel Valvasor je bil drugorojenec Jerneja Valvasorja in Marije Elizabete Dornberg, ki sta se poročila kmalu po 7. februarju 1617 (ARS, AS 748, Gospostvo Krumperk, fasc. 25, *Familiaria*, *Zenitna pisma*, 7. 2. 1617). Na svet je prišel najprej konec leta 1617, a le če se je rodil z bratom dvojčkom, sicer pa ne prej kot leta 1618.

³⁶⁴ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 122. – O datumu Schönlebnovega rojstva Miklavčič, Schönleben, str. 236.

³⁶⁵ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109. – Ni znano, kdaj natanko sta se rodili hčerki Katarina in Ana Elizabeta, poznamo pa datum krsta Adama Sigfrida – 18. april 1649, le 14 mesecev pred očetovo smrtjo (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, *Matične knjige*, R 1643–1653, pag. 223). Da je bila od nje nesporno starejša sestra Katarina, priča njeno botrovanje (*Nobilis Domicella Maria Catharina Faluaforin*) na Svibnem 9. aprila 1654 (NŠAL, ZA Svibno, R 1659–1671, s. p.), o prvorojstvu sestre Ane Elizabete, poročene Posarel, pa navedba starosti 68 let ob smrti 29. aprila 1712 v Ljubljani (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, *Matične knjige*, M 1658–1735, pag. 197).

³⁶⁶ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624. – O lastništvu Sigmunda Gusiča nad Rakovnikom gl. op. 278–280.

³⁶⁷ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624.

³⁶⁸ ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XX, V Adam, Valvasorjev stric. – Neutrudni Radics je oporoke članov Valvasorjeve rodbine izsledil šele malo pred letom 1906, ko je pripravil za tisk svoje najobsežnejše delo o Valvasorju, izdano leta 1910. V njem je objavil oporoko polihistorjeve matere (*Radics, Johann Weikhard*, str. 49–53), ki se je nahajala v istem fasciklu kot Adamova oporoka. V Radicevih obsežnih zapiskih o Valvasorjih, ohranjenih v njegovi zapuščini, namreč skoraj povsem pogrešamo citate iz oporok, nasprotno pa najdemo skrbno urejene izpiske in cele prepise zapušinskih inventarjev, ki jih je v njegovem času, ironija usode, prav tako hranilo deželno sodišče.

svibenske škofije. Kapelo si je uredil še pred letom 1615, saj letopis ljubljanskega kolegija omenjenega leta pravi, da sta si škof (Tomaž Hren) in stiški opat dala postaviti lepše oltarje, kot sta jih v svojih kapelah zgradila gospoda Bernardin Barbo in Adam Valvasor.³⁶⁹ Temu je bilo, ko je njegova kapela že stala, manj kot 25 let. Letopis govori o Adamu še na treh mestih in med drugim potrjuje, da je umrl v Ljubljani, saj so ga resnično pokopali v jezuitski cerkvi. Leta 1621 so jezuiti od svojega provinciala izprosili dovoljenje, da smejo biti v njihovi cerkvi pokopani tako Adam kot njegova soproga in otroci, kolikor jih zdaj ima.³⁷⁰ Iz tega gre upravičeno sklepati, da je bila Sidonija tedaj še živa, njenega pogreba pa letopis, drugače kot Adamovega, ne omenja. Umrla je pred mozem, a je bržčas niso pokopali v ljubljanski jezuitski cerkvi, temveč na Svibnem ali kje drugje, morebiti zato ker je preminila pozimi in je bil prenos trupla v Ljubljano otežen. Adamov slovesni pogreb v jezuitski cerkvi navaja letopis proti koncu opisa dogodkov leta 1624 in pri tem poudarja, da je dobil pokojnik dovoljenje zanj »že davno«.³⁷¹ Naslednje leto je zabeleženo še njegovo volilo jezuitskemu kolegiju v višini 300 goldinarjev.³⁷²

Jezuitsko vzgojo je Adam namenil vsem trem sinovom, od katerih ob njegovi smrti očitno niti najstarejši še ni bil v njihovem konviktu, najsi bo v Ljubljani ali v Gradcu. Hčerko Poliksena je z oporoko zaupal vzgoji graških dominikank, pri katerih mora v vsakem primeru ostati, dokler ne postane godna za možitev. Adam je pokazal sploh veliko občutljivost za to, s kom bodo njegovi otroci stopili pred oltar. Če se ne bi poročili primerno stanu in s privolitvijo najbližjih sorodnikov oziroma če »se ne bi primerno vedli«, jih doleti razdedinjenje, če pa bi želeli ostati v samostanih in stopiti v red, lahko z dediščino razpolagajo povsem svobodno. Stric kranjskega polihistorja je za svoje otroke izrecno zahteval katoliško vzgojo (*in der Catholischen allein solligmahender religion erzogen werden*) in je celo določil, da izgubijo dediščino, če bi kateri zapustil katolištvo ter prestopil v drugo veroizpoved.

Hudo bolni vdovec Adam Valvasor, star komaj kakšnih 32 let, se je seveda dobro zavedal negotove prihodnosti svojih otrok, če zanje pred smrtjo ne bo uredil vsega potrebnega. Oporoki je dodal nekaj prilog, v katerih je natančno popisal lastne obveze in neprimerno večje obveznosti svojih upnikov, sestavil urbar tiste posesti, ki se do polnoletnosti sinov ne sme odtujiti, ter popis skromnih premičnin, ki jih je z Zavrha odnesel s seboj v Ljubljano. Otroci tedaj očitno niso bili več z njim, saj je med obveznostmi navedeno tudi plačilo sestri Sofiji Apfaltrer, pri kateri so bili v oskrbi (*in der Khost*),³⁷³ torej v Motniku. Po

18. juliju 1624, ko je Adam v Zavrhu podpisal in pečatil zadnjo voljo, so skupaj z njim vsekakor naložili tudi njegovo oporoko in vse listine, kajti te so inventurni komisarji dobrega pol leta pozneje popisali v Salitingerjevi hiši v Ljubljani.³⁷⁴ Datum Adamove smrti 29. september 1624 je znan iz sekundarnega vira, iz knjige ljubljanske kongregacije Marije Vnebovzete, ki ga je štela med svoje člane in ji je bil »povsem predan« (*se /.../ totum dedicat*). Iz istega vira izvemo tudi, da je preminil v Ljubljani,³⁷⁵ kar potrjuje podatek o pokopu pri jezuitih,³⁷⁶ skladnem z njegovo zadnjo voljo, kje naj ga pokopljejo, če umre v kranjski prestolnici in ne v domačem Zavrhu.³⁷⁷

Štirje otroci Adama Valvasorja so torej še majhni postali sirote, saj je bila najstarejša Poliksena kvečjemu v trinajstem letu. Najverjetneje jih je prvi dve leti res vzel k sebi na Rakovnik ded Sigmund Gusič, ki mu je Adam naložil skrb za njihovo vzgojo in šolanje. Ko pa je Gusič tretje leto (1627) umrl,³⁷⁸ je v skladu z Adamovo oporoko ostal varuh otrok njegov brat, polihistorjev oče Jernej Valvasor z Medije³⁷⁹ in grad Medija po vsem sodeč nadomestni dom polihistorjevih bratrancev in sestrične.³⁸⁰ Njihovo vzdrževanje ni bilo zastoj, kar je vsekakor eden od razlogov, da se je imenjska renta, še naprej vodena na Adamovo ime, kmalu občutno zmanjšala. Potem ko so ji leta 1625 ob podpisu Jurija Planine, skrbnika v sodnih zadevah (*Curator*), pripisali od Jernejeve posesti devet goldinarjev, je isti skrbnik dve leti zatem del posesti prodal, tako da se je renta zmanjšala za skoraj 30 goldinarjev, na slabih 59.³⁸¹

sanja (*Sendschreiben*) Sofije Apfaltrer »wegen empfangener Khinder Cost« v višini sto goldinarjev, naveden med regesti listin v Adamovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 9/Nr. 30).

³⁷⁴ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624; AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 2–31.

³⁷⁵ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 37. – Datum navajata tudi Witting in Radics (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 145; Radics, *Johann Weikhard*, str. 348).

³⁷⁶ *Historia annua*, str. 101; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 101, v rokopisu pag. 114.

³⁷⁷ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624.

³⁷⁸ O njegovi smrti leta 1627 je pričala nagrobna plošča (»mrtvaški grb«) v župnijski cerkvi v Šentrupertu (fotografija v: Steklasa, *Zgodovina župnije*, str. 159; prim. Kidrič, Gusič (Gussich), str. 275), ki je danes ni več (Peskar, *Šentrupert na Dolenjskem*, str. 27–28).

³⁷⁹ Jernej Valvasor je kot varuh (*Gerhab*) Adamovih otrok izpričan v pravdi z Janezom Daneso (StLA, I. Ö. Regierung, Copeien 1628–XII–17, 1. 12. 1628).

³⁸⁰ V medijskem urbarju 1635–1642, ki v drugem delu vsebuje tudi razne zapise Jerneja Valvasorja gospodarske narave, so denimo vsi trije nečaki (*meine drey Vettern der Valuasorn*) omenjeni kot navzoči pri sklenitvi nekega dogovora z datumom 21. marec 1636 (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 7), Janez Sigfrid pa še kot priča 4. aprila 1637 (prav tam, fol. 86v).

³⁸¹ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 57.

³⁶⁹ *Historia annua*, str. 76; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 76, v rokopisu pag. 82.

³⁷⁰ *Historia annua*, str. 87; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 87, v rokopisu pag. 94.

³⁷¹ *Historia annua*, str. 101; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 101, v rokopisu pag. 114.

³⁷² *Historia annua*, str. 103; *Letopis ljubljanskega kolegija*, str. 103, v rokopisu pag. 117.

³⁷³ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624, 15. 7. 1624, 15. 7. 1624, s. d. – S tem postane razumljiv regist nedatiranega pi-

Študijska pot Adamovih sinov je nato res potekala po pričakovanjih okolice, čeprav je bila nekoliko drugačna od očetovih želja, saj vse tri mladeniče leta 1636 najdemo na univerzi v Padovi,³⁸² potem ko je v graški jezuitski šoli izpričan tri leta prej (1633) samo najstarejši Janez Krstnik.³⁸³ In če je varuh spoštoval voljo svojega brata, je bila Adamova hči Poliksena razen prvih dveh let vseskozi do poroke deležna vzgoje graških dominikank. Konec tridesetih let, še preden se je rodil polihistor Janez Vajkard, so vsi štirje kot že odrastli stopili na samostojno pot. Bratje so si leta 1638 na enake dele razdelili očetovo posest, vendar tako, da se je v imenjski knjigi osamosvojil le Janez Sigfrid, deleža drugih dveh bratov pa sta ostala skupaj.³⁸⁴ Poliksena je morda že prejšnje leto, vsekakor pa nedolgo zatem, popeljal pred oltar trikratni vdovec in nesojeni baron Franc Kristof Schwab pl. Lichtenberg.³⁸⁵

Šele po vrnitvi bratov s študija in razdelitvi posesti je Zavrh, novozgrajeni dvorec njihovega očeta, spet dobil vlogo, ki mu jo je namenil Adam: postati rezidenca njegove veje Valvasorjeve rodbine. Potem ko Valvasorji tu poldrugo desetletje niso živeli stalno, ampak kvečjemu občasno, dvorec s posestjo pa je upravljal stric Jernej,³⁸⁶ je Zavrh oživel po poroki najstarejšega sina

Janeza Krstnika (* 1613–15, † 1650), poročenega leta 1644 s Sidonijo Regino pl. Barbo (* 1622, † 1708).³⁸⁷ Adamov prvorojeni sin in naslednik si je našel ženo v isti hiši kot pozneje svojo drugo ženo njegov bratranec, polihistorjev polbrat Karel, ki se je oženil z njeno sestro Ano Rozino. Rodovnik v *Slavi* imenuje obe sestri kot rojeni grofici Barbo,³⁸⁸ vendar do grofovskega naslova v resnici nista bili upravičeni ne ob poroki ne kdaj pozneje. Še več, njun oče Andrej Danijel pl. Barbo († 1639) ni bil niti baron, ampak so povzdignitev v baronski stan šele pozneje (1651) dosegli njegovi sinovi, slednjič pa sta dva od njih dobila grofovski naslov (1674).³⁸⁹ In tega je Janez Vajkard Valvasor povsem neupravičeno pritaknil soprogama svojega polbrata in bratrancu.³⁹⁰ Barbi so bili sicer precej pomembna kranjska plemiška rodbina beneških korenin z »izvor-nim« gradom Kozljak pri Plominu v kranjski Istri, po katerem so nosili predikat »zu Waxenstein«, in kranjskim deželanstvom od leta 1548. Njene člane srečujemo na odgovornih mestih v upravi in na vojaških funkcijah, medtem ko so se dokaj pozno uveljavili kot zemljiški posestniki.³⁹¹ V mnogih pogledih so bili v prednosti pred Valvasorji, za katere je priženitev Janeza Krstnika Valvasorja v Barbovo rodbino pomenila tudi afirmacijo Adamove rodbinske veje. Oče Sidonije Regine Andrej Danijel, poročen leta 1619 s Katarino Gall pl. Rudolfseck, je bil praporščak deželne konjenice, prisednik ograjnega sodišča in nazadnje – kar je štel največ – kranjski stanovski poverjenik.³⁹² Kot ženino doto je priženil dvorec Moravče v Moravski dolini,³⁹³ kjer so najverjetneje odraščali tudi njegovi otroci,³⁹⁴

³⁸² Po Radicsevih izpiskih iz objav padovanskih univezitetnih matrik, natančneje iz matrike »nemških juristov«, so bili 16. junija 1636 vpisani Janez Krstnik, Janez Sigfrid in Jurij Sigmund, imenovani po Mediji in Zavrhu kot »Valvasor de Gollnegg et Neudorf«, šest let za njimi, 7. oktobra 1642, pa še njihov bratranec Karel, polihistorjev polbrat, naveden kot kranjski deželan z Medije in Gamberka: *Valvasor de Gollnegg et Gallenberg provincialis Carnioliae* (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II b O rodbini nasplošno). Nobenega Valvasorja ni na objavljenem seznamu kranjskih študentov v Ingolstadt (Radics, Kranjski dijaki, str. 25–27).

³⁸³ Leta 1633 ga najdemo vpisanega na *logiko*, tedaj drugo najvišjo stopnjo graške jezuitske šole (univerze): *Joannes Bapt. Valvasor, Provinc[ialis], Carn[oliensis]* (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 2*, str. 12).

³⁸⁴ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 58. – K slabim 59 goldinarjem preostale Adamove imenjske rente so medtem (1634) pripisali posest že leta 1623 kupljenega dvorca Wagensbüchel pri Dolah pri Litiji z dobrimi 5 goldinarji, tako da je znašala renta 64 goldinarjev in malo manj kot 21 krajcarjev. Ob delitvi leta 1638 se je Janez Sigfrid odcepil z 21 goldinarji in 27 krajcarji imenjske rente, bratoma Janezu Krstniku in Juriju Sigmundu pa je ostalo še 42 goldinarjev, 54 krajcarjev in pol. – Katere dele očetove posesti je leta 1638 prevzel, je iz izvlečka delilne pogodbe znano le za najstarejšega Janeza Krstnika, ki mu je pripadlo 13 hub, dva oštata, ene kajža ter tretjina gornine in desetine (ARS, AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, delilna pogodba 18. 7. 1638). Vse naštetu najdemo 14 let prej tudi v urbarju posesti Adama Valvasorja (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624, priloga 8. 7. 1624).

³⁸⁵ Lichtenbergova tretja žena Magdalena, rojena grofica Attems, je umrla pred 13. julijem 1638, ko govori regest dokumenta o njeni oporoki dediščini, kot živa pa je zadnjič izpričana 8. maja 1637 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 98, fasc. XXXXI, lit. S–15, 4. 3. 1641, pag. 10/Nr. 48, 2/Nr. 4). Prim. ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXII, Lichtenberg.

³⁸⁶ Dokaz, da je završko posest, ki je ležala tako v okolici Zavrha kakor blizu Medije, upravljal Jernej Valvasor, predstavlja medijski urbar za obdobje 1635–1642, v katerem je

inseriran »urbar za Zavrh z medijskimi imenji« (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, s. p., Vrbarium Vwer Naidorff sambt denen Gollnegkherischen Günten).

³⁸⁷ ARS, AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, poročni dogovor 31. 1. 1644.

³⁸⁸ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

³⁸⁹ O starših in bratih Karlove žene Ane Rozine (* okoli 1620, † 1702) in žene Janeza Krstnika Sidonije Regine (* 1622, † 1708) gl. *Die Wappen des Adels*, stolpec 189; Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 143, 145; o starših tudi Radics, *Johann Weikhard*, str. 344, 348; o stanovskih povzdignitvah gl. Frank, *Standerhebungen. 1. Band*, str. 52; o sorodstvenih razmerjih v rodbini Barbo-Waxenstein pa: ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 20, Barbo; Umek, Barbo-Waxenstein, str. 186.

³⁹⁰ Tudi polihistorjev polbrat Karel v oporoki svojo ženo neupravičeno imenuje »rojena grofica«: »ein gebohrne Warbin graffin von Waxenstein« (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694).

³⁹¹ Umek, Barbo-Waxenstein, str. 185–186; *Die Wappen des Adels*, stolpci 186–196; o deželanstvu: Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 496.

³⁹² Umek, Barbo-Waxenstein, str. 185–186; *Die Wappen des Adels*, stolpec 189. – V zapušinskem inventarju ima Andrej Danijel samo najvišji pridobljeni naslov – kranjski stanovski poverjenik (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 8, fasc. V, lit. B–10, 16. 9. 1639, pag. 1). Poverjeniško funkcijo je opravljal zadnji dve leti, v letih 1638 in 1639, ne da bi končal mandat. Po smrti ga je zamenjal polihistorjev oče Jernej Valvasor (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 88).

³⁹³ Smole, *Graščine*, str. 303. – Kranjska imenjska knjiga imenja Andreja Danijela Barba ne pozna (gl. indeks h knjigi št. 5), pa tudi Valvasor ne pove ničesar o načinu in času prenosa Moravč na rodbino Barbo (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 379).

³⁹⁴ V moravških krstnih maticah ni v tem času krsta nobenega

nato pa je najpozneje leta 1636 postal zastavni imetnik Mosconovega gospostva Kostanjevica.³⁹⁵

Janez Krstnik Valvasor se je s Sidonijo Regino pl. Barbo oženil že po smrti njenega očeta. Poročni dogovor je datiran 31. januarja 1644 v Moravčah, kjer je nevesta živila v Barbovem dvorcu.³⁹⁶ V kratkotrajnem zakonu so se mladima zakoncema rodili vsaj trije otroci, sin in dve hčerki, ki so odrastli in jih navaja tudi Valvasorjevo rodovno deblo v *Slavi*.³⁹⁷ Kot zadnji (od odrastlih ali sploh vseh) je prišel na svet Adam Sigfrid (1649–1699), edini krščen v Ljubljani, zato poznamo rojstne podatke samo zanj.³⁹⁸ Že dobro leto

zatem, 10. junija 1650, je oče Janez Krstnik umrl, star komaj kakšnih 35 ali 37 let, in najbrž kot prvi član rodbine našel zadnje počivališče v medijski grajski kapeli.³⁹⁹ Z družino je živel v završkem dvorcu,⁴⁰⁰ kjer je bila v celoti popisana tudi njegova zapuščina, prej skromna kot razkošna, kajti v inventarju ni navedene nobene gotovine, srebrnine in drugih dragocenosti.⁴⁰¹ Pozornost pritegne množina listin, skupaj 128, ki deloma segajo še v Hieronimov čas,⁴⁰² in knjižnica s 16 naslovi v štirih jezikih (latinskem, nemškem, italijanskem in španskem) pretežno pravne vsebine, saj je imel Janez Krstnik pravniško izobrazbo iz Padove, sicer pa najdemo tudi dela teološke, filozofske, zgodovinske in geografske narave.⁴⁰³

Vdova Sidonija Regina je nato živila še skoraj 58 let († 1708).⁴⁰⁴ Od obeh hčerk je poročila le Ano Elizabeto, ki je leta 1668 stopila v zakon z mrzlim bratrancem Janezom Herbardom Posarelom (* 1635, † 1684), vnukom Lukrecije Valvasor, zelo zgodaj umrle starejše sestre svojega deda Adama Valvasorja,⁴⁰⁵ katere družino bomo spoznali v nadaljevanju. Kot Posarelova vdova je Ana Elizabeta označena na Valvasorjevem rodovnem deblu v *Slavi* (1689),⁴⁰⁶ umrla pa je leta 1712 v Ljubljani, po navedbi v mrliški matici stara 68 let (roj. 1644).⁴⁰⁷ Njeno neporočeno sestro Katarino navaja omenjeni rodovnik kot že pokojno, potem ko je kot živa nazadnje izpričana leta 1672.⁴⁰⁸ Edini (odrastli) sin Adam Sigfrid Valvasor

Barbovega otroka in le izjemoma najdemo enega od Barbov kot krstnega botra: Jurija Maksimilijana 22. avgusta 1632 (NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, R 1621–1626, R 1632–1635, R 1637–1645). Barbovi otroci prav tako niso bili krščeni v Ljubljani (prav tam, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Rep R 1588–1621, Rep R 1621–1653). Toda ko je Andrej Danijel leta 1639 v Ljubljani umrl (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 44), je bila njegova zapuščina popisana v Moravčah in Ljubljani (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 8, fasc. IV, lit. B–10, 16. 9. 1639).

³⁹⁵ Smole, *Graščine*, str. 233.

³⁹⁶ ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, poročni dogovor 31. 1. 1644. – Na ženinovi strani je pod pogodbo prvi podpisan njegov stric Jernej Valvasor, na nevestini pa njena ovdovela mati Katarina. Poročni obred so skoraj brez dvoma opravili v moravški župnijski cerkvi, vendar se poročne matice župnije Moravče začnejo šele leta 1700 (Krampač, *Vodnik*, str. 68).

³⁹⁷ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

³⁹⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 223, 18. 4. 1649. – Sodeč po tem, da jo rodovnik Valvasorjev navaja za bratom in pred sestro, bi bila od otrok najstarejša Katarina, ki je poleg tega prvič izpričana kot krstna botra že 9. aprila 1654, in sicer z dvojnimi imenom, kot »Nobilis Domicella Maria Catharina Faluaforin« (NŠAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1653–1658, s. p.). Ana Elizabeta je začela botrovati šele 6. marca 1659 (prav tam, R 1659–1671, s. p.), vendar imamo zanjo podatek o starosti 68 let, ko je 29. aprila 1712 umrla (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 197, 29. 4. 1712). Potemtakem se je rodila že leta 1644, kar je glede na poroko njenih staršev v začetku istega leta povsem mogoče (gl. op. 387). Navsezadnje bi bili lahko z Marijo Katarino tudi dvojčici. Postavlja se vprašanje, kako je Adam Sigfrid lahko izpričan kot krstni boter že 28. novembra 1655 (prav tam), saj mu je bilo tedaj komaj šest let in pol. Vendar pa nihče v drug v sorodstvu ni mogel biti »Generosus Dnus Adamus Seyfridrt Vallalor«, razen če ne gre za pomoto in se za imenom Adam Sigfrid ne skriva Franc Adam iz Jernejeve rodbinske veje. Janez Sigfrid, stric Adama Sigfrida s podobnim imenom, je bil takrat že vsaj nekaj mesecev pokojni (gl. op. 417; gl. tudi Golec, Lažni Valvasor, str. 13). Tako rekoč izključena je možnost, da bi bila dva Adama Sigfrida – brata, pri čemer bi tisti, krščen leta 1649, zgodaj umrl, drugi s povsem enakim imenom (!) pa bi bil starejši in torej tisti, ki je odrasel. Med njima sicer ne bi smelo biti prav veliko starostne razlike, saj je bil Adam Sigfrid leta 1666 vpisan na logiko v Salzburgu (Redlich (izd.), *Die Matrikel*, str. 93). Čas rojstva Adama Sigfrida, april 1649, se popolnoma ujema s podatkom ob poravnavi za očetovo dediščino 21. novembra 1672, da je »zdaj postal polnoleten« (*nunmehr Vogtbahr worden Sohn*) (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. 11. 1699, pag. 13/Nr. 5). Po novem varuškem redu Leopolda I. za Štajersko – in na Kranjskem ni moglo biti drugače – je namreč polnoletnost veljala za moške od dopolnjenega 22. leta starosti (Dolenc, *Pravna zgodovina*, str. 303).

³⁹⁹ Vsebinsko napisa in fotografijo nagrobnika na zunanji stene medijske grajske kapele gl. v: Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorénjska. Peta knjiga*, str. 107–108.

⁴⁰⁰ O bivanju Janeza Krstnika v završkem dvoru priča poleg popisa celotne zapuščine v Zavrhu več drugih dejstev. V Ljubljani, kjer je bil 18. aprila 1649 krščen sin Adam Sigfrid (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 223), pogrešamo krsta obeh hčerk, ki so ju, kot morda krst še katerega otroka, očitno vpisali v danes izgubljeno krstno matico župnije Svibno. Poleg tega je Janez Krstnik v letih 1646–1648 vzdrževal v Zavrhu kot sacelana in vzgojitelja svojih otrok duhovnika Tomaža Sollerja, prej in potem škofjskega duhovnika na Svibnem (NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 52/9, pag. 48, med 4. in 6. 11. 1652). V Zavrhu sta bili v tem času, 27. maja 1647 in 16. junija 1648, datirani dve listini, ki ju poznamo iz regestov v pokojnikovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 11/Nr. 57, 12/Nr. 58), malo pozneje, 2. januarja 1650, pa še ohranjena poravnalna pogodba med Janezom Krstnikom in njegovim mlajšim bratom Janezom Sigfridom (ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, poravnalna pogodba 22. 1. 1650).

⁴⁰¹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650.

⁴⁰² Prav tam, pag. 3–19.

⁴⁰³ Prav tam, pag. 20–21.

⁴⁰⁴ Pokopali so jo na Mediji 30. maja 1708 (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723).

⁴⁰⁵ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109; NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682, s. p., 5. 8. 1668). – O Posarelu bo govor pri obravnavi družine njegove babice Lukrecije Posarel, rojene Valvasor.

⁴⁰⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁴⁰⁷ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 197, 29. 4. 1712.

⁴⁰⁸ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109. – Bržčas Katarina ni bila sposobna za samostojno življenje. Ob poravnavi za dediščino, sklenjeni 21. novembra 1672, jo je kot varuhinja (*als*

(* 1649, † 1699), od 1667 baron, hkrati edini na Kranjskem živeči vnuk Adama Valvasorja, se je leta 1673 poročil z Marijo Ano baronico Moscon,⁴⁰⁹ sicer pa ne v poslovnem ne v javnem življenju ni bil kakšna zelo opazna osebnost. V skladu s pričakovanji in glede na svojo izobrazbo – študiral je v Salzburgu⁴¹⁰ – je postal prisednik ograjnega sodišča, kar je v *Slavi* poudaril tudi Janez Vajkard. Ko je pri petdesetih umrl, so v njegovi zapuščini popisali blizu 50 knjižnih naslovov, na prvem mestu *Slavo vojvodine Kranjske*.⁴¹¹ Zadnje desetletje in pol je bil lastnik Medije, kar je leta 1683 postal tako, da jo je zamenjal za Zavrth. Dotlej je bila Medija v posesti vdove njegovega mrzlega strica, polihistorjevega brata Janeza Herbarda († 1681).⁴¹² Adam Sigfrid se je tako z družino ustalil na »izvornem gradu« kranjskih Valvasorjev,⁴¹³ ki ga je sedemdeset let prej prav kratko obdobje že posedoval njegov ded Adam.

Adamov drugi sin **Janez Sigfrid** (* ok. 1617, † 1650–1655) ki je po razdelitvi očetove posesti prvi vsaj uradno začel na svojem, je tako kot Janez Krstnik umrl zgodaj. Poleg tega se ni nikoli poročil⁴¹⁴ in je pustil o sebi razmeroma malo poročil. Po imenjski knjigi je hitro odprodal tretjino podedovane posesti,⁴¹⁵ sicer pa se je zadrževal v Zavrthu ali nekje v bližini, saj je po besedah poravnalne pogodbe iz leta 1650 namesto brata Janeza Krstnika urejal njegove Transporte pro-

vianta.⁴¹⁶ Kot živ je zadnjič izpričan prav v omenjeni pogodbi. Poznejši regest pogodbe med njegovi dediči prča, da je umrl najpozneje avgusta 1655,⁴¹⁷ torej še pred štiridesetim letom starosti. Njegov okrnjeni delež završke posesti so si tedaj razdelili na dve polovici: prvo je dobil brat Jurij Sigmund, drugo pa dediči že pokojnega najstarejšega brata Janeza Krstnika.⁴¹⁸

O tretjem Adamovem sinu **Juriju Sigmundu** (* ok. 1618, † 1686–89) je njegov bratranec Janez Vajkard zapisal, da je bil nekaj časa lastnik dvorca Klevišče pri Polšniku,⁴¹⁹ na rodovniku v IX. knjigi *Slave* pa je poleg križca, zaznambe za pokojne, lakonsko navedel, da »se je iz dežele izselil« (*aus dem Lande gezogen*).⁴²⁰ Njegovo ženo in otroke je kranjski polihistor premisljeno zamlčal, potem ko se je že vnaprej opravičil, da potomcev izseljenih Valvasorjev ne navaja, ker za vse ne ve.⁴²¹ Dejansko je Janez Vajkard dobro poznal usodo svojega generacijo starejšega bratranca Jurija Sigmunda, na čigar račun je v otroštvu in mladosti slišal veliko kritik. Pri svojih šestnajstih letih, leta 1657, pa se je tudi povsem zavedal razsežnosti sorodnikov »izključitve« iz rodbine. Jurij Sigmund, ki mu je rodna Kranjska odrekla gostoljubje, je deloma tudi po sili razmer živel v vsaj petih deželah: Kranjski, Koroški, Štajerski, na Beneškem in Hrvaškem. Po študiju v Padovi (1636), kjer se je mudil z obema bratoma,⁴²² je v začetku štiridesetih let spet potoval po Italiji,⁴²³ nato pa se je ustalil doma na Kranjskem. Starejši brat Janez Krstnik, završki graščak, mu je njegovo tretjino podedovane očetove dediščine izplačal v denarju, s katerim je Jurij Sigmund leta 1645 kupil manjšo posest z dvorcem Klevišče pri Polšniku, kakšni dve uri severozahodno od Zavrha, kjer je tudi prebival. Poleg tega je nedaleč stran, v okolici Svibnega, začel kopati svinčovo rudo, in sicer skupaj s polihistorjevim krstnim botrom Konradom Ruessom baronom Ruessensteinom. Njegov življenjski slog je močno vznemiril širši Valvasorjev rod, s katerim je prišel Jurij Sigmund v navzkrižje, potem ko se je oženil z nekim kmečkim dekletom neznanega imena. Valvasorji so zanj pri deželnih stanovih že leta 1651 zahtevali kazni, po šestih letih (1657) pa so mu ti resnično odvzeli kranjsko de-

Nothgerhabin oder Vertreterin) še vedno zastopala mati, čeprav je bila »gospodična Katarina« starejša od brata Adama Sigfrida (gl. op. 398), o katerem regest poravnalne pogodbe pravi, da je postal polnoleten (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. 11. 1699, pag. 13/Nr. 5). Pomenljivo je dejstvo, da Katarina za razliko od brata in sestre leta 1667 ni bila povzdignjena v baronski stan (Frank, *Standeserhebungen*. 5. Band, str. 54).

⁴⁰⁹ Poročila sta se 30. januarja 1673 v Mengšu, v nevestini domači župniji (NŠAL, ZA Mengeš, Matične knjige, P 1669–1702, s. p.). Nevesta je bila doma z gradu Jablje pri Trzinu, kjer se je najverjetneje tudi rodila, in sicer med letoma 1650 in 1655, ko v vrsti krstnih matic menceške župnije zija vrzel (prim. prejšnjo in poznejšo krstno matico: prav tam, R 1643–1650, R 1655–1668). Dne 7. novembra 1655 je bila krščena njena sestra Eva Maksimila, starša pa sta bila Janez Krstnik baron Moscon in Marija Sidonija, rojena pl. Rasp (prim. Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 145).

⁴¹⁰ Adama Sigfrida Valvasorja srečamo leta 1666 kot študenta v Salzburgu na študijski stopnji *logika* (Redlich (izd.), *Die Matrikel*, str. 93).

⁴¹¹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. 11. 1699, pag. 43–52.

⁴¹² ARS, AS 748, Gospostvo Krumperk, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenu Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683. Prim. Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165, 399; Smole, *Graščine*, str. 286, 562.

⁴¹³ Prvo pričevanje o njegovem bivanju na gradu je rojstvo dvojčkov, krščenih 10. maja 1683 (NŠAL, ZA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p.).

⁴¹⁴ Valvasorjevo rodovno deblo v *Slavi* ga navaja kot pokojnega in brez žene (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109).

⁴¹⁵ Dobrih 64 funtov imenjske rente pokojnega očeta Adama so si bratje leta 1638 razdelili na tri enake dele. Od skupnega imena so tretjino, približno 21 goldinarjev in pol, prepisali na Janeza Sigfrida, po enem pripisu in dveh odpisih pa je ta še istega leta pristal na nekaj manj kot 15 goldinarjih (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 58, 59).

⁴¹⁶ ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, poravnalna pogodba 22. 1. 1650. – Pred tem je leta 1648 na Mediji sklenil neko menjalno pogodbo (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 13/Nr. 72).

⁴¹⁷ O njegovih dedičih govori regest pogodbe med sorodniki z dne 21. avgusta 1655 v zapuščinskem inventarju nečaka Adama Sigfrida (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 24. 10. 1699, pag. 40–41/Nr. 69).

⁴¹⁸ Natančneje o tem: Golec, Lažni Valvasor, str. 11, 15.

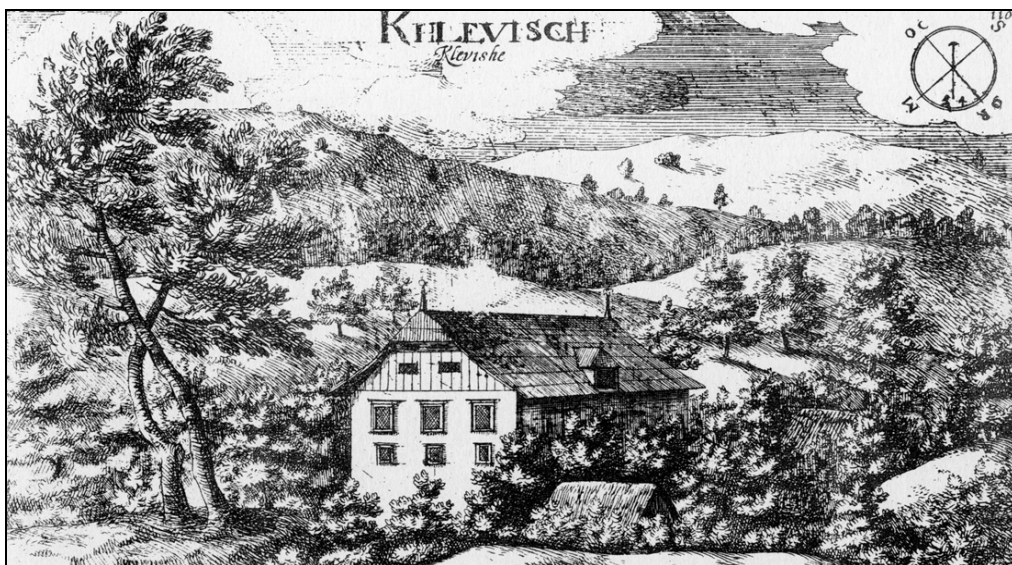
⁴¹⁹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 305.

⁴²⁰ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁴²¹ Prav tam, str. 108.

⁴²² Gl. op. 330.

⁴²³ Dne 4. maja 1640 je v Ljubljani izdal zadolžnico Marku Petschacherju ml. za posojenih 150 srebrnih kron, »welihe er mir, zu meiner rais in Italia trailihen figestrekt hat«; posojilo naj bi z obrestmi vrnil v treh letih, zanj pa je kot hipoteko zastavil svoj dedni delež, ki ga je imel pri bratu Janezu Krstniku (ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Jurij Sigmund Valvasor, zadolžnica 4. 5. 1640).

Dvorec Klevišče po Valvasorjevi Topografiji Kranjske iz leta 1679 (Topographia, št. 110).

želanstvo in izbrisali njegovo ime iz matrike plemičev in deželanov. »Izobčeni« član rodbine je že pred tem zapustil deželo in prodal svojo posest, približno 10 goldinarjev in pol imenjske rente, sestavljene iz Klevišča in dediščine po bratu Janezu Sigfridu. Zatem se je nekaj časa zadrževal na posesti grofov Zrinskih, bolj verjetno na Hrvaškem kakor v Medžimurju (1661), in nato približno dve desetletji kot preizkuševalec rud na Koroškem, pri uradu koroškega višjega rudarskega sodnika (vsaj od 1668). O njegovi družini je znanega le malo. Žena je zadnjič omenjena leta 1661, ko je Jurij Sigmund tudi zadnjikrat izpričan na Kranjskem. V ženinem spremstvu je prišel na Polšnik poravnat neke račune s tamkajšnjim župnikom, kar se je sprevrglo v incident z neznanim epilogom. Hči Barbara je bila že leta 1650 pokopana v polšniški župnijski cerkvi, sin Gregor Ferdinand, prav tako rojen še na Kranjskem in verjetno nekaj mlajši od sestre, pa se je pozneje naselil v Gradcu, se tam najprej preživljal kot lakaj, nato kot starinar in nazadnje, od leta 1683, več desetletij kot deželnostanovski puškarski mojster, kar mu je uspelo postati zaradi neizmerne vztrajnosti. Oče Jurij Sigmund, polihistorjev »izobčeni« bratranec, je kot živ zadnjič omenjen 8. maja 1685, ko je že zapustil službo rudarskega strokovnjaka in je brez uspeha prosil za nekakšno pokojnino. Kmalu zatem je umrl, enkrat med letoma 1686 in 1689, star okrog 70 let. Po poznejšem pričevanju omenjenega sina so ga pokopali v Deutschlandsbergu pri Lipnici na Štajerskem, kjer je očitno preživel zadnje kratko obdobje svojega življenja. Kot že Jurij Sigmund je bil tudi njegov sin Gregor Ferdinand († 1726 v Gradcu) prisiljen opustiti plemiški način življenja in se preživljati z znanjem in delom lastnih rok. Imel je številno družino, iz dveh zakonov dvanajst otrok, a se njegov rod v Gradcu vsaj po moški strani ni nadaljeval.⁴²⁴

⁴²⁴ Življenjsko zgodbo Jurija Sigmunda sem pred kratkim natančno obravnaval v: Golec, Lažni Valvasor, str. 8–20. Zapis o odvzemu kranjskega deželanstva in izbrisu iz matrike

Edina hči Adama Valvasorja **Poliksena** (* ok. 1612, † 1647) se ob svoji drugi poroki leta 1643 prvič razkrije s polnim imenom Poliksena Elizabeta, in to tako v poročnem dogovoru kot v ljubljanski poročni matici.⁴²⁵ Omožena je bila torej dvakrat, prvič s človekom, čigar plemiške korenine so v deželi segale precej globoko, baronstvo pa se mu je za las izmaknilo, in drugič z meščanskim povzpeticom, ki je šele po poroki z njo postal deželan in plemič, nekaj let pred smrtjo pa mu je uspelo pridobiti celo baronski naslov. Obe Poliksenini poroki sta bili plod bolj ali manj spretne rodbinske politike, na čelu katere je stal polihistorjev oče Jernej kot varuh nedoletnih otrok pokojnega brata. Janez Vajkard je bil slabo poučen o Polikseninem prvem soprogu **Francu Kristofu Schwabu pl. Lichtenbergu**, saj ni poznal niti njegovega imena. Na rodovnem deblu svoje rodbine ga je namreč označil zgolj kot »Freyherrn N. von Lichtenberg«⁴²⁶ in mu torej pritaknil baronski naziv, ki je bil v resnici sporen. Sredi tridesetih let sta namreč brata Franc Kristof Schwab pl. Lichtenberg s Strmola in Franc s Tuštanja prosila cesarja Ferdinanda II. za podelitev baronstva, a z le delnim uspehom. Kmalu zatem preminuli cesar naj bi v začetku leta 1637 na državnem zboru njuni prošnji sicer ustno ugodil, ni pa temu sledila izstavitev potrditvene listine, ker naj bi novemu cesarju Ferdinandu III. prišlo na uho, da so bili Schwabi pl. Lichtenbergi, zlasti njihove ženske predstavnice, še do nedavna neomajno protestantska rodbina. Baronsko diplomo jim je tako šele slabega četrta stoletja pozneje,

plemičev je bil naknadno odkrit še v sejnih zapisnikih deželnih stanov; vsebina je identična, le datum je nekoliko poznejši: 4. avgust in ne 3. april 1657 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 888, fasc. 15, sejni zapisniki 1622–1633, fol. 70v; šk. 892, fasc. 18, sejni zapisniki 1646–1660, fol. 557v).

⁴²⁵ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1863, 1643 VII. 5., s. 1.; NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651, pag. 98.

⁴²⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

11. marca 1660, izdal Leopold I., vendar je z njo priznal povzdignitev Ferdinanda II. z dne 5. januarja 1637 ter prosilcem dovolil, da lahko izpustijo prvi del priimka in se odtlej imenujejo »baroni Lichtenberg, gospodje na Tuštanju, Ortneku in Otenštajnu«. Soprolog Poliksene Valvasor Franc Kristof torej za življenja ni bil priznan kot baron in se tako tudi ni naslavljal.⁴²⁷ Za barona Lichtenberga ga je naredil Janez Vajkard, ki ni imel pomislekov, ko je bilo treba v lastni rodbini koga za kakšno stopnjo povzdigniti.

Schwabov rod je bil na Kranjskem sicer trdno zakoreninjen, povezan z »izvornim gradom« oziroma dvorcem Tuštanj pri Moravčah. Deželanstvo je imel že od leta 1515, drugi del naslova pa je od srede 16. stoletja neuradno in od leta 1575 tudi uradno nosil po starodavnem rodu viteзов Lichtenbergov, v katerega je vstopil s poroko.⁴²⁸ Soprolog Poliksene Valvasor Franc Kristof Schwab pl. Lichtenberg se je kot sin Franca Kristofa st. in Neže pl. Sauer rodil okoli leta 1595,⁴²⁹ najverjetneje na Lihtenberku pri Bogenšperku, v očetovem gradu,⁴³⁰ ki ga je sam leta 1630 prodal,⁴³¹ veliko pozneje pa je stari grad že kot razvalina postal last Janeza Vajkarda Valvasorja (1672).⁴³² Franc Kri-

štof je bil torej približno 17 let starejši od svoje četrte in zadnje žene, Valvasorjeve sestrčne Poliksene, in tako po letih neprimerno bliže njenemu pokojnemu očetu ter zlasti stricu Jerneju Valvasorju, ki je imel pri poroki odločilno besedo kot varuh svojih nečakov. Zaradi protestantske usmerjenosti glavnine rodbine Schwab pl. Lichtenberg bi utegnil imeti Poliksenin že dolgo rajni oče Adam Valvasor nekaj pomislekov glede hčerkinе poroke, a medtem so se časi spremenili. Poleg tega je bil že oče Franca Kristofa katoličan, v svoji bližnji in daljni rodbini kot tak sicer povsem osamljen.⁴³³ Ko se je protestantizmu zvesti del rodbine leta 1628 odločil za izselitev iz Kranjske in habsburških dežel, za Franca Kristofa ni bilo dileme.⁴³⁴ Še preden je prodal domači Lihtenberk (1630), je s prodajo prešel v tuje roke njegov prav tako podedovani dvorec Wagensbüchel blizu Valvasorjevega Zavrha, ki ga je od kupca že istega leta 1623 kupil prav Adam Valvasor.⁴³⁵ Po izgubi Lihtenberka je Franc Kristof kupil in čez štiri leta spet prodal dvorec Šinkov turn pri Mengšu (1630–1634),⁴³⁶ ter se slednjič ustalil kot gospodar Strmola pri Cerkljah na Gorenjskem, kupljenega leta 1634.⁴³⁷ Tedaj je bil poročen že tretjič, a ga je tudi v tem zakonu spremljala smola. V poldrugem desetletju so mu namreč druga za drugo pomrle vse tri žene,⁴³⁸ tretja med sredo leta 1637 in sredo 1638.⁴³⁹ Tako bi se s Polikseno Valvasor lahko najprej poročil v drugi polovici leta 1637 in najpozneje leta 1640, leto pred svojo smrtjo, vendar ni o poroki znane niti določene.⁴⁴⁰ Polikseni je bilo (že) okoli 26 let, ko je postala Schwabova četrta soproga in mačeha

⁴²⁷ Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 180. – Baronska diploma je bila izdana na prošnjo Franca ter njegovih (mrzlih) bratrancev (*Vettern*), bratov Janeza Jurija in Franca Bernarda (ARS, AS 1064, Zbirka plemiških diplom, št. 64, 11. 3. 1660). Franc je v njej izrecno naveden kot sin kranjskega stražmojstra Franca Kristofa in je bil torej tisti njegov edini sin, čigar imena L. Slana ni poznala in je zanj na rodovniku pustila prazen prostor (Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, Preglednica I med str. 188 in 189).

⁴²⁸ Prav tam, str. 172–175.

⁴²⁹ Prav tam, str. 176 in Preglednica I med str. 188 in 189.

⁴³⁰ Pri dosedanjih obravnavah rodbine Schwab pl. Lichtenberg in gradu Lihtenberk je ostalo prezrto, da so zapuščinski inventar Franca Kristofa st. leta 1607 sestavili na Lihtenberku (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 97, fasc. XXXXI, lit. S–5, 31. 7. 1607). Varuh njegovih dveh otrok je postal njegov polbrat Martin Bertold, ki je prav tako živel na Lihtenberku, tam pa se je leta 1626 omožila tudi Suzana Felicita, hči Franca Kristofa st. in sestra Franca Kristofa ml. (Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 176).

⁴³¹ M. Smole, *Graščine*, str. 259) je na podlagi regesta v zapuščinskem inventarju Franca Alberta barona Kheysela, ki je Lihtenberk leta 1672 prodal Janezu Vajkardu Valvasorju, napačno sklepala, da je imel grad do leta 1629 Janez Danijel pl. Wernegk, ki naj bi ga tedaj prodal Francu Kristofu pl. Schwabu (Lichtenbergu), ta pa naslednje leto Juriju baronu (dejansko le pl.) Kheyselu. V resnici Franc Kristof ni bil samo prehodni lastnik, ampak dedič očetovega gradu. V registih obeh kupoprodajnih dogovorov je naveden na prvem mestu, torej kot prodajalec (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 50, fasc. XXVI, lit. K–42/I, 25. 8. 1674, pag. 41–42/Nr. 112). Do uresničitve prve prodaje namreč ni prišlo, ampak le do druge. Tako so Lihtenberk z imenjsko rento dobrih 36 golderjev v imenjski knjigi leta 1635 prepisali na Kheysela (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 100). Smoletova, ki ni uporabljala imenjske knjige, ni vedela za prejšnjega lastnika Franca Kristofa Schwaba pl. Lichtenberga st. († 1607), zato jo je regist o dvojni kupoprodaji v letih 1629 in 1630 tem laže zavedel. Valvasor sicer pravi, da so gospodje Schwabi dobili grad s poroko (ne torej s prodajo), česar časovno ne opredeljuje, in da je pred približno 50 leti (torej okoli 1639) z nakupom prešel na Jurija Kheysela, ki ga je podrl (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 338).

⁴³² Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 339; prim. Smole, *Graščine*, str. 259.

⁴³³ Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 176. – Prim. tudi Slana, Grad Strmol, str. 168–169 (tu se je avtorica pri rojstnih podatkih Franca Kristofa opirala na Lazarinjevo genealoško zbirko, zato se razlikuje od njenih poznejših ugotovitev).

⁴³⁴ Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 178; ista, Grad Strmol, str. 168.

⁴³⁵ O obeh prodajah: ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 21–22/Nr. 79. – Prva prodaja in zmanjšanje imenjske rente, vsekoli vodene na ime dedičev Franca Kristofa st., sta v kranjski imenjski knjigi zabeležena šele leta 1634 (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 96).

⁴³⁶ Smole, *Graščine*, str. 481. – Prenos lastništva v kranjski imenjski knjigi pogrešamo (prim. abecedni seznam h knjigi št. 5). – Franc Kristof se je medtem nekaj časa zadrževal v dvorcu Volčji potok pri Mengšu, kjer je v letih 1629 in 1630 datiral dve pismi (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 154, Gallenberg, Korespondenca, pag. 258, 264).

⁴³⁷ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 98, fasc. XXXXI, lit. S–15, 4. 3. 1641, pag. 8/Nr. 35. – Prim. Smole, *Graščine*, str. 468; Slana, Grad Strmol, str. 167. – Prenos lastništva v kranjski imenjski knjigi ni naveden (prim. abecedni seznam h knjigi št. 5).

⁴³⁸ Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 176 in Preglednica I med str. 188 in 189; ista, Grad Strmol, str. 168.

⁴³⁹ Magdalena, rojena baronica Attems, je kot živa zadnjič izpricana ob izdaji pobotnice, datirane 8. maja 1637 na Jami, regist dokumenta z dne 13. julija 1638 pa govori že o njeni oporočni dediščini (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 98, fasc. XXXXI, lit. S–15, 4. 3. 1641, pag. 10/Nr. 48, 2/Nr. 4).

⁴⁴⁰ Poročne pogodbe v močevem zapuščinskem inventarju ni, vpisa poroke pa tudi ne v poročnih maticah župnij Ljubljana–Sv. Nikolaj in Cerklje na Gorenjskem (NSAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651; ZA Cerklje na Gorenjskem, Matične knjige, P 1630–1655).

njegovim trem mladoletnim otrokom.⁴⁴¹ Kot vse kaže, zakonca nista stalno živela na Strmolu, saj v krstni matici župnije Cerklje ni krsta njune edine hčerke Katarine Sidonije (roj. okoli 1640),⁴⁴² možev zapuščinski inventar iz leta 1641 pa na tem gradu ne navaja sploh nobene zapuščine.⁴⁴³ Ugotovitev daje slutiti, da je nastal za strmolsko zapuščino poseben inventar, toda na drugi strani glede na obsežen popis predmetov vključno z listinami ni dvoma, da je bil pravi dom Franca Kristofa in Poliksene dvorec Jama (Grubenbrunn) v Zgornji Šiški nad Ljubljano; le nekaj malega pokojnikovih premoženj so popisali v Vrenčonovi hiši v Ljubljani.⁴⁴⁴ Jama je bila bodisi v njegovi lasti bodisi v zakupu in to vsaj od leta 1637, ko je njegova tretja žena tam sklepala pravne posle.⁴⁴⁵ Edino hčerko iz zakona s Polikseno Valvasor so potemtakem krstili v Šentvidu nad Ljubljano, krst pa je bil vpisan v tamkajšnje že dolgo izgubljeno krstno matično knjigo.⁴⁴⁶ Schwab pl. Lichtenberg morda niti ni dočkal hčerkinega rojstva, saj je umrl nedolgo pred 4. marcem, 1641, ko so popisali njegovo zapuščino.⁴⁴⁷ Potem ko ga leta 1630 srečamo v funkciji deželne stražmojstra,⁴⁴⁸ je bil ob smrti praporščak deželne konjenice.⁴⁴⁹ Zadnje počivališče naj bi imel v Cerkljah, še pred tem pa je za varuha otrok določil daljnega bratranca Leopolda pl. Raumschüssla, ki ga bomo še srečali kot očima polihistorjeve matere Ane Marije Rauber. V letu, ko se je Poliksena vnovič omožila, leta 1643, je omenjeni varuh Strmol prodal, in sicer polihistorjevemu krstnemu botru in vnetemu naravoslovcu

Konradu Ruesu baronu Ruessensteinu.⁴⁵⁰ Poliksena Valvasor je bila tako dvakrat posredno povezana s svojim bratrancem Janezom Vajkardom, ki se je tedaj, ko je ona že ovdovela, šele rodil. Mogoče pa je govoriti še o tretji povezavi, in sicer med polihistorjem in Polikseninim prvim možem, saj sta bila vsak v svojem času lastnika Lihtenberka tik zraven Bogenšperka.

Če so Poliksena kot ne več rosn mladenki našli moža, kar nekaj starejšega od nje, a skorajda barona, se je kot mlada vdova in mati hčerkice morala v drugo zadovoljiti s precej manj »žlahtnim« soprogom, sicer prav tako petičnim vdovcem, vendar tedaj še brez plemiškega naslova in lastnega grajskega domovanja. **Karel Witz** se v poročnem dogovoru 5. julija 1643, datiranem prav na dan poroke v ljubljanski stolnici, naslavlja po skromni posesti svojega očeta, dvorcu Glince pri Ljubljani, kot »Wiz zu Khleiniz«, sicer pa je bil višji rudarski sodnik na Kranjskem in Goriškem ter zakupnik gospostva Fužine.⁴⁵¹ Witz, manj starejši od Poliksene kakor njen prvi mož, le kakšnih pet do deset let, se je rodil v začetku 17. stoletja (med 1602 in 1607) v ljubljanski meščanski družini, ki je bila konec 16. stoletja še potrjeno protestantska.⁴⁵² Glince, nastale na mestu kmetije z mlinom in podložne ljubljanski križniški komendi, je po letu 1608 sezidal njegov oče, trgovec Marko Witz, poznejši notranji mestni svetnik in večkratni župan Ljubljane, v vseh pogledih ambiciozen mož. Vsi Markovi otroci so se namreč poročili s plemiči in plemkinjami, Karel, zet Adama Valvasorja, celo z dvema. Prav Karel, dobra tri desetletja višji rudarski sodnik (1636–1667), si je nakopičil tudi največje premoženje in umrl kot baron.⁴⁵³ Pred

⁴⁴¹ O Schwabovih ženah in otrocih: Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 176 in Preglednica I med str. 188 in 189; prim. tudi ista, Grad Strmol, str. 168–169.

⁴⁴² Prim. NŠAL, ŽA Cerklje na Gorenjskem, Matične knjige, R 1635–1643.

⁴⁴³ Maja 1637 (brez navedbe dneva), še pred poroko s Polikseno, je Franc Kristof sicer na Strmolu datiral pismo (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 154, Gallenberg, Korrespondenca, pag. 266).

⁴⁴⁴ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 98, fasc. XXXXI, lit. S–15, 4. 3. 1641.

⁴⁴⁵ Na Jami sta datirani dve pogodbi, ki ju je 3. in 8. maja 1637 podpisala njegova tretja žena Magdalena, rojena baronica Attems (prav tam, pag. 7/Nr. 31, 10/Nr. 48). V njegovem zapuščinskem inventarju sicer ni ne kupoprodajne ne zakupne pogodbe za ta dvorec, zgovorno pa je dejstvo, da prav za ta čas ni znano, čigav je bil. Po Valvasorju ga je »nekoč« imel kranjski deželni vicedom Oktavij grof Panizol (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 291), leta 1642 pa ga je Emilija pl. Raumschüssl, rojena Panizol, prodala Volfgangu Markoviču (Smole, *Graščine*, str. 200). Prav omenjeni Raumschüsslovi in Magdaleni Schwab pl. Lichtenberg je Karel Panizol 3. maja 1637 izdal na Jami pobotnico za 3.000 goldinarjev, v istem dvorcu pa sta ženski pet dni pozneje sklenili neko pogodbo neznane vsebine (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 98, fasc. XXXXI, lit. S–15, 4. 3. 1641, pag. 10/Nr. 48, 7/Nr. 31). Tudi v kranjski imenjski knjigi Jama ni dokumentirana v rokah Franca Kristofa (prim. abecedni seznam h knjigi št. 5).

⁴⁴⁶ Šentviške krstne matice se začenejo leta 1662, poročno 1710 in mrliške šele 1754 (Krampač, *Vodnik*, str. 60).

⁴⁴⁷ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 98, fasc. XXXXI, lit. S–15, 4. 3. 1641.

⁴⁴⁸ Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 176.

⁴⁴⁹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 98, fasc. XXXXI, lit. S–15, 4. 3. 1641, pag. 1.

⁴⁵⁰ Slana, Lichtenbergi na Tuštanju, str. 176; ista, Grad Strmol, str. 168–169; Smole, *Graščine*, str. 468. – V kranjski imenjski knjigi so strmolsko imenja pripisali Konradu Ruessu baronu Ruessensteinu naslednje leto 1644, in sicer s precej skromno imenjsko rento okoli 14 goldinarjev in pol (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 36).

⁴⁵¹ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1863, 1643 VII. 5., s. 1.; NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651, pag. 98. – V poročnem dogovoru je izpuščen kraj, sicer pa je določeno, da ostane dogovor v veljavi do sestave pravega poročnega pisma. Imena podpisnikov pričajo, kdo je v Polikseninim sorodstvu kaj veljal. Na njeni strani so namreč podpisani stric Andrej Gusič, tetin mož Nikolaj Tadjolovič, oba sorodnika po materini strani, ter brat Janez Sigfrid Valvasor in Janez Jurij Posarel, bratranec po Valvasorjevi strani.

⁴⁵² Čas rojstva je določen glede na naslednje ugotovitve: 1) Med letoma 1602 in 1607 je v krstnih maticah ljubljanske stolne župnije vrzel (Krampač, *Vodnik*, str. 56); 2) otroci Karlovega očeta Marka so bili krščeni v letih 1600 in 1610–1622 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige Rep R 1588–1621, Rep R 1621–1653); 3) Karel in Marko Witz s Kranjske, ki ju ni med znanimi krščenci, sta leta 1618 izpričana na ljubljanski jezuitski gimnaziji (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 161). – O rodbini Witz natančno: Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*, str. 142–153.

⁴⁵³ O rodbini Witz in Glincah: Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*, str. 142–153. – O nastanku Glinca iz kmetije z mlinom, ki jo je Marko Witz kupil leta 1608, gl. prav tam, str. 145. Iz kranjske imenjske knjige sama pridobitev posesti ni razvidna, saj je šlo za podložniško zemljišče. Imenja Marka Witz z dobrimi 14 goldinarji so v knjigo vpisali šele leta 1651, ko se mu je pridružila nova pridobitev (ARS, AS

Polikseno Valvasor je imel za ženo Elizabeto Posarel, s katero je stopil pred oltar 13. februarja 1630 v Ljubljani.⁴⁵⁴ Bila je hči Matije Posarela, prvič poročenega s Poliksenino teto Lukrecijo Valvasor,⁴⁵⁵ kar pomeni, da se je Witz oženil z mladenkama, ki sta imeli skupne sorodnike. Elizabetin polbrat Janez Jurij Posarel je bil namreč bratranec Poliksene Valvasor, njeni poroki z Witzem pa so botrovali ohranjeni stiki med družinama Valvasor in Posarel, o katerih bomo še govorili. Poroka s Polikseno Valvasor je bila za Karla Witzo samo še ena odskočna deska za strm družbeni vzpon. Ambiciozni mož je namreč kranjske deželne stanove kmalu zatem zaprosil za sprejem med deželane in v prošnji na prvem mestu zapisal, da se je dvakrat oženil s plemkinjama, prvič s Posarelovo, katere mati je bila iz Kobenzlovega rodu, drugič pa z Valvasorjevo, prek katere je postal sorodnik rodbin Schwab, Scheyer, Apfalter in drugih »prastarih« z njimi sorodstveno povezanih rodov. Kot lastne zasluge je lahko navedel le službo višjega rudarskega sodnika in se zavezal, da bo svojo posest v kratkem povečal.⁴⁵⁶ Tako je leta 1645 s pridobitvijo kranjskega deželanstva nadoknadil »pomankljivost«, ki bi jo lahko očitali Poliksenu, od katere je pokojni oče zahteval, da se omoži stanu primerno. Potem ko je prejel deželanstvo kot »Wütz von Gleinitz«, ⁴⁵⁷ mu je cesar Ferdinand III. naslednje leto 1646 izboljšal grb in dovolil uporabljati plemiški predikat »von Wützenstain auf Gleinitz«. ⁴⁵⁸ Valvasor (1689) piše njegov plemiški naslov kot »von Wizenstein«. ⁴⁵⁹ Toda tako kot Poliksena nikoli ni bila baronica Lichtenberg, ni nikoli postala baronica Witzenstein, saj je preminila vsega tri leta in pol po sklenitvi zakona, veliko preden je Karel dobil baronski naslov. Umrla je že 4. januarja 1647 v Ljubljani, po

navedbi v mrliški matici stara 36 let,⁴⁶⁰ dejansko sicer nekoliko mlajša, najbrž v 35. letu, pokopali pa je niso v očetovi kapeli pri jezuitih, temveč pri frančiškanih.⁴⁶¹

Njen ovdovali poplemeniteni soprog Karel Witz pl. Witzenstein, rudarski sodnik in gosposkiški zakupnik z deželanskim naslovom, je šele po njeni smrti končno postal gospod na svojem. Leta 1651 je kupil gospostvo Lebek pri Vačah z dvorcem Ponoviče ob Savi, nedaleč od Litije,⁴⁶² s katerega je združeno posest tudi upravljal. Ponoviška posest skupaj s pridruženo desetino in slabimi 25 goldinarji imenjske rente ni bila prav obsežna, a jo je Witzenstein zlasti z dedovanjem desetine, pripadajoče očetovim Glincom, povečal na dobrih 41 goldinarjev imenjske rente.⁴⁶³ Karel, sin ljubljanskega meščana, je podobno kot njegov oče stremel še više in svoje sanje tudi uresničil. Baronski naslov je prejel nekaj mesecev pred tremi Valvasorji, 22. julija 1667, in sicer kot višji rudarski sodnik na Kranjskem.⁴⁶⁴ Ko je leta 1672 umrl, je njegovo premoženje obsegalo gospostvo Lebek z novim sedežem v dvorcu Ponoviče pri Litiji, nekaj majhnih dvorov in očetovo hišo v Ljubljani.⁴⁶⁵

173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1662), fol. 130). Valvasor dvorca ni obravnaval posebej, ampak mimogrede pri opisu vasi Glince, pri čemer je kot lastnika omenil Markovega sina Karla, in sicer kot »pokojnega barona Witzensteina« (Valvasor, *Die Ehre II*, str. 118). Z umestitvijo vasi h Gradaščici je tudi neizpodbitno izpričal, da gre za nekdanjo vaš Glince na območju današnjega Viča in ne za Glince pri Šentvidu nad Ljubljano. Novejša kasteološka literatura ne pozna Fabjančičevih spoznanj o nastanku dvorca, saj so bila ta do leta 2005 le v tipkopisu. Medtem ko M. Šmole (*Graščine*, str. 154) in I. Jakič (*Vsi slovski gradovi*, str. 109) dvorec zmotno postavljata v šentviške Glince, je I. Stopar zlasti na podlagi Valvasorja podal pravilno lokacijo (Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Četrta knjiga*, str. 49–51).

⁴⁵⁴ NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1605–1632, pag. 259.

⁴⁵⁵ O Elizabeti Posarel gl. v nadaljevanju pri obravnavi rodbine Matije Posarela.

⁴⁵⁶ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 848, Pisma deželanstva, W–24, Wütz von Glainitz, prezentirano 3. 2. 1645, 3. 2. 1645.

⁴⁵⁷ Prim. podelitev deželanstva: Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 501.

⁴⁵⁸ ARS, AS 1064, Zbirka plemiških diplom, št. 114, Karl Wütz von Wützenstein auf Gleinitz, 10. 10. 1646. – Njegov podpis *Carl v. Wützenstein* nosi dopis stanovskim poverjenikom, nastal leta 1646 ali kmalu zatem (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 848, Pisma deželanstva, W–24, Wütz von Glainitz, s. d.).

⁴⁵⁹ V *Slavi* je rodbina navedena med baronskimi (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 106).

⁴⁶⁰ NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 92. – Mrliška knjiga je nekoliko površna tudi pri njenem osebnem imenu, saj jo imenuje: *D. [omina] Anna Polixemia Wizin*.

⁴⁶¹ Literatura pozna pravi kraj Poliksenine smrti, Ljubljano, pri letnici in datumu pa gre za zelo hudo napako: 2. januar 1687, kar štirideset let prepozno (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 145; Radics, *Johann Weikhard*, str. 350). Rodovno deblo Valvasorjev iz leta 1689 ni bilo pri zasledovanju njenega življenja v nikakršno pomoč, saj navaja Polikseno baronico Witzenstein, enako kakor vse druge preminule osebe, zgolj kot že pokojno (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109).

⁴⁶² ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 120, fasc. XXXIX, lit. W–26, 11. in 20. 6. 1672, pag. 25/Nr. 66. Prim. Smole, *Graščine*, str. 254, 377. – ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1662), fol. 114. – Pred pridobitvijo Ponovič je Witz sicer že imel majhno imenje treh hub na Ižanskem z imenjsko rento 3 goldinarje, ki mu ga je v zakon prinesla prva žena Elizabeta Posarel, a ga je leta 1642 prodal (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 129v).

⁴⁶³ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1662), fol. 114; št. 6 (1662–1756), fol. 75. – Trditve M. Smole (Smole, *Graščine*, str. 154), da je bil Karel v letih 1643 in 1660 lastnik Glince, temeljijo zgolj na njegovem naslavljanju s predikatom »zum Gleinitz« (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 1863, 1643 VII. 5., s. l.; prav tam, Kronološka serija, št. 2529, 1660 XI. 12., Ljubljana). Iz imenjske knjige je razvidno, da je leta 1654 po očetu podedoval Glincom pripadajočo desetino, očetove leta 1651 pridobljene hube pa so pripadle bratu Janezu Andreju (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1662), fol. 130). O lastništvu samega dvorca ni poročil, vsekakor pa ni bil v Karlovih rokah ob njegovi smrti leta 1672 (prim. popis nepremičnin v: ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 120, fasc. XXXIX, lit. W–26, 11. in 20. 6. 1672, pag. 3, 49). O Witzensteinovi posesti do njegove smrti in po njej gl. tudi ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 74v, 196.

⁴⁶⁴ Frank, *Standeserhebungen. 5. Band*, str. 233.

⁴⁶⁵ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 120, fasc. XXXIX, lit. W–26, 11. in 20. 6. 1672, pag. 3, 49. – Po Smoletovi sta bila Lebek in Ponoviče po letu 1651 združena (Smole, *Graščine*, str. 377). Od dvorov (*Hoff*), navedenih v zapuščinskem inventarju, je omembe vreden le Hotič nedaleč od Ponovič, ki ga

Poliksena Valvasor je v dveh zakonih rodila štiri otroke, od katerih poznamo kot odrasle tri, od teh enega samo v njegovih mladih letih. S Schwabom pl. Lichtenbergom je imela hčerko *Katarino Sidonijo* (ok. 1640, † 1684), omoženo najpozneje leta 1662 s Francem *Albertom baronom Kheysellom* (* ok. 1634, † 1674) iz leta 1668 pobaronjene, naglo vzpenjačo se kranjske trgovske rodbine.⁴⁶⁶ Ker je Janez Vajkard Valvasor štiri leta pozneje (1672) prav od Kheysella kupil gradove Bogenšperk, Črni potok in tedaj že razvaljeni Lihtenberk, se naravnost vsiljuje vprašanje, kolikšno vlogo so pri tem imele ugotovljene rodbinske povezave. Še posebej ob dejstvu, da je bil prodajalec Kheysell pripravljen počakati na plačilo kupnine, ki ga Janez Vajkard pozneje ni nikoli zmogel. Šele več let po smrti obeh zakoncev se je za kupnino leta 1689 deloma poravnal s Kheysellovim bratom Jurijem Kristofom.⁴⁶⁷ Z drugimi besedami: so Valvasorji pri Kheysellu zastavili odločilno dobro besedo za člana svoje rodbine, ki se je ravno vrnil iz tujine in se nameraval na Kranjskem ustaliti? Glede na neporavnane račune in bivanje Kheysellov v Črnem potoku, prvem sosedu

Bogenšperka, tudi po prodaji gradu Valvasorju je bil polihistor z družino svoje sorodnice Katarine Sidonije razumljivo še lep čas povezan. Tako tudi zasebno, saj je bila Kheysellova krstna botra polihistorjevemu sinu Volfgangu Vajkardu (1679).⁴⁶⁸

Njena mati, polihistorjeva sestrična Poliksena je imela poleg nje še tri otroke, rojene v drugem zakonu s Karlom Witzem, poznejšim baronom Witzensteinom, in vse krščene v letih 1644–1646 v Ljubljani.⁴⁶⁹ Kot odrasla sta znana dva. Prvi je *Janez Krstnik* (* 1645, † ne pred 1689), stotnik, ki je nasledil očeta kot gospod na Ponovičah, Lebeku in Hotiču⁴⁷⁰ ter pozneje od ženinih bratov baronov Wernegk kupil še Breg pri Ribnici (1686), kjer je vsaj deloma tudi živel.⁴⁷¹ O

obravna tudi Valvasor v *Slavi* in ga je podedoval Karlov sin Janez Krstnik, polihistorjev mrzli nečak (*Die Ehre XI*, str. 302). Karel naj bi ga po Smoletovi kupil leta 1671 od Jurija Jožefa Gandina (Smole, *Graščine*, str. 186), a je v citiranem zapuščinskem inventarju navedena zgolj njuna poravnava za imenje Hotič, ki ga je Gandin podedoval po starših (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 11, fasc. XI, lit. B–47, 20. 4. 1719, pag. 27–28/Nr. 18). Hiša v Nemški ulici v Ljubljani, podsodna mestu, je identična s hišo, ki jo plemiška diploma leta 1646 navaja kot Witzovo po očetu podedovano hišo (*seine Väterliche Würzische [...] in der Teutscher gassen alda ligende eigenthumbliche Bebauung*), v kateri je imel Karel Witz pisarno svojega višjega rudarskega urada (*Er darinnen seine Oberpergrichter Ambts verhören und Canzley halten thuet*) (ARS, AS 1064, Zbirka plemiških diplom, št. 114, Karl Wütz von Wützenstein auf Gleinitz, 10. 10. 1646). Gre za hišo na današnji Križevniški ulici št. 9 (Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*, str. 152; isti, *Knjiga hiš, II. del*, s. p., Križevniška 9).

⁴⁶⁶ O Kheysellih: Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 173–174. Prim. Frank, *Standserhebungen. 3. Band*, str. 68. – Po mrliški matični knjigi je bilo Francu Albertu ob smrti 40 let (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 66, 2. 5. 1674). S Katarino Sidonijo se je poročil pred 4. decembrom 1662, ko je ta kot že poročena sklenila v Ljubljani neko poravnavo (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 50, fasc. XXVI, lit. K–42/I, 28. 5. 1674, pag. 29–30/Nr. 60). Njuna poroka ni vpisana v poročni matični knjigi nobene od dveh župnij, kjer sta potrjeno živela (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682; ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, P 1660–1720). Ob prodaji Kheysellovih gradov Bogenšperk, Črni potok in Lihtenberk Janezu Vajkardu Valvasorju in njegovi prvi ženi (1672) si je Franc Albert del te posesti pridržal kot posebno imenje (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 50, fasc. XXVI, lit. K–42/I, 28. 5. 1674, pag. 2). Po njegovi smrti v Ljubljani (1674) je vdova Katarina Sidonija z otroki večidel prebivala v Črnem potoku, od koder je upravljala t. i. imenje Črni potok in kjer so po njeni smrti popisali tudi del njenih premočnin (prav tam, lit. K–42/II, 14. 12. 1685, pag. 6 sl.). V omenjenem gradu je umrla 1. februarja 1684 (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, M 1660–1710, s. p.), stara okoli 44 let.

⁴⁶⁷ O nakupu natančno Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 92–95. – O sorodstvenih razmerjih med Kheyselli: ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 125, Khaysel.

⁴⁶⁸ NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 2. 10. 1679. – Volfgang Vajkard je eden od samo treh polihistorjevih otrok, katerih krsti so vpisani v šmartenskih krstnih maticah.

⁴⁶⁹ Janez Karel je bil krščen 15. maja 1644, Janez Krstnik 22. maja 1645, Janez Ferdinand pa 17. oktobra 1646 (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1655, pag. 48, 98, 144). Ker oče Karel pri krstu prvega sina še ni bil deželan, ni naveden kot »nobilis«, zato ta krst za razliko od krstov njegovih drugih dveh sinov ni zajet v Schviz von Schvizhoffnovi genealoški zbirki o kranjskem plemstvu (Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel – Krain*, str. 5, 6). Pri tretjem sinu je mati navedena s polnim imenom kot Poliksena Elizabeta.

⁴⁷⁰ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 302 (Hotič), 348 (Lebek), 451 (Ponoviče). – Po Valvasorju je Lebek najprej nasledil Karlov sin (iz prvega zakona) Franc baron Witzenstein, Janez Krstnik pa dobil po bratovi smrti. Francovo lastništvo ni potrjeno, ampak je znana le zakupna pogodba med očetom in njim za Lebek, sklenjena leta 1661 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 120, fasc. XXXIX, lit. W–26, 11. in 20. 6. 1672, pag. 69–70/Nr. 36). Franc, ki se je podal v vojaško službo, je umrl leta 1676, znan pa je kot prevajalec ljubezenskih romanov iz latinščine v nemščino (Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov*, str. 153). Krščen je bil v Ljubljani 4. junija 1631 na ime Janez Franc (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1626–1631, pag. 209).

⁴⁷¹ O nakupu Brega ter dvorcev »Rosenbrunn« in Debenec pri Mirni na Dolenjskem: ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 11, fasc. XI, lit. B–47, 20. 4. 1719, pag. 29–30/Nr. 19. – Valvasor imenuje Janeza Krstnika »der jetzige Einwohner und Besitzer« (*Die Ehre XI*, str. 651). Poročen je bil z Marijo Renato baronico Wernegk, hčerko barona Hermana Julija in Ane Regine, rojene baronice Paradeiser (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 279, Wernegk). Njegove smrti ni v mrliških maticah župnij Vače in Ribnica (NSAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723; ŽA Ribnica, Matične knjige, M 1670–1705). Umrl je najverjetneje v Bregu po letu 1705, ko v vrsti ribniških mrliških matic nastopi vrzel in traja vse do leta 1731 (Krampač, *Vodnik*, str. 85). Žena je ob smrti leta 1701, ko še ni bila vdova, očitno živela na Ponovičah (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 122, fasc. L, lit. W–59, 3. 11. 1701), kjer so se zakoncema v sedemdesetih letih rodile tri hčerke (NSAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p., 27. 2. 1674, 2. 12. 1675, 28. 9. 1678). Dedinja očetovih gospodstev je postala najmlajša Ana Poliksena (Smole, *Graščine*, str. 103, 255), še zelo mlada, stara dobrih petnajst let, omožena z Vajkardom Leopoldom grofom Ursini-Blagajem (NSAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1685–1711, s. p., 30. 1. 1694; ARS, AS 730, gospodstvo Dol, fasc. 139, Gallenberg, Spisi različnih kranjskih družin, Ursini grof Blagay, ženitno pismo 22. 12. 1693). Očetovo posest so v imenjski knjigi prepisali nanjo leta 1707 (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 74v). Gl. tudi op. 474.

drugem, *Janezu Ferdinandu* (* 1646, † ne pred 1665), je edini podatek njegovo šolanje na graški jezuitski gimnaziji.⁴⁷² Po Poliksenini smrti se vdovec Karel ni več ženil, so mu pa tri ženske rodile vsaka še po enega nezakonskega otroka.⁴⁷³ Njegov pravkar omenjeni sin in naslednik Janez Krstnik, štiri leta mlajši od Janeza Vajkarda Valvasorja, je izpričan kot krstni boter polihistorjevega sina Janeza Ludvika, krščenega v Šmartnem pri Litiji (1683).⁴⁷⁴

Malo pred smrtjo Karla barona Witzenstein († 1672) se je usoda spet na podoben način poigrala z Valvasorjevo rodbino kot dotlej že dvakrat. Rozalija Konstancija Valvasor z bližnje Medije, sestra Janeza Vajkarda in Poliksenina veliko mlajša sestrična, se je namreč zapletla v svojemu stanu neprimerno razmerje, ki ga je leta 1670 okronala poroka, in to z Witzensteinovim ponoviškim gosposčinskim pisarjem. Pred tem sta stopila v morganatski zakon njen že obravnavani bratranec Jurij Sigmund in nekaj let za njim brat Janez Ditrih, o čemer bomo tako kot o njeni poroki natančneje spregovorili pri obravnavi sorojencev Janeza Vajkarda.

Če se ob koncu obravnave družine polihistorjevega strica Adama Valvasorja ozremo na njene glavne značilnosti, kaže posebej poudariti, da je bil Adam najbolj podjeten ali pa je imel najsrečnejšo roko, saj je v nekaj več kot tridesetih letih življenja opazno povečal svoje premoženje. Vsi trije sinovi so v skladu z očetovo oporočno zahtevo študirali, a za uporabo pridobljenega znanja niti niso imeli posebnih možnosti. Janez Krstnik in Janez Sigfrid sta tako kot oče že zgodaj umrla, ne da bi za seboj pustila trajnejše sledove, pa tudi edini od obeh vnukov, ki je ostal v deželi, Adam Sigfrid, je bil slej ko prej precej povprečen, sicer izobražen plemiški sin. Adamov tretji sin, »enfant terrible« Jurij Sigmund, se je po izgubi deželanskega naslova in »izgonu« iz dežele moral prebijati skozi življenje le z znanjem in delom, brez zagotovljene eksistence, kar je pustilo pečat na njegovem sinu, ki je pristal v Gradcu kot nekoliko boljši rokodelc. Tudi Poliksena ni imela srečne življenjske zgodbe. Prvi soprog, precej starejši od nje, ji je zgodaj umrl, sama pa mu je sledila le tri leta in pol po vnovični poroki.

Na splošno so bili Adamovi otroci precej povezani s svojim varuhom, polihistorjevim očetom Jernejem, z njegovo družino in z Medijo. Tako je Jernejev najstarejši sin Karel skupaj z vsemi tremi Adamovimi sinovi študiral v Padovi, drugič pa se je oženil s sva kinjo bratranca Janeza Krstnika, s sestro njegove soproge. Adamovo in Jernejevo rodbinsko vejo vežejo še druge stvari, ki so morda bolj naključne. Ko je Ada-

mova hči, poročena Schwab pl. Lichtenberg, prvič ovdovela, je postal varuh otrok njenega soproga Leopold Raumschüssl, oči Jernejeve žene Ane Marije Rauber (sicer daljni Lichtenbergov sorodnik), grad Strmol, last Polikseninega pokojnega moža, pa je kupil Konrad Ruess baron Ruessenstein, prijatelj Jernejeve družine in krstni boter polihistorja Janeza Vajkarda. Končno je kranjski polihistor posredno sam izpričal, da se je moral večkrat muditi v Zavrhu. Nekoč – kdaj se je to zgodilo, ni povedal – je namreč na neki njivi pri gradu našel precej velik pisan kos kamna, podoben ahatu.⁴⁷⁵

Precej slabše so dokumentirani stiki med Jernejevo družino in družinama obeh njegovih sester, **Lukrecije in Sofije, edinih polihistorjevih tet** po Valvasorjevi strani. Upravičeno lahko sklepamo, da niso mogli biti tako intenzivni kot stiki z Adamom in njegovimi otroki, ki jim je stric Jernej, ko so osiroteli, postal tako rekoč nadomestni oče. Tesneje povezana z Valvasorji sta bila edini sin in edini vnuk kmalu po poroki umrle Lukrecije, poročene Posarel, medtem ko se v razpoložljivih virih o Valvasorjih redkeje pojavlja družina Sofije, poročene pl. Apfaltrer. Valvasorjevi, ki so obe hčerki odpravili zdoma z enako doto dva tisoč goldinarjev, so seveda dobro premislili, komu ju prepuščajo in kam ju pošiljajo. Prvo so dali v zakon petičnemu uradniškemu povzpeticu, drugo pa tako rekoč revnemu plemiču, vendar iz rodbine z globokimi koreninami in razvejenim sorodstvom.

Lukrecija (* ok. 1583, † 1604/5) je bila zaradi svoje zgodnje smrti nekako do leta 1900 sploh pozabljena,⁴⁷⁶ dokler ni Radics v Adamovem zapuščinskem inventarju naletel na regist njenega poročnega dogovora.⁴⁷⁷ Po poročnem dogovoru (*Heiratspact*), sklenjenjem v Ljubljani 17. aprila 1603 z **Matijo Posarelom**,⁴⁷⁸ je pol leta pozneje, 16. novembra, datiran še regist poročnega pisma (*Heyrathbrüeff*), ki so ga najprej popisali v zapuščini Lukrecijinega edinega sina Janeza Jurija Posarela († 1654)⁴⁷⁹ in nato še v inventarju vnuka Janeza Herbarda Posarela († 1684); v zadnjem sta edinokrat navedeni tudi imeni Lukrecijinih staršev, očeta Hieronima izrecno kot že pokojnega.⁴⁸⁰ Težko si predstavljamo, da ne bi bil dejanski boter te poroke malo prej preminuli Hieronim, saj so bili tudi Posareli (Posarelliji) italijan-

⁴⁷⁵ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 399.

⁴⁷⁶ Witting Lukrecije Valvasor ne navaja med otroki Hieronima in Neže (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143).

⁴⁷⁷ ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VI Lukrecija; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 350. – Na Lukrecijino ime je Radics naletel tudi v Wittingovi obravnavi rodbine baronov Posarelli, kjer je zmotno navedena kot tretja žena Matije Posarel(lj)a, za Katarino Grižon (*Crisanini*), s katero se je poročil 24. septembra 1606, in brez podatkov o starših; tudi sina Janeza Jurija je Witting pripisal napačni materi (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 238–239; prim. ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VI Lukrecija).

⁴⁷⁸ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. XIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 30/Nr. 111.

⁴⁷⁹ Prav tam, šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 16/Nr. 31.

⁴⁸⁰ Prav tam, šk. 82, fasc. XXXV, lit. P–55, 18. 1. 1685, pag. 102/Nr. 19.

⁴⁷² Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 9: *Joannes Ferdinandus a Witznstein, Provincialis Carniolae*.

⁴⁷³ Prvega otroka mu je leta 1649 povila služkinja s fužinskega gradu, druga dva pa sta enajst let pozneje (1660) prišla na svet v razmaku vsega šestih mesecev in pol (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 213; R 1653–1664, pag. 243, 252).

⁴⁷⁴ NŠAL, ZA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 21. 4. 1683. – Janez Krstnik baron Witzenstein, gospodar Ponovič in Lebeke na drugi strani Save, je sicer v Šmartnem nekajkrat botroval plemiškim krščencem (prav tam, R 1674–1688, s. p., 8. 1. 1688; R 1689–1703, s. p., 18. 6. 1690).

skega porekla in je njihov priimek za povrh izpričan kot bergamaški.⁴⁸¹ Kot še mnoge druge italijanske družine srečamo Posarele (*Possarelli*) v drugi polovici 16. stoletja na Kranjskem v vlogi fužinarjev,⁴⁸² toda Matija je veliko verjetneje prišel v deželo šele kot prva generacija. Po poznejšem rodovniku njegovega pravnuka iz srede 18. stoletja naj bi se rodil na Bergamaškem, in sicer kot sin Antona Posarela, gospoda gradu Posarelli (*Herr der Altvöst Posarelli*), in Margarete, rojene de Valentini. Na Kranjsko naj bi se preselil tudi njegov brat Jožef, pozneje deželni svétnik nadvojvode Ferdinanda.⁴⁸³ Tudi po Lukantschitschevi genealoški zbirki in po Wittingu je imel Matija očeta Antona, živega še leta 1617, in brata Jožefa, ki je leta 1601 dobil kranjsko deželanstvo kot upravitelj ljubljanskega škofijskega gospostva.⁴⁸⁴ Jožef, izpričan kot ljubljanski meščan, pred tem upravitelj tamkajšnjega škofijskega posestva in gradiščan ljubljanskega gradu, nato pa kot upravitelj vicedomskega urada za Kranjsko,⁴⁸⁵ je bil ne nazadnje Matijeva poročna priča pri drugi poroki leta 1606.⁴⁸⁶ Ne gre dvomiti, da je starejši brat Jožef mlajšemu Matiju na Kranjskem utiral pot, ni pa zanesljivih virov, da sta brata prišla z Bergamaškega. Nekateri indici kažejo, da je Valvasorjev zet Matija Posarel izviral z Goriškega, iz dežele, kjer je Hieronim Valvasor navsezadnje konec 16. stoletja upravljal gospostvo Sv. Križ. V tem času so v Gorici že živeli Posarel(lj)i, med drugim v začetku 17. stoletja tudi neki Anton.⁴⁸⁷ Še več, nekaj pozneje (od 1642 dalje) se omenjajo v Štanjelu,⁴⁸⁸ prav tam pa je imel Matija ob smrti (1627) hišo in vinograde.⁴⁸⁹ Podatek, da je Matijev oče na Ber-

gamaškem premogel grad Posarelli, je prejkone izmišljen oziroma prirejen. Matija je pred poroko (1603) in po njej izpričan kot nakladnik oziroma nakladninski prejemnik v Ljubljani,⁴⁹⁰ torej na družbeni lestvici niže od družine Hieronima Valvasorja, ki je premogla znatno posest, imela po materi staro plemiško sorodstvo in se je malo prej (1602) še sama zavihtela med kranjske deželanske rodbine. Ni nepomembno, da je Matija Posarel le nekaj dni pred sklenitvijo poročnega dogovora z Lukrecijo 5. aprila 1603 prejel deželnoknežjo diplomu o podelitvi naziva svétnik.⁴⁹¹ Če že ni bil plemič in deželan, ampak navaden deželnoknežji uradnik, se je lahko ponašal vsaj s svétniškim naslovom, očitno zadostnim pogojem za vstop v Valvasorjevo rodbino. Poleg tega ni v njegovem življenju zaslediti nobene povezave s protestantizmom, ampak prav nasprotno. Njegov brat Jožef je vendar že leta 1592 upravljal ljubljansko škofijsko gospostvo, Matija, ob smrti (1627) član kongregacije Marije Vnebovzete v Ljubljani, pa je z oporoko izdatno obdaroval tamkajšnje kapucine in frančiškane, pri katerih so ga pokopali.⁴⁹² Lukrecija mu je v zakon prinesla 2.000 goldinarjev dote, on pa njej 700 goldinarjev jutrne in prav toliko zaženila.⁴⁹³ Po vsej priliki sta se Matija Posarel in Lukrecija Valvasor poročila v Ljubljani, kjer sta nedvomno tudi živela. Žal se poročna matica ljubljanske stolne župnije začenja šele leta 1605, med krstnimi maticami pa je vrzel ravno za čas (1602–1607),⁴⁹⁴ ko se jima je leta 1604 ali 1605 rodil sin Janez Jurij, najverjetneje edinec in zagotovo edini odrasli otrok.⁴⁹⁵ Lukrecija je morala umreti na porodu ali kmalu zatem, saj je Matija že 19. februarja 1606 sklenil poročni dogovor s Katarino Grižon (*Grischonin*),⁴⁹⁶ in se z njo

⁴⁸¹ Leta 1622 je na Dunaju študiral jezuit pater *Joannes Baptista Posarell, Bargomascus Italus* (Gall – Paulhart (ur.) *Die Matrikel. IV. Band*, str. 116).

⁴⁸² Gestrin, Italijani v slovenskih deželah, str. 235.

⁴⁸³ ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 119, Breckerfeld, Genealogica A–P, Posarelli, pag. 531. – Rodovnik je nastal nekje sredi 18. stoletja, upošteva je da je zadnji na njem Anton Franc Jožef Posarelli († 1759), njegova rodbinska veja pa označena kot »Mea linea«. Sestavlja rodovnik je priimek pri vseh generacijah pisal s poznejšo obliko Posarelli, ni pa mu bilo znano ime Matijeve prve žene Lukrecije Valvasor, ki jo je imel pomotoma za »N. Tallerin«.

⁴⁸⁴ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 136; prim. Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 238.

⁴⁸⁵ Jožef Posarel je v gradivu mesta Ljubljana kot upravitelj (*schaffter*) škofijskega gospostva omenjen v letih 1592–1596, kot gradiščan (*Burggraf*) leta 1599, kot upravitelj vicedomskega urada pa 1612 (ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Imenska kartoteka h Cod. I in XIII, Posarel). Ko so 8. septembra 1594 v Ljubljani krstili njegovo hčerko, je označen kot upravitelj škofijske posesti, ob krstu druge hčerke 9. septembra 1601 pa kot gradiščan ljubljanskega gradu in meščan (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1588–1602, pag. 99, 243).

⁴⁸⁶ NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1605–1632, pag. 15, 24. 9. 1606.

⁴⁸⁷ Plemiški priimek Posarelli se pojavlja od leta 1596 v najstarejši goriški krstni matici (Schiviz von Schivizhofen, *Der Adel – Görz*, str. 58 sl.). Anton »von Posarelli« je v letih 1601 in 1608 izpričan v Gorici kot krstni boter, v letih 1603, 1606, 1607 in 1608 pa kot oče krščencev iz zakona z Angeliko »von Conti« (prav tam, str. 60–63).

⁴⁸⁸ Prav tam, str. 6 in 7.

⁴⁸⁹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 11.

⁴⁹⁰ Matija Posarel (tudi Possarel, Posarl, Poserl, Poserel in Posorl) je kot nakladninski prejemnik (*aufschlagambteinehmer (albie) zu Laybach, Frl: Drl: Aufschlager zu Laybach*) izpričan med letoma 1602 in 1608 (ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Imenska kartoteka h Cod. I in XIII, Posarel). Kot je sam navedel leta 1619 v prošnji za pridobitev kranjskega deželanstva, je bil tedaj v deželno-knežji službi že 22 let, torej od leta 1597 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 846, Pisma deželanstva, P–21, Posarel, prezentirano 15. 4. 1619).

⁴⁹¹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 12/Nr. 3; prav tam, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 20/Nr. 42.

⁴⁹² ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 37. – ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. P 1–54, P–4, 2. 9. 1627.

⁴⁹³ O tem govori Matija na začetku svoje oporoke (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. P 1–54, P–4, 2. 9. 1627). Poleg tega so v zapuščinskem inventarju Adama Valvasorja regesti Matijevih pobotnic za prejeta Lukrecijino doto: 5. aprila 1604 za 1.361 renških goldinarjev ter 1. oktobra 1606 in 20. marca 1608 še za 220 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 29/Nr. 102, 30/Nr. 109).

⁴⁹⁴ Krampač, *Vodnik*, str. 56.

⁴⁹⁵ Ljubljanska mrliška matica mu ob smrti 6. februarja 1654 pripisuje 55 let ali približno pet preveč (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 144). Enako tudi njegovemu sinu Janezu Herbardu, ki je bil krščen 18. februarja 1635, ko pa je 27. novembra 1684 umrl, star nekaj manj kot 50 let, so ga v mrliško matico vpisali kot 55-letnika (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1632–1838, pag. 128; M 1658–1735, pag. 99).

⁴⁹⁶ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15.

(*Crisanin*) 24. septembra 1606 v Ljubljani tudi poročil.⁴⁹⁷ V drugem zakonu hčerko se mu je rodila hči Elizabeta, s katero se je leta 1630, že po njegovi smrti, poročil Karel Witz,⁴⁹⁸ poznejši mož Poliksene Valvasor.⁴⁹⁹ Kljub Lukrecijini zgodnji smrti so se stiki med Valvasorji in Posareli ohranjali, saj je rodbini povezoval skupen potomec, Matijev edini otrok iz prvega zakona *Janez Jurij* (* 1604/5–1654), ki mu je pripadala materina dediščina, (dokončno) izplačana leta 1627.⁵⁰⁰ Ambiciozni cesarski nakladnik Matija Posarel se je po smrti druge žene poročil še v tretje, tokrat najvišje na družbeni lestvici, in sicer z Ano Marijo Paradeiser, po njegovi smrti najprej omoženo pl. Gusič in nato še z grofom Ursini-Blagajem,⁵⁰¹ s katerim je imela dva sinova⁵⁰² in posthumno hčerko, umrlo še v otroštvu.⁵⁰³

11. 1627, pag. 18/Nr. 15. – Nevesta je bila hči pokojnega Janeza Grizona (*Grischon*) in Veronike, rojene Kobenzl.

497 NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1605–1632, pag. 15.

498 Prav tam, pag. 259, 13. 2. 1630.

499 Elizabetinega krsta ni v ljubljanskih krstnih maticah, lahko pa bi bila krščena pred 10. februarjem 1607, ko se po petletni vrzeli začenja naslednja krstna matična knjiga (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Rep R 1588–1621). Ker je očitno umrla pred letom 1635, ko se začenja prva ohranjena ljubljanska mrliška matica (prim. prav tam, M 1635–1657), ne poznamo njene starosti ob smrti. O njeni identiteti ni dvoma. Karel Witz je namreč v prošnji za deželanstvo leta 1645 sam zapisal, da je bila mati njegove prve žene Posarelove iz Kobenzlovega rodu (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 848, Pisma deželanstva, W–24, Wüz von Glainitz, prezentirano 3. 2. 1645), kar se ujema z regestom poročnega dogovora njenih staršev, v zapuščin-skem inventarju polbrata Janeza Jurija Posarela (1654) pa je navedena kot njegova že pokojna sestra Elizabeta Witz (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 22/Nr. 46). Lukantschitscheva genealoška zbirka jo pomotoma navaja kot hčerko Matijevega brata Jožefa Posarela (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 136).

500 Z dediščino je neposredno povezan regest odpovednega pisma za prejetih 2.000 goldinarjev, ki ga je Janez Jurij Posarel izdal 27. decembra 1627 svoji babici Neži Valvasor (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. 11. 1699, pag. 41–42/Nr. 71).

501 Po Lukantschitschevi genealoški zbirki je bila Matijeva druga (v resnici tretja) žena Ana Marija hči Volfganga Paradeiserja in Magdalene pl. Hallenberg (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 136). V regestu poravnave, ki jo je z njo 7. junija 1631 sklenil Matijev najstarejši sin Janez Jurij, je navedena kot njegova mačeha Ana Gusič, zdaj (1654) grofica Blagaj, rojena Paradeiser (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 23/Nr. 49). Witting pozna samo njeno poroko z Leopoldom grofom Ursini-Blagajem in navaja datum smrti 24. avgust 1682 (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 239).

502 O obstoju Janeza Friderika in Volfa Ditriha Posarela priča poleg poznejših virov pobotnica njune matere Ane Marije, vnovič poročene grofice Ursini-Blagaj, izdana 24. maja 1639 Janezu Juriju Posarelu za prejeta dedna deleža (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 13/Nr. 25). Lukantschitscheva genealoška zbirka pozna samo Volfa Ditriha, ime drugega brata, zmotno imenovanega Jurij (*Georgius*), pa je prečrtano (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 136). V krstnih maticah ljubljanske stolne župnije najdemo le Friderika, krščenega 17. aprila 1622 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, Rep R 1588–1621, Rep R 1621–1653, R 1621–1626, pag. 37).

Posarelov vzpon se je v prvem desetletju 17. stoletja, ko je bil kratek čas soprog Lukrecije Valvasor, šele dobro začel. Od leta 1608 je bil zakupnik višjega nakladninskega urada v Ljubljani⁵⁰⁴ in ostal višji nakladninski prejemnik vse do smrti devetnajst let pozneje.⁵⁰⁵ Potem ko je nakupil še nekaj malega posesti in se je po lastnih besedah poročil s hčerkami deželanov, mu je leta 1619 uspelo pridobiti tudi kranjsko deželanstvo.⁵⁰⁶ Zemljiška posest ga ni posebej zanimala, saj je ob smrti leta 1627 premogel le hišo v Ljubljani, pristavo in vrt pred mestom, pristavo v Grobljah pri Mengšu, neko desetino, tri hube na Ižanskem in nekaj vinogradov s hišo v Štanjelu na Goriškem.⁵⁰⁷ Njegova imenjska renta, vpisana v kranjsko imenjsko knjigo z zamudo, je znašala tako le dobre tri goldinarje – od treh hub na Ižanskem – in bila takoj v celoti prepisana na zeta Karla Witzta, oboje brez časovne opredelitve, bodisi že ob hčerkinu poroki leta 1630 bodisi pozneje.⁵⁰⁸ Neprimerno bolj je bil Posarel doma v finančnih poslih, saj ga zapuščinski inventar razkriva kot imetnika znatnih vsot v gotovini in zlasti kot posojilodajalca, ki so mu upniki vseh družbenih stanov dolgovali kar okoli 20.000 goldinarjev,⁵⁰⁹ tj. enkrat toliko, kot je imel posojenega njegov malo prej umrli nekdanji svak Adam Valvasor.⁵¹⁰ S vsakom sta si očitno delila poslovno žilico, vendar poslovni stiki med njima niso izpričani, zato pa je Posarel še leta 1623 izdatno posojal nekdanji tašči Neži.⁵¹¹ Da je bila Posarelova družina povezana tudi z drugim nekdanjim vsakom Jernejem Valvasorjem, polihistorjevim očetom, priča Jernejeva osebna pomoč inventurnima komisarjema pri popisu Matijeve zapu-

503 Hči Ana je bila krščena 24. februarja 1628 v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1626–1631, pag. 86). Pozneje ni o njej nobenih poročil in je očitno umrla še pred letom 1635, ko se začenja najstarejša ljubljanska mrliška matica.

504 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 17/Nr. 36.

505 O tem pričajo uvodna naslovitev v zapuščinskem inventarju in regesti službenih spisov, ki segajo vse do leta 1608 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 1, 36/Nr. 50–71).

506 ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 846, Pisma deželanstva, P–21, Posarel, prezentirano 15. 4. 1619, 15. 4. 1619, 16. 6. 1619, 8. 3. 1622. – Regest deželanskega pisma z dne 15. aprila 1619 v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 13/Nr. 4).

507 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 10–11.

508 ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 114v. – Da se imenjska renta nanaša na tri hube na Ižanskem, natančneje na Golem nad Igom, je v imenjski knjigi vidno pri Karlu Witzu (prav tam, fol. 129v).

509 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 19–36, 51–57.

510 ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624: dodatek 15. 7. 1624.

511 Nekdanja tašča Neža Valvasor si je pri Posarelu izposodila 1.000 goldinarjev, za katere mu je 6. maja 1623 izdala zadolžnico, v njegovih rokah pa se je znašla tudi Nežina zadolžnica za 4.000 goldinarjev, ki so jo 1. avgusta istega leta izdali kranjski deželni stanovi (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 22/Nr. 23, 33/Nr. 49).

ščine.⁵¹² Matija Posarel je 2. septembra 1627 v Ljubljani napisal oporoko, s katero je imenoval za dediče tri sinove, od teh najstarejšega Janeza Jurija iz zakona z Valvasorjevo hkrati za upravitelja zapuščine do polnoletnosti drugih dveh sinov; hčerko je odpravil z doto, zadnje počivališče pa si je izvolil pri frančiškanih, ki jih je skupaj s kapucini tudi izdatno obdaroval.⁵¹³ Umrli je dva meseca pozneje, 2. novembra 1627 v Ljubljani, o čemer govori vpis v knjigi kongregacije Marije Vnebovzete, ki ji je kot trden katoličan pripadal in katere član je bil tudi Adam Valvasor, čigar smrt je v knjigi zabeležena na isti strani.⁵¹⁴

Janez Jurij Posarel (* 1604/5, † 1654) je bil torej polihistorjev edini bratranec po teti Lukreciji, od njega starejši skoraj štiri desetletja in med vsemi bratranci najstarejši. Ko je pri petdesetih umrl, Janezu Vajkardu še ni bilo trinajst let in veliko bolj kot za bratranca ga je moral imeti za strica. Janez Jurij je tako kot oba njegova strica Valvasorja, Adam in Jernej, študiral v Gradcu.⁵¹⁵ Na poklicni poti je nato ubiral očetove stopinje, saj je tega še mlad nasledil kot višji nakladninski prejemnik v Ljubljani in ostal na tem mestu celih dvajset let (1628–1648).⁵¹⁶ O njegovi prejeti dediščini po materi Lukreciji smo že govorili.⁵¹⁷ Zgolj poznejše pričevanje imamo o njegovem prvem zakonu z Ano Katarino Hasiber, vdovo Janeza Kristofa Galla pl. Rudolfsecka.⁵¹⁸ Drugič se je poročil v baronsko družino, z Marijo Elizabeto baronico Pranck, hčerko zemljiškega gospoda v Loški dolini na Notranjskem, ki mu je rodila edinega sina (1635) in se po njegovi smrti omožila z Janezom Jožefom Thallerjem.⁵¹⁹ Ko je Posarel

po dveh desetletjih odložil prejemniško službo, je za kratek čas posegel še v deželno politiko, saj je bil v letih 1652 do 1654 član najvišjega avtonomnega organa, stanovskega poverjeniskega urada.⁵²⁰ Poverjenik je postal tri leta zatem, ko je to mesto zapustil njegov stric Jernej Valvasor.⁵²¹ Po posesti se Posarel ni mogel meriti z Valvasorji, čeprav se je zadnja leta precej povečala. Naslavljal se je po Grobljah (*Posarel zu Ebensfeldt*), majhnem dvorcu pri Mengšu, navedenem kot navadna pristava (*Mayrshoff Grueblach*) že med nepremičninami njegovega očeta Matije ob smrti leta 1627.⁵²² Dvorec je nastal na hubi, ki jo je Matija za svojega tedaj komaj kakšnih deset let starega sina kupil leta 1614 od Marka Antona barona Egkha, kometatorja v Ljubljani.⁵²³ Posarelovega sina Janeza Jurija navaja Valvasor sploh kot prvega znanega lastnika Grobelj (*Edelmanns-Sitz oder Schließlein*) in izjemoma z italijansko obliko priimka *Posarelli*.⁵²⁴ Ko je Janez Jurij leta 1654 umrl, Groblje, po katerih se je še vedno imenoval, niso bile več v njegovi lasti,⁵²⁵ Ž ženo Elizabeto sta pri Ložu na Notranjskem kratek čas posedovala majhno imenje z rento treh goldinarjev, očitno ženino dediščino, odtujeno že leta 1641.⁵²⁶ Končno je

⁵¹² ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 6.

⁵¹³ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. P 1–54, P–4, 2. 9. 1627, dopolnitev 26. 10. 1627.

⁵¹⁴ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 37. – Datum smrti navaja tudi Witting, medtem ko ima Radics zgolj letnico (Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 238; Radics, *Johann Weikhard*, str. 350).

⁵¹⁵ Leta 1621 je bil vpisan na stopnji *poetika* kot *Nobilis Labacen.[sis]* (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 1*, str. 64).

⁵¹⁶ O tem registru obračuna od leta 1628 do konca leta 1648 in drugih tozadevnih spisov (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 20–21/Nr. 44). – Lukantschitsch navaja, da je bil leta 1633 višji sredstveninski prejemnik na Kranjskem (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 136).

⁵¹⁷ Omeniti kaže še njegovo odpovedno pismo, datirano 12. novembra 1620 v Ljubljani – tedaj mu je bilo 15 ali 16 let –, katerega regist je naveden v zapuščinskem inventarju strica Janeza Krstnika Valvasorja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 11/Nr. 55).

⁵¹⁸ ARS, AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 119, Breckerfeld, Genealogica A–P, Posarelli, pag. 535.

⁵¹⁹ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 136. – V zapuščinskem inventarju sina Janeza Herbarda je poročno pismo, ki ga je Janez Jurij 17. aprila 1643 izdal svoji ženi Mariji Elizabeti baronici Pranck (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 82, fasc. XXXV, lit. P–55, 18. 1. 1685, pag. 67/Nr. 59). Pri letnici 1643 gre za očitno prepisovalsko pomoto in bi se morala glasiti 1633 ali 1634. Poroka ni vpisana v poročno matico ljubljanske stolne župnije, ker so obred očitno opravili v Starem trgu pri Ložu, kar pa danes zaradi izgubljenih starotrške poročne matice ni preverljivo (prim. NSAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1605–1632, P 1632–1651; Krampač, *Vodnik*, str. 96). Marija Elizabeta je bila hči Jurija Adama barona Prancka in Kirchfelde, rojene

pl. Scheyer (Witting, Beiträge zur Genealogie (1895), str. 239). Njen oče, po rodu s Štajerske, je leta 1591 postal kranjski deželan in je izpričan kot lastnik gospodstva Snežnik (Smole, *Graščine*, str. 450), zastavni imetnik bližnjega dvorca Koča vas (prav tam, str. 224) in lastnik dvorca Breg pri Ložu (prav tam, str. 194), kjer so leta 1647 tudi popisali njegovo skromno zapuščino (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 81, fasc. IV, lit. P–29, 27. 9. 1647). Marija Elizabeta je kot vdova, vnovič poročena Thaller, še živela leta 1672, umrla pa pred letom 1685, ko je v zapuščinskem inventarju sina Janeza Herbarda navedena kot pokojna (prav tam, šk. 82, fasc. XXXV, lit. P–55, 18. 1. 1685, pag. 30–31/Nr. 1).

⁵²⁰ Valvasor ga navaja kot poverjenika v letih 1652 in 1653 (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 89). – Poverjeniško mesto je zasedel 19. februarja 1652 in ga obdržal do smrti 6. februarja 1654 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 888, fasc. 15, sejni zapisniki 1622–1633, fol. 70v; šk. 892, fasc. 18, sejni zapisniki 1646–1660, fol. 254, 394).

⁵²¹ Jernej Valvasor je bil poverjenik do 3. marca 1649 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 891, fasc. 17, sejni zapisniki 1634–1646, fol. 103v).

⁵²² ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 80, fasc. XXXIV, lit. P–15, 15. 11. 1627, pag. 10–11.

⁵²³ Kupno pismo, datirano 10. marca 1614 v Ljubljani, ki ga poznamo v registru, se je glasilo na Janeza Jurija Posarela in (v primeru njegove smrti) na dva najbližja dediča, tj. sorodnika (prav tam, pag. 17/Nr. 13).

⁵²⁴ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 126.

⁵²⁵ Prim. popis nepremičnin v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 1–2). Tudi Valvasor ni poznal lastniških menjav in je za Posarelom navedel lastnico iz svojega časa (*Die Ehre XI*, str. 126). Groblje so prišle iz Posarelovih rok pred letom 1651, ko so navedene v zapuščinskem inventarju Janeza Franca pl. Sigersdorfa (Smole, *Graščine*, str. 178). V kranjski imenjski knjigi tega imenja ni najti (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661); prim. abecedni seznam), ker je šlo pač zgolj za dominikalno posest.

⁵²⁶ Glede na to, da sta zakonca imenja leta 1641 prepisala Pavlu Hlapšetu in so ga pripisali Hlapšetovemu imenju v Lipsenju (*zu seiner Lipsischen gult*) (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 119v), je šlo očitno za posest, ki jo je žena dobila od svojega očeta, zemljiškega gospoda v Loški dolini (gl. op. 519).

Dvorec Volčji potok po Valvasorjevi Topografiji Kranjske iz leta 1679 (Topographia, št. 306).

sedem let pred smrtjo kupil od Leopolda Raumschüssla bližnji dvorec Volčji potok med Mengšem in Kamnikom (1647),⁵²⁷ imenja s čedno imenjsko rento blizu 33 goldinarjev.⁵²⁸ Omeniti kaže, da je bil prodajalec Raumschüssl očim polihistorjeve matere Ane Marije Rauber, poleg tega pa je polihistorjev oče Jernej Valvasor dve leti po tej prodaji prodal svojemu nečaku Janezu Juriju Posarelu sedem hub v bližnjih Jaršah (1649).⁵²⁹ Pred tem (1641) je Janez Jurij prodal svojo, Posarelovo hišo v Ljubljani,⁵³⁰ bržčas zaradi denarne stiske, saj sta z ženo isto leto izgubila tudi imenje pri Ložu. Zapuščinski inventar ga trinajst let pozneje kaže kot lastnika Volčjega potoka, sicer pa kot skoraj asketskega moža, brez razkošnih predmetov, knjig in slik.⁵³¹ Z Valvasorji je moral biti v dobrih odnosih, ne le z Jernejevo vejo, ampak tudi z vejo zgodaj umrlega strica Adama, saj je šel leta 1643 za poročno pričo sestrični Polikseni,⁵³² njegov edinec pa se je četrto stoletja pozneje (1668) oženil s hčerko očetovega bratranca Janeza Krstnika Valvasorja. Umrl je 6. februarja 1654 v Ljub-

ljani, kjer so ga tudi pokopali,⁵³³ in sicer v času, ko je njegov poldrugo generacijo mlajši trinajstletni bratranec Janez Vajkard Valvasor tam obiskoval gimnazijo.

Poznejši kranjski polihistor je tako imel veliko bolj za bratranca bratrančevega sina Janeza Herbarda, dobrih šest let starejšega od sebe. **Janez Herbard Posarel** (1635–1684), naslednik svojega očeta v Volčjem potoku, v ne ravno dolgem življenju ni posegal po tako opaznih javnih službah kakor oče Janez Jurij,⁵³⁴ je pa še nekoliko okrepil podedovano posest.⁵³⁵ Sodeč po okoli sto knjižnih naslovih zelo različnih žanrov je bil izobražen mož, vendar ne vemo, kje je študiral.⁵³⁶ Med drugim najdemo v njegovi leta 1685 popisani knjižnici dve Schönlebnovi deli in tri Valvasorjeva – topografiji Kranjske (1679) in Koroške (1681) ter umetnostno izdajo *Theatrum mortis humanae tripartitum* (1682).⁵³⁷ Posarelove vezi z Valvasorjevo rod-

⁵²⁷ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 4–5/Nr. 1, 65–66/Nr. 58.

⁵²⁸ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 120.

⁵²⁹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654, pag. 10/Nr. 18, 66/Nr. 58. – Poleg dvorca Volčji potok in sedmih hub v Jaršah je Posarel premogel ob smrti še zakupljeno žitno desetino pri Stični (prav tam, pag. 1–2).

⁵³⁰ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 82, fasc. XXXV, lit. P–55, 18. 1. 1685, pag. 67/Nr. 60. – Gre za hišo na današnjem Ciril-Metodovem trgu št. 15. Po Fabjančičevih ugotovitvah je bil od leta 1605 do 1627 njen lastnik Matija Posarel, Posarelovi dediči še leta 1643 in dve leti pozneje ne več; sosednja hiša s št. 14 je bila od leta 1600 do 1623 last Matijevega brata Jožefa Posarela in nato še do 1651 v rokah njegovih dedičev (Suhadolnik–Anžič, *Mestni trg*, str. 76–77; Fabjančič, *III. del. Veliki trg*, s. p., Pred škofijo 14 in 15).

⁵³¹ Prav tam, šk. 81, fasc. XXXIV, lit. P–33, 13. 2. 1654.

⁵³² NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651, pag. 98.

⁵³³ Pokopali so ga v frančiškanski cerkvi, mrliška matica pa mu prisoja približno pet let preveč, in sicer 55 (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 144).

⁵³⁴ Janez Herbard je bil krščen 18. februarja 1635 v Ljubljani, kjer je 27. novembra 1684 tudi umrl in bil pokopan v frančiškanski cerkvi, kamor so trideset let prej položili k počitku njegovega očeta; mrliška matica mu daje 55 let ali pet preveč (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1632–1638, pag. 128; M 1658–1735, pag. 99).

⁵³⁵ Posarelova imenjska renta se je pod Janezom Herbardom povečala s prvotnih blizu 33 goldinarjev na skoraj 45 (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 167).

⁵³⁶ Njegovega imena ni ne v graških ne v dunajskih univerzitetnih matrikah (prim. Gall – Paulhart (ur.) *Die Matrikel. Band IV*; Andritsch, *Die Matrikeln. Band 2*) pa tudi ne v evidenci ljubljanskih jezuitskih gimnazijcev (prim. Črničev (ur.), *Ljubljanski klasiki*). Če se je šolal v Ljubljani, ga pogrešamo zato, ker tako kot Janez Vajkard Valvasor ni bil ne konviktor ne alumen, ampak je prebival zasebno.

⁵³⁷ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 82, fasc. XXXV, lit. P–55, 18. 1. 1685, pag. 103–118. – Valvasor ni sicer nikoli naveden kot avtor (pag. 109, 110).

bino, iz katere je izhajala njegova stara mati Lukrecija, so se še okrepile, ko se je 5. avgusta 1668, star 33 let, v Ljubljani oženil z Ano Elizabeto baronico Valvasor,⁵³⁸ svojo mrzlo sestrično, hčerko tedaj že 18 let pokojnega završkega graščaka Janeza Krstnika Valvasorja (* ok. 1613–15, † 1650). Še več, povezan je bil tudi s polihistorjem Janezom Vajkardom, in sicer vsaj poslovno, če ne tudi drugače. Pozornost pritegne ugotovitev, da je svojega šest let mlajšega sorodnika Valvasorja prva leta po njegovi vrnitvi v domovino in prvi poroki dokaj izdatno kreditiral, čeprav sam ni bil posebno bogat, saj je od nepremičnin premogel le podezdovano očetovo posest Volčji potok z nekaj hubami in desetino, hišo v Ljubljani pa je imel samo v najemu.⁵³⁹ Le nekaj mesecev po Valvasorjevi poroki je 6. decembra 1672 njegovi tedaj komaj štirinajstletni ženi Ani Rozini, rojeni Graffenweger, posodil tisoč goldinarjev kranjske veljave. Pet let zatem (1677) mu je Ana Rozina za vnovično, tokrat veliko manjše posojilo dobrih 133 goldinarjev zastavila nekaj zlatega nakita, ki so ga ob Posarelovi smrti našli v njegovi zapuščini. Isto leto ji je posodil še 1.590 goldinarjev, tri leta pozneje (1680) pa obema zakoncema Valvasor 400 goldinarjev, vse v deželni veljavi. Iz Posarelove zastave je Valvasor leta 1680 rešil le donacijsko pismo svoje tašče z neznano vsebino, izdano v letu njegove poroke (1672).⁵⁴⁰ Ne vemo, kako se je Janez Vajkard po Posarelovi smrti pogodil o svojih in ženinih dolgovih z upnikovi dediči. Vdova Janeza Herbarda, Valvasorjeva mrzla nečakinja Ana Elizabeta, rojena Valvasor, je na rodovnem deblu v *Slavi* (1689) navedena kot vdova,⁵⁴¹ pri opisu Volčjega potoka pa kot njegova takratna posestnica.⁵⁴² Posest je upravljala do polnoletnosti sina Bernarda Valerija nekaj let pozneje in z njim leta 1701 sklenila poravnavo, po kateri je Volčji potok pripadel mlajšemu sinu Jožefu Antonu.⁵⁴³ Preselila se je v Ljubljano in tam umrla 29. aprila 1712, ko ji mrliška matica pripisuje 68 let.⁵⁴⁴ Njena sinova sta bila zaradi zaslug prednikov 31. maja 1689 še kot mladoletna povzdignjena v baronski stan,⁵⁴⁵ vendar novi-

ca ni pravočasno prišla do Valvasorja, da bi Posarele v *Slavi* že lahko prištel k baronskim rodbinam.⁵⁴⁶

Druga **polihistorjeva teta Sofija** (* ok. 1585, † ne pred 1637) je bila verjetno nekaj mlajša od Lukrecije, če upoštevamo, da je kot že omožena izpričana za njo,⁵⁴⁷ vendar po drugi strani ne vemo, kdaj natanko se je poročila. Vsekakor pred 15. majem 1606, ko je na Mediji datirano njeno odpovedno pismo za prejetih 2.000 goldinarjev,⁵⁴⁸ skratka za vsoto, enako doti tedaj že pokojne sestre Lukrecije. Njen soproj **Janez Adam pl. Apfaltrer**, bolj znan samo po prvem imenu Adam, je pripadal stari kranjski srednjeveški plemiški rodbini, ki je svoj plemiški naslov »zu Roy« dobila po gradu Roje pri Litiji, katerega naslednik je postal dvorec Grmače. Z njuno poroko so Valvasorji, ki v deželi razen sorodstveno bolj oddaljenih Scheyerjev niso imeli plemiških sorodnikov (Matija Posarel še ni bil prištet med plemiče), prek Apfaltrerjev vstopili v družbo stare kranjske gospode. Vanjo je sodila tudi rodbina Adamove matere Ane iz veje Gallov pl. Gallensteinov na Knežiji pri Litiji (*Gallenstein in Graffenweg*).⁵⁴⁹ Po zgodaj umrlem očetu Gašperju je Adamu pl. Apfaltrerju pripadala dokaj skromna dediščina, ki si jo je moral deliti s tremi brati in sestro. Poleg tega je ovdovela mati Ana že tako okrnjeno Apfaltrerjevo imenje – z dobrimi 30 goldinarji rente – načela v začetku 17. stoletja še z odprodajami.⁵⁵⁰ Ko se je Adam v tem času, najpozneje leta 1606, oženil s Sofijo Valvasor, je bil še mlad, saj je leta 1603 v imenu treh mladoletnih bratov prejel v fevd očetovo posest okoli Stične.⁵⁵¹ O

berka, njegov mlajši brat Janez Jožef Anton pa si je ustvaril družino z Marijo Terezijo baronico Moscon (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 119, Breckerfeld, Genealogica A–P, Posarelli, pag. 535), ki je kot vdova Volčji potok leta 1732 prodala (Smole, *Graščine*, str. 536).

⁵⁴⁶ Posareli so uvrščeni med rodbine vitezov ali deželanov, ki na Kranjskem posedujejo posest in v deželi dejansko živijo (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 116). Valvasor je njihov priimek pisal različno, kolikor ne gre seveda za prepisovalske oziroma tiskarske spodrslijaje: *Posarell, Pasarell*, enkrat tudi *Posarelli* (Valvasor, *Die Ehre VIII*, str. 787; *IX*, str. 116; *X*, str. 385; *XI*, str. 124, 126, 658, 719, 720).

⁵⁴⁷ Tudi Radics navaja najprej Lukrecijo in za njo Sofijo (Radics, *Johann Weikhard*, str. 350).

⁵⁴⁸ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–2, 8. 2. 1625, pag. 29–30/Nr. 108.

⁵⁴⁹ Smole, *Graščine*, str. 176. – O Adamovih starših in bližnjem sorodstvu gl. Lukantschitschevo genealoško zbirko (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 2), o Apfaltrerjevemu rodu prav tam, fol. 1–6. O Gallih gl. ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 3, Gall.

⁵⁵⁰ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 91.

⁵⁵¹ Lukantschitschev rodovnik navaja samo sestro Judito in brata Jurija Andreja, ki sta se tako kot Adam oba poročila (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 2). Veliko zgovornejša je Adamova prošnja deželnemu knezu iz leta 1603 za podelitev fevdnega pisma, za katerega je prosil v svojem imenu in namesto mladoletnih bratov Andreja, Jakoba in Danijela. V njem je navedel svoje starše – pokojnega očeta in ovdovelo mater –, podpisal se je kot Adam Apfaltrer z Roj in Grmač (*Zu Roj und Grüenhoff*), prošnja za fevdno podelitev, ki je temu tudi sledila, pa se je nanašala na sedem hub v župniji Šentvid pri Stični; te je še (njegov ded) Hans Apfaltrer nekoč kupil od Ostermana Auersperga (ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 2, fasc. 29, Apfaltrer, prezentirano 14. 9. 1603, 27. 11. 1603).

⁵³⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682, s. p., 5. 8. 1668). Poročevalec je bil Janez Ludvik Schönleben.

⁵³⁹ V Ljubljani je Posarel prebival v najeti Dolničarjevi hiši, od nepremičnin je premogel dvorec Volčji potok s podložniki in žitno desetino, pa tudi srebrnina in druge premičnine ne pričajo o posebnem obilju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 82, fasc. XXXV, lit. P–55, 18. 1. 1685, pag. 1, 6–7, 44–45).

⁵⁴⁰ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 82, fasc. XXXV, lit. P–55, 18. 1. 1685, pag. 46–48/Nr. 24–28.

⁵⁴¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁵⁴² Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 658.

⁵⁴³ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 85, fasc. XXXVI, lit. P–94, pag. 36/Nr. 6; prim. Smole, *Graščine*, str. 536.

⁵⁴⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 197.

⁵⁴⁵ Frank, *Standeserehebungen. 3. Band*, str. 100. – Bernardu Valeriju, krščenemu 30. avgusta 1669 v Ljubljani, je bilo tedaj slabih dvajset let, Janezu Jožefu Antonu, krščenemu prav tam 22. marca 1679, pa šele deset; prvemu je šla za krstno botro Sidonija Regina Valvasor, vdova Janeza Krstnika, mrzlega strica krščenčevega očeta (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1669–1678, pag. 2; R 1678–1686, pag. 25). Bernard Valerij baron Posarel je postal častnik in prišel do položaja poveljnika Slunja in Žum-

Grad Motnik po Valvasorjevi Topografiji Kranjske iz leta 1679 (*Topographia*, št. 170).

njegovi verski usmerjenosti ni podatkov, bilo pa bi zelo nenavadno, ko bi se spogledoval s protestantizmom. Ne nazadnje govori proti temu osebno izražena prošnja njegove tašče Neže Valvasor ljubljanskemu škofu Tomažu Hrenu, naj njeni hčerki Sofiji pl. Apfaltrer prepusti v zakup motniško žitno desetino (1614).⁵⁵²

Sofijo je Janez Vajkard omenil v XI. knjigi *Slave* kot lastnico gradu Motnik in navedel tudi njen deklinški priimek, o času njene pridobitve gradu pa je bil poučen zelo pomanjkljivo. Pravi, da je Motnik kupila od Gregorja Zurlerja, ne pa tudi, da se je to zgodilo šele okoli leta 1624, ko je bila Sofija že vdova Adama Apfaltrerja. Več kot verjetno ji je mož resnično umrl že leta 1622, po dobrem desetletju in pol skupnega življenja.⁵⁵³ Kot že rečeno, je prišel Motnik najprej v roke Valvasorjev (1608), in sicer očitno v posest vdove Neže, šele pozneje pa Sofije, tedaj že omožene z Apfaltrerjem. Kdaj natanko in kako so ga prenesli na Sofijinega moža Adama pl. Apfaltrerja, ne vemo. V novi kranjski imenjski knjigi (1619–1662) se je posest znašla vpisana na njenega moža (*Herr Adam Apfaltrer zu Roj*) in z nespremenjeno imenjsko rento nekaj več kot 36 goldinarjev.⁵⁵⁴

Kot vse kaže, so motniški Apfaltrerji naslednji dve generaciji brez večjih pretresov gospodarili na svoji spodobno veliki posesti, ki se ni ne večala ne manjšala. V kranjski imenjski knjigi je tudi zato lahko ostala vpisana na Adama Apfaltrerja še skoraj celo stoletje po

njegovi smrti. Leta 1662, ko je bil že štiri desetletja pokojni, so njegovo imenjsko rento (*wegen Möttnickh*) preprosto prepisali v novo imenjsko knjigo ter jo šele leta 1707 prenesli na vnuka Jurija Sigmunda, medtem ko je prepis na sina Janeza Jurija izostal.⁵⁵⁵ Dejansko Adam sploh nikoli ni bil lastnik, ampak je Motnik vseskozi pripadal Sofiji, čemur pritruje tudi ugotovitev, da njen soprog niti z besedo ni omenjen pri poznejših fevdnih podelitvah. Kot je leta 1631 v prošnji za fevdno pismo izrecno zapisal Sofijin zet Maternus pl. Raumschüssl, je njegova tašča kupila Motnik (*Thurn oder Siz Möttinig*) leta 1608 od Gregorja Zurlerja. Raumschüssl, ki naj bi šele zdaj izvedel, da je Motnik deželnoknežji fevd, je posest prejel v fevd kot fevdnik namesto nje.⁵⁵⁶ Sofijin sin Janez Jurij pl. Apfaltrer je bil namreč tedaj še mladoleten. Šest let zatem, 8. marca 1637, je vdova Sofija sama prosila za fevdno pismo svojemu sinu, ki mu je isto posest medtem že izročila v last.⁵⁵⁷ Njeno pisanje je hkrati tudi zadnje pričevanje o tem, da še živi. Zakaj že tedaj ni prišlo do fevdne podelitve, ostaja nepojasnjeno. Janez Jurij je prejel Motnik v fevd šele leta 1650, pri čemer iz fevdnega pisma in prilog ni razvidno, ali je Sofija medtem umrla ali ne.⁵⁵⁸ Matične knjige motniškega vikariata, ki bi iz prve roke pričale o njej in njeni družini, so žal izgubljene.⁵⁵⁹

Od obeh Sofijinih znanih odraslih otrok⁵⁶⁰ je bila

⁵⁵⁵ Prav tam, št. 6 (1662–1756), fol. 128.

⁵⁵⁶ ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 2, fasc. 143, Zurler, prezentirano 17. 2. 1631, 25. 2. 1631.

⁵⁵⁷ Prav tam, 8. 3. 1637.

⁵⁵⁸ Prav tam, prezentirano 16. 11. 1650.

⁵⁵⁹ Ohranjene so le vse tri vrste matic od leta 1770 dalje (Krampač, *Vodnik*, str. 69). – V maticah matične župnije Vransko ni upoštevano območje Motnika; iz 17. stoletja sta ohranjeni samo dve matici (ZAC, ZAC/0006, Zbirka rokopisov, št. 9a, krstna knjiga župnije Vransko 1660–1672; ŽU Vransko, krstna matična knjiga 1673–1701).

⁵⁶⁰ Siebmacherjeva grbovna knjiga, sicer najpopolnejši pregled Apfaltrerjevega rodu, pripisuje Sofiji in njenemu soprogu

⁵⁵² NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, fasc. 66, a. e. 66/2, Motniška desetina 1551–1768, 30. 1. 1614.

⁵⁵³ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 424. – Podatka o kupoprodaji leta 1624 sta po Valvasorju objavila tudi Witting in Radics; po Wißgrillu je Witting navedel, Radics pa za njim povzel, da je bila Sofija vdova Janeza Adama pl. Apfaltrerja od leta 1622 (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143; Radics, *Johann Weikhard*, str. 350). O moževi smrti nimamo drugih podatkov.

⁵⁵⁴ ARS, AS 179, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 79. Gl. tudi op. 182 in 183.

po vsej verjetnosti starejša **hči Lukrecija**, imenovana po zgodaj umrli teti Lukreciji Valvasor.⁵⁶¹ Najpozneje v začetku leta 1631 se je omožila z omenjenim **Maternusom pl. Raumschüsslom**, ki je tedaj prejel Motnik v fevd namesto svoje tašče.⁵⁶² Maternus, sin Janeza Kristofa in Ane, rojene pl. Rain,⁵⁶³ je bil doma z gradu Kolovrat pri Izlakah, ki si ga je njegov oče leta 1636 kot dediščino po očetu delil z dvema bratoma.⁵⁶⁴ O razmerah na Kolovratu je bil Janez Vajkard Valvasor seveda dobro poučen, saj je šlo za sosednji grad njegove domače Medije. Kot pripoveduje v XI. knjigi *Slave*, je po delitvi Raumschüsslovega premoženja med dva (neimenovana) brata eden od njiju zgradil četrt ure nad Kolovratom gradič Zgornji Kolovrat. Pozneje sta gradova spet prišla v iste roke, ko pa je Maternus Raumschüssl Kolovrat prodal, si je pridržal Zgornji Kolovrat. Tega je po njegovi smrti in še v času izida *Slave* (1689) posedoval sin *Franc Kristof*, ki je prej izplačal svoje sorojence.⁵⁶⁵ Po Raumschüsslovem rodovniku je bil Franc Kristof sicer edini sin Maternusa in Lukrecije, rojene Apfalterr,⁵⁶⁶ polihistorjeve veliko

starejše sestrične. Ta je izpričana kot živa v začetku šestdesetih let, ko so najprej (1660) vpisali v imenjsko knjigo njeno manjšo posest,⁵⁶⁷ nato pa jo je že čez štiri leta (1664) prepisala Adamu Dinzlu, ki je od njenega moža in nje malo prej kupil dvorec Kolovrat (1662).⁵⁶⁸

Lukrecijin rodni Motnik je prevzel njen brat, Valvasorjev bratranec **Janez Jurij Apfalterr**. Rodil se je okoli leta 1610, če upoštevamo, da leta 1631 kot mladoleten še ni mogel sprejeti fevda, šest let zatem (1637) pa sta z materjo Sofijo že lahko prosila za fevdno podelitev na njegovo ime. Medtem se je leta 1636 tudi oženil, in sicer z Rozino pl. Kuschlan (* 1619), hčerko komaj plemenitenega Gašperja Kuschlana in Elizabete, rojene Montegnano.⁵⁶⁹ Njegova druga žena Helena Carin (*Carinin*) je po vsem sodeč izvirala iz rodbine De Carin oziroma Karin(a) iz Hrvaškega Primorja.⁵⁷⁰ Za Apfalterrjevo rodbino je bil nadvse pomemben datum 2. januar 1672, ko je Janez Jurij skupaj s sorodnikoma, rodnima bratoma Ferdinandom Ernestom in Henrikom Julijem, zaradi vojaških in drugih zaslug doživel povzdignitev v baronski stan in dobil predikat »Apfalterr, Herr auf Roi, Grienhoff und Mötnick«, ki vključuje tri glavne rodbinske gradove: Roje, Grmače in Motnik.⁵⁷¹ Janez Jurij je imel tedaj že odrasle otroke, sicer pa ni znan po kakšnih posebnih dejanjih ali zaslugah. V dveh zakonih so se mu rodili **štirje sinovi**, ki so si vsi ustvarili družine z ženami iz komaj rojenih plemiških rodbin in nadaljevali Apfalterrjev rod: v prvem zakonu so prišli na svet trije – Jurij Sigmund, Jurij Sigfrid in Janez Adam –, v drugem pa Janez Bernard.⁵⁷² Ko je leta

napačna otroka: Kordulo, poročeno Barbo pl. Waxenstein, in Janeza Andreja (*Die Wappen*, stolpca 67–68). Hčerke Lukrecije sploh ne pozna, sina Janeza Jurija pl. Apfalterrja pa ima pomotoma za sina Andreja Apfalterrja in mu pripisuje samo enega od sicer štirih sinov, Janeza Adama (prav tam, stolpec 67). Ostali trije sinovi Janeza Jurija – Janez Bernard, Jurij Sigmund in Jurij Sigfrid – so se v rodoslovnem pregledu znašli na napačnih mestih in z deloma netočnimi podatki (stolpci 67, 68 in 72).

⁵⁶¹ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 2; ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 12, Apfalterr.

⁵⁶² ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve, šk. 2, fasc. 143, Zurler, prezentirano 17. 2. 1631, 25. 2. 1631.

⁵⁶³ Maternus se je glede na podatek, da je leta 1614 izpričan na ljubljanski jezuitski gimnaziji (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 59), rodil okoli leta 1600. O njegovem sorodstvu gl. ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 148.

⁵⁶⁴ Smole, *Graščine*, str. 228. – Tega leta je bil imenjska renta Maternusa Raumschüssla s Kolovrata vpisana v kranjsko imenjsko knjigo (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 86v).

⁵⁶⁵ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 422; pri opisu Kolovrata Valvasor navaja, da je Maternus prodal grad Adamu Dinzlu pred približno 12 leti (str. 312), torej okoli leta 1677. Nasprotno je Smoletova zmotno sklepala, da je po pogodbi s Friderikom in Maternusom Raumschüssloma postal lastnik Kolovrata Maternus Viljem in ga prodal Dinzlu že leta 1660, česar citirani zapuščinski inventar ne potrjuje (Smole, *Graščine*, str. 228). Iz imenjske knjige izhaja, da je Maternus skoraj vso posest izgubil že do leta 1645, leta 1655 pa je od omenjenih dveh sorodnikov kupil polovico dvorca Kolovrat (*Siz Khollobrat*), očitno Zgornji Kolovrat, a je njegova imenjska renta tudi poslej znašala le dobre štiri goldinarje (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 86, 86v). Do leta 1672, ko nas vpisi za trideset stoletja zapustijo (do 1749), se je s tremi odprodajami skrčila na vsega četrta goldinarja, največ, za dobre 3 goldinarje, leta 1662, ko sta zakonca Maternus in Lukrecija prenesla Kolovrat (*Siz Khollobrat*) na Adama Dinzla (prav tam, št. 6 (1662–1756), fol. 142). Njun sin Franc Kristof v imenjski knjigi sploh ni omenjen (gl. indeksa k št. 5 in 6).

⁵⁶⁶ Poročen je bil z neko Wremb pl. Wrembsfeldovo, morebitnih otrok pa vir ne pozna (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 148v). Najverjetneje je identičen s stotnikom Francem Kristofom Raumschüsslom, ki ga Valvasor navaja med Kranjci, udeleženci vojne s Francozi leta 1675 (Valvasor, *Die Ehre XV*, str. 602).

⁵⁶⁷ Izvor njene imenjske rente v višini blizu 9 goldinarjev ni znan (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), fol. 77).

⁵⁶⁸ Prav tam, št. 6 (1662–1756), fol. 140v, 142.

⁵⁶⁹ NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651 pag. 42, 12. 10. 1636. – Rozina Kuschlan je bila krščena 23. januarja 1619 v Ljubljani (prav tam, R 1614–1621, pag. 209). Podatek o dekliskem priimku njene matere po: *Die Wappen*, stolpec 67; ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 140, Kuschlan. Njen oče Gašper Kuschla(u)n »von Moßthal«, cesarski svetnik, je leta 1631 dobil notranje-avstrijsko deželanstvo (Frank, *Standeserhebungen*. 3. Band, str. 98). Njegov plemiški naslov je vseboval nemško ime dvorca Zablate pri Ljubljani, ki ga je Gašper kupil leta 1633 (Smole, *Graščine*, str. 547).

⁵⁷⁰ Njeno ime je znano le iz sekundarnega vira, ki ne navaja niti očetovega imena (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 12, Apfalterr). O rodbini kot plemiški rodbini z območja Senja in Vinodola gl. <http://www.stajnica.com/povijest-i-kulturno-stvaralastvo/enver-ljubovic-grbovnik-gacke-krbave-like-senja-i-vinodola> (dec. 2012).

⁵⁷¹ Frank, *Standeserhebungen*. 1. Band, str. 26 – Baronska diploma navaja zasluge raznih Apfalterrjev vse tja do 12. stoletja, od treh pobaronjenih sorodnikov pa le zasluge Ferdinanda Ernesta kot stanovskega poverjenika na Kranjskem (ARS, AS 1064, Zbirka plemiških diplom, št. 3, 2. 1. 1672). O sorodstvenih razmerjih med tremi v barone povzdignjenimi Apfalterrji gl. ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 2.

⁵⁷² Jurij Sigmund in Jurij Sigfrid sta bila poročena s sestrama Regino Sidonijo in Klaro Suzano pl. Samburg, hčerkama Janeza Karla pl. Samburga in Suzane, rojene pl. Lukan-tschitsch; Janez Adam je vzel za ženo Kordulo pl. Gaionzel, hčerko Janeza in Marije Marjete, rojene Egger, najmlajši Janez Bernardin, rojen v očetovem drugem zakonu, pa Te-rezijo pl. Flachenfeld, hčerko Janeza Andreja in N. Otto pl.

1689 izšla *Slava vojvodine Kranjske*, Janeza Jurija ni bilo več na Motniku, kjer so Apfaltrerji po polihistorjevih besedah gospodarili od Sofije dalje, tedaj njen vnuk baron Jurij Sigmund († 1711),⁵⁷³ tj. najstarejši sin Janeza Jurija. Svojega bratranca Janeza Jurija navaja Valvasor v *Slavi* kot gospoda gradu Turn v Brezniku nedaleč od Črnomlja. Turnski dvorec je pridobil z nakupom,⁵⁷⁴ umrl pa je v visoki starosti slabo desetletje pozneje (1698) kot gospodar majhnega, danes neidentificiranega dvorca »Waldrasch« nekje v Beli krajini, kjer so popisali njegovo skromno zapuščino.⁵⁷⁵ Med polihistorjevimi krvnimi sorodniki iz 17. stoletja je potrjeno živel najdlje, blizu 90 let (rojen okoli 1610) in bil torej priča številnim dogodkom v širši rodobini.⁵⁷⁶ Na bližnjem belokranjskem Turnu mu je kot

lastnik sledil najmlajši sin baron Janez Bernard iz drugega zakona († 1710).⁵⁷⁷ Tretji sin Janez Adam, rojen v prvem zakonu in po vsem sodeč najstarejši (* ok. 1637–1685),⁵⁷⁸ je postal gospodar dvorca v vasi Zgornja Šiška pri Ljubljani, ki ga je leta 1689 imela že njegova vdova.⁵⁷⁹ S podobno skromnim domovanjem in majhno posestjo se je moral zadovoljiti tudi Apfaltrerjev drugi najstarejši sin Jurij Sigfrid, nekaj let do prodaje leta 1686 lastnik Podšentjurja pod Kumom,⁵⁸⁰ majhnega dvorca, s katerim je bila pozneje tesno povezana Jernejeva veja Valvasorjeve rodbine.⁵⁸¹ Od štirih bratov Apfaltrerjev, mrzlih nečakov polihistorja Janeza Vajkarda, sinov njegovega pobaronjenega bratranca Janeza Jurija, se, kolikor je znano, nobeden ni posebej proslavil, pa tudi o njihovih stikih z Valvasorji in s polihistorjem ne vemo ničesar določnega. Najbolj neposredna zveza med rodbinama Apfaltrer in Valvasor je bila vzpostavljena šele po polihistorjevi smrti. Leta 1705 sta se namreč na Vačah poročila Regina Franciška baronica Apfaltrer, hči njegovega mrzlega nečaka Jurija Sigmunda, gospoda na Motniku, in Franc Adam baron Valvasor, sin polihistorjevega drugega mrzlega nečaka Adama Sigfrida iz Adamove veje Valvasorjev, novi gospodar Medije.⁵⁸² Vzela sta se

Rosenbüchl (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 2–2v; ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 12, Apfaltrer; prim. prav tam, št. 73, Flachenfeld). Prvi tast Janez Karel »von Samburg zu Purgstall« je bil kranjski deželni knjigovodja s priimkom Santpauer; tega je smel iz plemiškega naslova izpustiti leta 1654 (Frank, *Standeserhebungen*. 4. Band, str. 223). Drugi tast Janez Gaionzel, ljubljanski (mestni) svetnik, je dobil plemstvo leta 1660 (Frank, *Standeserhebungen*. 2. Band, str. 63), tast najmlajšega od bratov Apfaltrer, Janez Andrej Flach, sicer polkovnik, pa se je imenoval »von Flachenfeld« po plemenitenju leta 1654 (prav tam, str. 22).

⁵⁷³ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 424. – Zapuščino Jurija Sigmunda barona Apfaltrerja so popisali na Motniku, ki je bil leta 1711 tudi njegova edina nepremičnina (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 2, fasc. II, lit. A–33, 13. 2. 1711). – Z (Regino) Sidonijo pl. Samburg se je poročil 25. novembra 1668 v Ljubljani (NSAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682, s. p.), ko je bilo nevesti le 15 let; Regina Sidonija je bila krščena 5. junija 1653 v Ljubljani in imela tedaj še priimek Santpauer (prav tam, R 1653–1664, pag. 23).

⁵⁷⁴ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 584.

⁵⁷⁵ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 2, fasc. II, lit. A–24, 12. 4. 1698. – »Waldrasch« je moral biti neka pristava nedaleč od Črnomlja, saj so v zapuščinski inventar podpisali in pečatili v omenjenem mestu. M. Smole navaja Apfaltrerjev zapuščinski inventar kot sploh edini podatek o obstoju »Waldrasch«-a (Smole, *Graščine*, str. 544), I. Stopar pa njegovo ime sloveni kot Valdraž in ponuja malo verjetno hipotezo, da se ime nanaša na vas Boldraž pri Rosalnicah (Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska. Peta knjiga*, str. 116). Iz registrov listin v Apfaltrerjevem zapuščinskem inventarju pridobitev dvorca ni razvidna, kar kaže, da se »Waldrasch« najverjetneje skriva pod drugim imenom. Bržkone je identičen s Črnomaljskim dvorcem ali t. i. Rožičevim gradom na jugovzhodnem obrobju Črnomlja (o njem gl. prav tam, str. 9), katerega lastništvo Smoletova za leto 1698 (neupravičeno) pripisuje Apfaltrrerju, leta 1675 pa naj bi bila njegova lastnika Boltežar Pregl in neki Malevič (Smole, *Graščine*, str. 127). V Apfaltrerjevem inventarju (gl. v isti opombi zgoraj), na katerega se sklicuje, so dejansko navedeni kupno pismo med nekim (!) Preglom in nekim Malevičem za Malevičev dvor (*über den Malleuitschischen Hoff*) z datumom 24. oktober 1675, obračun (neznane pogodbenika) z Malevičem za kupljeni dvorec v Črnomlju (*Hoff zu Tschernembl*) z dne 1. julija 1676 in Preglovo kupno pismo neznane vsebine, datirano 27. februarja 1678 (pag. 1/B in C, 2/D). Med Apfaltrerjevimi listinami je bila leta 1698 popisana tudi neka pogodba njegove matere Sofije (*Frauen Apfalterin Einer Gebornen Valuasorin*) in neimenovanih sopogodbnikov, datirana 26. avgusta 1636 (prav tam, pag. 2/D), nekaj mesecev preden je zadnjič izpričana kot živa.

⁵⁷⁶ Dlje kot on oziroma približno tako dolgo sta živeli le še v

Valvasorjevo rodbino omoženi sestri Barbo, Sidonija Regina (* 1622, † 1708), poročena s polihistorjevim zgodaj umrlim bratrancom Janezom Krstnikom Valvasorjem (1613/15–1650), in Ana Rozina (* ok. 1620, † 1702), žena polihistorjevega polbrata Karla (* ok. 1618–1697). O njiju gl. zlasti: *Die Wappen des Adels*, stolpec 189.

⁵⁷⁷ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 3, fasc. II, lit. A–32, 29. 10. 1710. Prim. Smole, *Graščine*, str. 510. – S Sofijo Terezijo pl. Flachenfeld se je poročil 31. januarja 1691 v Ljubljani (NSAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1682–1718, s. p.).

⁵⁷⁸ Ob smrti 7. aprila 1685 mu ljubljanska mrliška matica pripisuje 49 let, kar je glede na poroko staršev 12. oktobra 1636 vsaj eno leto preveč (NSAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 99).

⁵⁷⁹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 291. – Valvasor ji daje osebno ime Elizabeta (prim. z op. 572), sicer pa omenja tudi njen dekliski priimek. Dejansko je imela dvojno ime Elizabeta Kordula, kot ga navaja skupaj z dekliskim priimkom tudi ljubljanska mrliška matica ob njeni smrti 5. oktobra 1717 (NSAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 239). Mrliška knjiga ji daje 55 let, a v resnici je bila tri leta starejša, krščena v Ljubljani 13. oktobra 1659 (prav tam, R 1653–1664, pag. 234).

⁵⁸⁰ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 182; prim. Smole, *Graščine*, str. 365. – Njegova žena Klara Suzana pl. Samburg, mlajša sestra bratove žene, je bila krščena 9. julija 1663 v Ljubljani (NSAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1653–1664, pag. 322).

⁵⁸¹ Podšentjur je leta 1715 kupil polihistorjev nečak Jurij Maksimilijan Valvasor (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 117, fasc. XLVIII, V–13, pag. 19/Nr. 20; prim. Smole, *Graščine*, str. 365), čigar sin Jurij Sigfrid ga je najpozneje leta 1746 prodal Mariji Tereziji Merherič, imenovani Fabjanič (zoper njo je v zvezi s prodajo vložil pritožbo neznane vsebine: ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 584, fasc. I/323, Herrschaft Hof St. Jörgen, 8. 7. 1746), od nje pa ga je dve leti zatem (1748) kupil Janez Jožef Čop, šestkrat praded pisca teh vrstic; v lasti rodbine Čop je Podšentjur še danes (Golec, *Iz življenja*, str. 185).

⁵⁸² NSAL, ZA Vače, Matične knjige, P 1685–1711, s. p., 30. 5. 1705. – Radics navaja napačen datum in kraj poroke: 25. november 1698 v Ljubljani (Radics, *Johann Weikhard*, str. 349).

torej mladenič in mladenka, ki sta imela skupne praprastarše Hieronima in Nežo Valvasor, pri čemer je bila poroka dveh tako oddaljenih sorodnikov za plemiško okolje nekaj povsem običajnega.

Če **povzamemo ugotovitve o povezavah** Janeza Vajkarda Valvasorja z družinami njegovega edinega strica in obeh tet po očetovi strani, je treba poudariti tesno povezanost družin zgodaj umrlega strica Adama in očeta Jerneja, ki je bil varuh Adamovih štirih otrok. Njuna najstarejša sinova Janez Krstnik (ok. 1613/5–1650) in Karel (ok. 1618–1697) sta bila navsezadnje poročena s sestrama pl. Barbo, Medija pa je zlasti s skupno grobnico postala nekakšno duhovno in simbolno središče obeh rodbinskih vej, ki sta se leta 1683 tudi zamenjali kot lastnici gradu. Franc Albert baron Kheysell, zet polihistorjeve sestrčne Poliksene pl. Witzenstein (ok. 1612–1647), je imel v življenju Janeza Vajkarda sicer epizodno, a hkrati pomembno vlogo, saj mu je prav on prodal tri gradove, med njimi Bogenšperk. Z Valvasorji je ostal v tesnejših stikih tudi Janez Jurij Posarel (1604/5–1654), edinec kmalu po njegovem rojstvu preminule polihistorjeve tete Lukrecije (ok. 1583–1604/5). Posarelovega sina Janeza Herbarda (1635–1684) smo srečali kot polihistorjevega posojilodajalca, poleg tega pa je bil poročen s svojo mrzlo sestrčno Ano Elizabeto baronico Valvasor. Najslabše so dokumentirani stiki med Valvasorji in Apfalterji, pozneje pobaronjeno družino polihistorjeve mlajše tete Sofije (ok. 1585 – ne pred 1637), pri čemer ni rečeno, da jih le zaradi neugodne strukture virov poznamo slabše, kot bi si zaslužili. Ni indicev za to, da bi kdo od obravnavanih sorodnikov po očetovi strani vplival na delo Janeza Vajkarda Valvasorja kako drugače, bolj neposredno. A navsezadnje sta bila zanj še kako pomembna ugoden nakup gradov in jemanje denarnih posojil, kar so mu nudili Kheyselli in Posareli. Brez njihove podpore ne bi mogel ustvarjati tako, kakor je.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ADG – Archiv der Diözese Gurk, Klagenfurt
PA (= Pfarrarchiv) St. Georgen am Weinberg: Hs. 1.

ARS – Arhiv Republike Slovenije

- AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko: šk. 268, 373, 374.
- AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko: 381, 464, 471, 472, 481, 486, 584, 846, 848, 882, 888–892.
- AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko: št. 1, 4, 5, 6.
- AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko: šk. 75, 119.
- AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko: N 153.
- AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko: knj. 10, 11.
- AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani (= Testamenti), II. serija, fasc. P 1–54, V 1–16.

AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani (= Zap. inv.): šk. 2, 3, 8, 11, 32, 49, 50, 80, 81, 82, 85, 97, 98, 117, 120, 122, 128, 130, 131, 132.

AS 730, Gospodstvo Dol: fasc. 119, 139, 154.

AS 740, Gospodstvo Jablje: fasc. 8.

AS 748, Gospodstvo Krumperk: fasc. 4, 25.

AS 984, Radics pl. Peter Pavel: šk. 5.

AS 1063, Zbirka listin: št. 1572, 1466, 1634, 1731, 1863, 2037.

AS 1064, Zbirka plemiških diplom: št. 3, 64, 114.

AS 1073, Zbirka rokopisov: 180r I/42r, I/44r, II/51r.

AS 1074, Zbirka urbarjev: I/29u, I/30u.

AS 1075, Zbirka rodovnikov: št. 12, 73, 125, 140, 230, 99, 273, 279.

NG – Narodna galerija v Ljubljani

NG S 948

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

KAL (= Kapiteljski arhiv Ljubljana): fasc. 11, 52.

NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, fasc. 6.

NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana (= KAL): fasc. 11, 52.

ŽA (= Župnijski arhiv), R, P, M = rojstna/poročna/mrliška matična knjiga, Rep = repertorij.

ŽA Cerklje na Gorenjskem, Matične knjige: R 1635–1643, P 1630–1655.

ŽA Kamnik, Matične knjige: M 1671–1707.

ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj: Matične knjige: Rep R 1588–1621, Rep R 1621–1653, R 1588–1602, R 1607–1614, R 1614–1621, R 1621–1626, R 1638–1643, R 1643–1653, R 1653–1664, R 1664–1669, R 1669–1678, R 1678–1686, P 1605–1632, P 1632–1651, P 1651–1682, P 1682–1718, M 1635–1657, M 1658–1735; Razne knjige: oklicna knjiga 1737–1759.

ŽA Mengeš, Matične knjige: P 1669–1702.

ŽA Moravče, Matične knjige: R 1621–1626, R 1632–1635, R 1637–1645.

ŽA Ribnica, Matične knjige: M 1670–1705.

ŽA Svibno, Matične knjige: R 1653–1658, R 1659–1671.

ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige: R 1665–1674, R 1674–1688, R 1689–1703, M 1660–1710.

ŽA Vače, Matične knjige: R 1621–1628, R 1673–1689, P 1685–1711, M 1687–1723, M 1723–1751.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz

A. (= Archiv) Valvasor Familie: K 1.

B 249/5, Adalbert Sikora, Die steirischen Gülden. Nach den landschaftlichen Steuerbüchern von 1516 bis 1785. V. Viertel einhalb der Drau – Viertel Cilli. (Beide Aufschriften werden abwechselnd gebraucht). Kreis Cilli.

I. Ö. Hofkammer (=Innerösterreichische Hofkammer): HK 1602–V I–47.

I. Ö. Regierung (= Innerösterreichische Regierung): Copeien 1628–XII–17, Gutachten 1632–XII–29.

Representation und Kammer, Sachabteilung: K 377.

ZAC – Zgodovinski arhiv Celje
ZAC/0006, Zbirka rokopisov: št. 9, 9a.

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka: šk. XXII.
LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige: Cod. I/6, I/8, Imenska kartoteka h Cod. I in XIII.

ŽU Vransko – Župnijski urad Vransko
krstna matična knjiga 1673–1701.

ELEKTRONSKI VIR

<http://woerterbuchnetz.de/DWB/?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GV07065> (dec. 2012)

LITERATURA

Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 1. 1586–1630*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 1977; *Band 2. 1630–1662*, 1980; *Band 3. 1663–1710*, 1987.

Benedik, Metod: Seznami škofov na slovenskih tleh. V: Benedik, Metod (ur.): *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 423–432.

Bizant, Milan: Marijine kongregacije v ljubljanskem jezuitskem kolegiju. V: Reisp, Vincenc (ur.): *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1997)*. Zbornik razprav (Redovništvo na Slovenskem 4). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998, str. 137–156.

Cevc, Emilijan: Trije poznorenesančni in en baročni nagrobnik v Laškem. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 47, NV 12 (1976), str. 308–325.

Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem*, (K mestu K., št. 1). Krško: Valvasorjev raziskovalni center 2004.

Črnivec, Živka (ur.): *Ljubljanski klasiki 1563–1965*. Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.

Die Wappen des Adels in Salzburg, Steiermark und Tirol (J. Siebmacher's Wappenbuch Band 28). Neustadt an der Aisch: Bauer & Raspe, 1979.

Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Dritter Theil. Vom Regierungsantritt Erzherzog Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657)*. Laibach: Ig. v. Kleinmayr & Ferd. Bamberg, 1875.

Dolenc, Metod: *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Sostavni očit.* Ljubljana: Akademsko založba, 1935.

Dular, Anja: Iz zgodovine tiskarskih privilegijev. Ob privilegiju cesarja Leopolda za Valvasorjevo delo *Theatrum mortis humanae*. *Zgodovinski časopis* 52 (1998), str. 21–36.

Fabjančič, Vladislav: *Knjiga ljubljanskih hiš in njih prebivalcev. II. del. Novi trg, III. del. Veliki trg*. Ljubljana, 1944 (tipkopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana).

Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820. 3. zvezek. Župani in sodniki 1605–1650* (Gradivo in razprave 28. Ljubljanski sodniki in župani). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2005.

Floßman, Ursula: *Österreichische Privatrechtsgeschichte. Sechste, aktualisierte Auflage*. Wien: Springer-Verlag, 2008.

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 1. Band. A–E. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1967; 2. Band. F–J, 1970; 3. Band. K–N, 1972; 4. Band. O–Sh, 1973; 5. Band. Si–Z, 1974.*

Gall, Franz – Paulhart, Hermine (ur.): *Die Matrikel der Universität Wien. IV. Band. 1579/II–1658/59*. Wien–Köln–Graz: Herman Böhlau Nachf. Verlag, 1974.

Gestrin, Ferdo: Italijani v slovenskih deželah od 13. do 17. stoletja. *Zgodovinski časopis* 35 (1981), str. 223–241.

Golec, Boris: Iz življenja malih graščakov Čopov v obdobju 1748–1848. *Kronika* 36 (1988), str. 184–194.

Golec, Boris: Lažni Valvasor nehoti prispeva k razkritju usode zamolčanih pravih Valvasorjev. O dveh »izobčencih« Valvasorjeve rodbine iz srede 17. stoletja in o polihistorjevem čiščenju rodbinskega debela. *Zgodovina za vse XIX* (2012), str. 5–38.

Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), str. 303–364.

Golec, Boris: Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni (1. del). *Zgodovinski časopis* 62 (2008), str. 351–383; (2. del). *Zgodovinski časopis* 65 (2011), str. 292–373; (3. del). *Zgodovinski časopis* 66 (2012), str. 46–114.

Gottschald, Max: *Deutsche Namenkunde. Unsere Familien. Fünfte verbesserte Auflage mit einer Einführung in die Familiennamenkunde von Rudolf Schützeichel*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1982.

Grafenauer, Bogo: *Kmečki upori na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1962.

Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691). Textus originalis editionem curavit France Baraga. Ljubljana: Družina, 2002.

Historischer Atlas der Österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil: Kärnten, Krain, Görz und Triest, Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger, 1929.

Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1997.

Kidrič, France: Gusič (Gussich). *Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga Abraham – Lužar*. Ljubljana:

- Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, str. 275–277.
- Koropec, Jože: Krško v obdobju velikih slovenskih kmečkih vstaj. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 45–59.
- Kos, Dušan: *Bela krajina v poznem srednjem veku* (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 4). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987.
- Kos, Dušan: *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje)* (Viri za zgodovino Slovencev. Trinajsta knjiga. Novejši urbarji za Slovenijo. Prvi zvezek). Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1991.
- Krampač, Tone: *Vodnik po matičnih knjigah Nadškofijskega arhiva Ljubljana* (Nadškofija Ljubljana. Arhiv. Priročniki 2). Ljubljana: Nadškofija, 2008.
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)* (prevedla Marija Kiauta, uredil France Baraga). Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2003.
- Miklavčič, Maks: Schönleben, Janez Ludvik. *Slovenski biografski leksikon. Tretja knjiga. Raab – Švikaršič*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971, str. 236–240.
- Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Tüffer mit den Seelsorgerstationen Tüffer, St. Ruprecht, St. Leonhard, Gairach sammt dessen Kloster, St. Nikolaus, St. Margarethen, St. Gertraud, St. Jakob in Dolj, Trifail, St. Egyden in Steinbrücken, Lak, St. Johann in Razbor, (Ratschach in Krain) und Maria Scheuern* (Das Bisthum und die Diözese Lavant. IV. Theil). [Marburg]: Selbstverlag, 1881.
- Peskar, Robert: *Šentrupert na Dolenjskem* (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 202). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 2001.
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Güten, Städte und Märkte*. München: Verlag R. Oldenbourg, 1962.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi: po sledeh mogočnega tura*. (Thesaurus memoriae. Dissertationes 4). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Die Landmannschaft und der Freiherrenstand Valvasor's. *Argo* II (1893), stolpci 149–152.
- Radics, P.(eter) von: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910.
- Radics, P.[eter] v.[on]: *Valvasor. Biographische Skizze (Mit dem Portrait und Faksimile Valvasors)*. Graz: Leuschner & Lubensky, k. k. Universitäts-Buchhandlung, 1866.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien VII. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 186, 16. 8. 1895, str. 1607–1608; Valvasor-Studien IX. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 188, 19. 8. 1895, str. 1625–1626; Valvasor-Studien XVII. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 9, 13. 1. 1896, str. 67–68; Valvasor-Studien XXI. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 26, 1. 2. 1896, str. 195.
- Radics, Peter: Valvasorjev rod na Spodnjem Štajerskem. *Ilustrovani narodni koledar* 11 (1899). Ljubljana: Dragotin Hribar, str. 103–114.
- Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opisi. 2. zvezek*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1996.
- Redlich, Virgil (izd.): *Die Matrikel der Universität Salzburg 1639–1910. Band I. Text der Matrikel*. Salzburg: Verlag Anton Pustet, 1933.
- Reisp, Branko: Dosedanje raziskave o Valvasorju in nekatera odprta vprašanja. V: Vovko, Andrej (ur.): *Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske. Referati s simpozija v Ljubljani 1989*, Ljubljana: SAZU in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve Slave, 1990, str. 17–31.
- Reisp, Branko: Janez Vajkard Valvasor. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 109–126.
- Reisp, Branko: *Korespondenca Janeza Vajkarda Valvasorja z Royal Society. The Correspondence of Janez Vajkard Valvasor with the Royal Society*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1987.
- Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Reisp, Branko: Novejša spoznanja o Valvasorju. *Glasnik Slovenske matice* XXIX/XXXI (2005/2007), str. 10–19.
- Reisp, Branko: Valvasorjev čas, življenje in delo. V: *Die Ehre des Hertzogthums Crain: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses ... Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes / ... durch selbst-eigene ... Historisch-Topographische Beschreibung, in funffzeihen, wiewohl in vier Haupt-Theile unterschiedenen, Büchern, wie auch häufigen Abrissen und zierlichen Kupffer-Figuren, ausgebreitet, von Johann Weichard Valvasor ...; aber in reines Teutsch gebracht, auch, auf Begehren, mit manchen beyfügigen Erklärungen, Anmerck-und Erzehlungen, erweitert durch Erasmus Francisci. IV. Theil* (Monumenta litterarum Slovenicarum 9). Ljubljana-München: Mladinska knjiga, R. Trofenik, 1974, str. I–XXIX.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*. Gorz: Selbstverlag, 1904.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Selbstverlag, 1905.
- Schmutz, Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark. I. Theil*. Gratz: Verlag Kienreich, 1822.
- Slana, Lidija: Grad Strmol in njegovi lastniki skozi čas. *Kronika* 54 (2006), str. 151–174.
- Slana, Lidija: Lichtenbergi na Tuštanju. *Kronika* 57 (2009), str. 171–200.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

- Steklasa, Ivan: *Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem. Ima 56 slik, 2 načrta in 2 zemljevida*. Ljubljana: Samozaložba, 1913.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska. Druga knjiga. Območje Kamnika in Kamniške Bistrice*. Ljubljana: Viharnik, 1997.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska. Četrta knjiga. Ljubljana, grad in dvorci*. Ljubljana: Viharnik, 1999.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska. Peta knjiga. Med Goričanami in Gamberkom*. Ljubljana: Viharnik, 2000.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Druga knjiga. Med Bogenšperkom in Mokricami*. Ljubljana: Viharnik, 2001.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Tretja knjiga. Porečje Temenice in Mirne*. Ljubljana: Viharnik, 2002.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Peta knjiga. Bela krajina*. Ljubljana: Viharnik, 2004.
- Š.[ubic], I.[van]: Valvasorjev spomenik v Ljubljani. *Ljubljanski zvon* 24 (1904), str. 62–63.
- Suhadolnik, Jože – Anžič, Sonja: *Mestni trg z okolico in Ciril–Metodov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris predela med grajskim hribom, Cankarjevim nabrežjem, Trančo, Stritarjevo ulico in podgrajskega dela Ciril–Metodovega trga ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2000.
- Suhadolnik, Jože – Anžič, Sonja: *Novi trg z okolico: arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski Arhiv, 2006.
- Telgate e il suo santo crocifisso. *Cammino storico-pastorale di una comunità*. Telgate: Comunità parrocchiale, 1987.
- Umek, Ema: Barbo-Waxenstein, geslo v: *Enciklopedija Slovenije. 1. zvezek*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987, str. 185–186.
- Valenčič, Vlado: *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen* (Gradiva in razprave 9). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, Partizanska knjiga, 1989.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Opus insignium armorumque = Das grosse Wappenbuch ... / zusammen gebracht durch Johann Weichart Valvasor*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1993.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach, 1689.
- Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna. Wagensperg in Crain, 1679* (faksimilirana izdaja). Ljubljana: Cankarjeva založba, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.
- Witting, Joh.[ann] Bapt.[ist]: Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. V: *Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler«*. Neue Folge IV (1894), str. 89–146; Neue Folge V (1895), str. 162–264.